

CİHANNÜMA DERGİ

www.cihannumadergi.com | SAYI 19-20 | 2025

Bilgi - İrade - Düzen

Dosya

İbrahim Halil ÜÇER
Kendi Zamanımızın
Peşinde Bize Ait Bir
Dünya Ne Demektir?

Analiz

Vatan KARAKAYA
Bilgi, İrade ve Toplumsal
Düzen: Sekülerleşme Süreci ve
İslam Düşüncesi Perspektifi

İnceleme

Ahmet KÖROĞLU
İstanbul Forum; Bilgi,
İrade ve Düzen Arayışında
Küresel Bir Buluşma

Röportaj

Mehmet GÖRMEZ
Gelenekten Geleceğe: Din,
Toplum ve Ulema Üzerine

Sunuş

Prof. Dr. Salih KESGİN

Genel Yayın Yönetmeni

Bugün insanlık, bir yanda bilgi çağı olarak tanımlanan teknolojik ilerlemelere, diğer yanda ise kalıcı adaletsizliklerin derinleştirdiği krizlere şahit olurken vicdanını ve aklını aynı anda sınavan bir dönemi tecrübe ediyor. Bir yanda Gazze’de insanlığın en temel değerlerini yok sayan bir soykırım yaşanırken, diğer yanda Batı merkezli söylemler, adalet ve özgürlük iddialarını sürdürmekte ısrar ediyor. Sözde evrensel değerlerin, küresel sistemin güç dengeleri karşısında nasıl hızla geçersiz kılındığını her gün yeniden görüyoruz. Dünyanın dört bir yanında süren adaletsizlikler, savaşlar ve yoksulluk kadar; zihinlerin tekdüze kalıplara mahkûm edilmesi de derin bir kriz alameti.

Modern dünyanın şekillendirdiği yaşam biçimlerinin, fertlerin köklerini, toplumların müşterek hafızasını ve ortak hayallerini erozyona uğrattığına; bilgi bolluğu içinde sahici bir anlamın, derin bir hikmetin hızla eridiğine tanık oluyoruz. Kimliklerin ticarileştiği, aidiyetin yüzeysel biçimlere indirildiği bir dönemde, insanı derinden besleyecek sahici bir dünya tasavvuruna her zamankinden fazla ihtiyaç duyuyoruz. Modern medeniyetin sunduğu standart kalıplar; mekânları, nesneleri ve hatta hayalleri tek tipleştirirken, insanın ruhunu da sığlaştırıyor. Küreselleşmenin sağladığı imkânlar, ortak bir bilinç ve adalet zemini kuramadığında, geriye sadece birbirinden kopuk kalabalıklar kalıyor.

Tam da bu sebeple “bilgi, irade ve düzen” teması bağlamındaki arayışımız, entelektüel bir mesele olmanın çok ötesinde insanın yeryüzündeki varlığını anlamlı kılacak bir bütünlük çağrısıdır. Bilginin derinliği, iradenin sahihliği ve düzenin adaleti sağladığı noktada, toplumsal ve manevi bir dirilişin imkânı doğar. Bu yüzden “bilgi, irade ve düzen”, sadece bireysel gelişim alanının değil, aynı zamanda toplumsal varoluşun da temel dayanaklarıdır. Çünkü iradesiz bir bilgi, düzen kurmaktan acizdir; düzen fikri olmayan bir irade ise kısa sürede dağılır. Bu nedenle hakikatle irtibatını kaybetmemiş bir bilginin, insanı ve toplumu ayağa kaldıracığına inancımız tamdır.

Bu sayımızda işte bu çerçeveyi; bir yandan modernitenin dayattığı tek biçimliliği eleştiren, diğer yandan kendi dünyamızı kurmanın imkânlarını araştıran bir düşünce ikliminde, 13-15 Aralık 2024 tarihinde gerçekleştirilen İstanbul Forum’da düşünce dünyasının öncü isimleri tarafından ele alınan fikirleri paylaşma açıyor, Bilgi – İrade – Düzen başlığı altında, modern krizlerin toplumsal, kültürel ve manevi boyutlarını farklı açılardan tartışarak yeni bir medeniyet tasavvurunun imkânlarını sorguluyoruz. Düşünceyi eyleme, ideali düzen fikrine dönüştürecek zihinsel bir seferberliğin gerekliliğini hatırlatıyoruz.

Bu vesileyle dergimize yazıları ile katkıda bulunan bütün yazarlarımıza ve derginin bütün süreçlerinde emeği geçen tüm dostlarımıza, yayın ve danışma kurulumuza yürekten teşekkür ediyoruz.

En kalbi muhabbetlerimizle...

10

Prof. Dr.
Numan KURTULMUŞ

Adalet ve Değerler Ekseninde Yeni Bir Sistem Arayışı

Son dönemde Gazze’de yaşanan, evrensel değerleri ayaklar altına alan Netanyahu ve çetesinin ortaya koyduğu, insanlık tarihinin gördüğü en büyük soykırımlardan biri olan Gazze soykırımı, en çok da insan hakları söyleminin arkasına sığınanların verdiği destekle gerçekleştirilmiştir.

46

Prof. Dr.
Mehmet GÖRMEZ
**Gelenekten Geleceğe: Din,
Toplum ve Ulema Üzerine**

Ulemanın toplumdaki rolü, İslam tarihinin ilk dönemlerinden günümüze kadar büyük bir evrim geçirmiştir. İslam’ın ilk yıllarında, yani sahabe ve tabiin dönemi, ulemanın toplumdaki yeri çok önemliydi. Sahabe, İslam’ın ilk kuşağını oluşturmuş ve sadece dini bilgiyi öğrenmekle kalmamış, aynı zamanda toplumsal düzenin sağlanmasında, adaletin temin edilmesinde ve halkın dini rehberliğinde önemli bir rol üstlenmişlerdir.

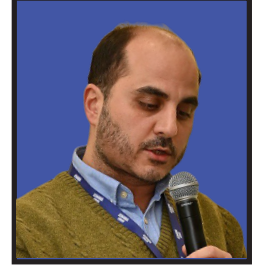
16

Doç. Dr.
İbrahim Halil ÜÇER
**Kendi Zamanımızın
Peşinde Bize Ait
Bir Dünya Ne Demektir?**

İki binli yılların başında misafir araştırmacı olarak bulunduğum Mc-Gill Üniversitesinde, bir gün, farklı ülkelerden gelen arkadaşlarla Montreal’de bizi en çok şaşırtan şeyin ne olduğunu konuşuyorduk. Müzakere ertesinde “beni en çok şaşırtan şey, Montreal’de hiçbir şeye şaşırmamış olmam sanırım” diye düşündüm.

66

Dr. Öğr. Üyesi.
AHMET KÖROĞLU
**İstanbul Forum; Bilgi, İrade ve
Düzen Arayışında Küresel Bir
Buluşma**

13-15 Aralık 2024 tarihleri arasında düzenlenen İstanbul Forumu, sadece bir konferans değil; farklı coğrafyalardan gelen entelektüellerin, düşünce liderlerinin, uygulayıcıların ve gençlerin ortak meseleler üzerine düşündüğü, tartıştığı ve çözüm arayışına girdiği dinamik bir platform oldu.

İçindekiler

4	Av. Rıza Yorulmaz
Zulüm Çağında
Merhameti Hatırlamak	98	Dr. Muhammed Nasser
Abu HAMMOUR
Modern Finans Sisteminin
Borç Tabanlı Yapısı ve İslami
Ekonomi Perspektifi
28	Prof. Dr. Vatan KARAKAYA
Bilgi, İrade ve Toplumsal
Düzen: Sekülerleşme Süreci ve
İslam Düşüncesi Perspektifi	102	Dr. Asad ZAMAN
İslam Ekonomisinin
Krizleri ve Yeniden
İnşası: Üçüncü Nesil
Yaklaşım
32	Prof. Dr. Tahsin GÖRGÜN
Gazze, Soykırım ve
Felsefenin Sorumluluğu	106	Dr. Öğr. Üyesi
Fatih KIRŞANLI
İslam Ülkeleri
Arasında Ekonomik
İşbirliğinin Geleceği:
Fırsatlar ve Zorluklar
40	Prof. Dr. Kudret BÜLBÜL
İstanbul Forum Kapalı Oturumuna
Dair Gözlemler ya da Dünya
Müslüman Entelektüeller Kongresine
Acil İhtiyaç	110	Dr. İldus RAFİKOV
Müslüman Ülkelerde
Bağımsız Ekonomi
Düşünmenin İmkânı
52	Prof. Dr. Ömer TÜRKER
Asıl ve Usul Kavramları
Çerçevesinde İslam
Dünyasının Krizleri	114	Prof. Dr. Coşkun ÇAKIR
Müslüman Ülkeler
Kapitalist Olamadıkları
İçin mi Gelişemedi?
56	Prof. Dr. Feridun YILMAZ
Bir Disiplinin Anatomisi: İktisat,
Kapitalizm ve Varoluşsal Körlük	118	Enes GÜNEYLİ
Bilgi, İrade, Düzen
Ekseninde "Yeni Bir
Dünya" Mefkûresi
62	Prof. Dr. Recep ŞENTÜRK
Modernleşme
Sürecinde Kimlik Krizi	124	Prof. Dr. Cemil AYDIN
Doğu-Batı Sentezinden
Öze Dönüş: Medeniyetin
Geleceği Üzerine
72	Prof. Dr. Necmettin KIZILKAYA
İslam Dünyasında Bilgi,
Amel ve Devamlılık:
19. Yüzyıldaki Kınılma
Üzerine Bir İnceleme	132	Prof. Dr.
Ahmet Ayhan ÇİTİL
Fail Olma Krizi ve
Bilginin İhyası
76	Prof. Dr. Alparslan AÇIKGENÇ
Al-Attas'ın Felsefesi'nde
Bilgi Kavramı	135	Yakup GÜLER
Çizgi/Yorum
82	Prof. Dr. Fatih SAVAŞAN
Kapitalizmin Evrimi, Adalet
Sorunu ve İslami Alternatifler
Üzerine Düşünceler	136	Dr. Öğr. Üyesi
Yunus Emre GÜRBÜZ
Küresel Eşitsizlik ve
İslam Ekonomisi: Örnek
Bir İslami Finans Sistemi
Tekafül Sigortacılığı
90	Prof. Dr. Mehmet BABACAN
Dünyanın Ekonomikleşmesi
ve İnsan Tabiatı Üzerine
Bir Derkenar	142	Prof. Dr. Nurullah GÜR
Küresel Çağda Milli
Ekonomi Teşebbüsleri
94	Dr. Öğr. Üyesi Murat YAŞ
İslami Finansın
Sürdürülebilirliği: Risk
Paylaşımı ve Fintek'in Rolü		

CIHANNÜMA DERGİ

Cihannüma Dayanışma ve
İşbirliği Derneği Adına
İmtiyaz Sahibi
Rıza YORULMAZ

Genel Yayın Yönetmeni
Prof. Dr. Salih KESGİN

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Mustafa KARAHANCI

Editör
Miraç ÇÖLGEZER

Cihannüma Dergi Yayın Kurulu
A. Yunus SARIYILDIZ (Dr.)
Ahmet KESGİN (Prof. Dr.)
Fatih YARDIMCIOĞLU (Prof. Dr.)
Hasan SAYILAN (Dr.)
Mahmut BİLEN (Prof. Dr.)
Mehmet Ali YÜKSEL (Dr.)
Mustafa BOLAT
Mustafa ÇUHADAR
Nurettin MENTEŞ (Doç. Dr.)
Semi OKUMUŞ
Tahsin HAZIRBULAN (Dr.)
Yavuz Selim KURT

Danışma Kurulu
Ahmet AKÇA
Ali ÖZTÜRK
Bayram Ali ERSOY (Prof. Dr.)
Biol AKGÜN (Prof. Dr.)
Ebubekir CEYLAN (Doç. Dr.)
Erol ERDOĞAN
Fatih SAVAŞAN (Prof. Dr.)
Hasan TAŞÇI (Dr.)
Kemal ŞAMLIOĞLU (Doç. Dr.)
Ömer Faruk YELKENCİ (Dr.)
Şenel KIZILCA
Vatan KARAKAYA (Prof. Dr.)
Yusuf TEKİN (Prof. Dr.)

Lojistik
Erdem MÜHİRÇİ

Dağıtım
Mehmet ALMALI
ISSN 2687-6647

Tasarım
Cross The Line
www.crosstheonline.com.tr

Hacı Bayram Mah. Haşimi (Kutlu) Sk.
No. 12 Altındağ - ANKARA
info@cihannuma.org
www.cihannuma.org
www.cihannumadergi.com

Baskı: USTA OFSET
Davutpaşa Cad. Güven San. Sit.
B Blok No. 382 Topkapı,
Zeytinburnu İstanbul

Zulüm Çağında Merhameti Hatırlamak

AV. RIZA YORULMAZ

Cihannüma Derneği Genel Başkanı

Bugün 13 Aralık 2024.

Yüreğimizde yangın, boğazımızda yumru,

Avuçlarımızda duanın adı olan Gazze’de yaşanan soykırımın
433’ncü günü...

Şehitlerimize rahmetle...

Sayın Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanım, saygıdeğer proto-
kol, siyasi partilerimizin ve sivil toplum kuruluşlarımızın kıymetli
yöneticileri, yurtiçinden ve yurtdışından teşrif eden kıymetli katı-
lımcılar, basınımızın güzide mensupları,

Hanımevendiler, beyefendiler,

Sevgili genç kardeşlerim;

Adil, hakkaniyetli, vicdan ve merhamet esaslı bir dünyanın ku-
rulmasına katkı sağlaması ümidiyle düzenlediğimiz “Uluslararası İs-
tanbul Forum” programımızın açılışına hoş geldiniz, şeref verdiniz.

Sayın Başkanım, Muhterem Hazirûn

Dünyada bir medeniyet krizi yaşanıyor. Yaklaşık iki asırdan beri ırkçı
emperyalizmin ve Batı medeniyetinin tasallutunda olan insanlık, maa-
lesef hızla bir kaosa doğru sürükleniyor. Maddi gücü eline geçiren batı,
başta İslam ülkeleri olmak üzere bütün mazlum coğrafyaları işgal, işbir-
likçi ve kukla yöneticiler ve çeşitli yönetim hileleriyle, kendine bağımlı
hale getirmiş ve global bir köle düzeni kurmuştur.

Kurduğu bu zulüm düzenini korumak için de bütün insanlığı kao-
sa sürüklemekten asla çekinmemiştir. Yıllarca süren savaş, soykırım,

* Bu yazı Av. Rıza Yorul-
maz’ın İstanbul Forum’da
yaptığı selamlama ko-
nuşmasının deşifre edil-
miş halidir.

köle ticareti, sömürgecilik gibi felaketler insanlığın hafızasında hala canlılığını korumaktadır. Sadece 20. yüzyılda yaklaşık 200 milyon insan, Batının çıkardığı savaşlar sebebiyle ölmüştür. Birleşmiş milletler raporuna göre dünya nüfusunun yüzde 10'u yani yaklaşık 700 milyon kişi günde 2 dolardan az bir gelirle yaşamaya çalışmaktadır. Dünya gelirinin yüzde 90'ını elinde tutan, kendileri dışında kalanları da, açlığa ve sefaletle mahkum eden, batının diline pelesenk ettiği, insan haklarından kasti; maalesef, batının bir avuç mutlu azınlığı olan, kendi beyaz vatandaşlarıdır. Dünyanın geri kalanı ise onlara göre, kendilerine hizmet etmek üzere yaşayabilirler.

Aliya İzzetbegoviç; Batı'nın gerçek yüzünü şöyle ifade eder: "Şunu hiç unutma evlat! Batı, hiçbir zaman uygar olmamıştır ve bugünkü refahı, devam edegelen sömürgeciliği; döktüğü kan, akıttığı gözyaşı ve çektiği acılar üzerine kuruludur!"

Batı'nın gerçek yüzünü ortaya koyduğu en güncel ve en acı örnek Gazze'dir. 7 Ekim 2023'ten bu yana, bütün dünyanın gözü önünde, bir katliam yapılmaktadır. 45 bin şehidimiz, on binlerce yaralımız ve kaybımız var. İsrail; Amerika'dan aldığı destek ve cesaretle, Gazze'de masum insanların üzerine, her an ölüm yağdırıyor. Ve maalesef hiçbir devlet veya uluslararası kuruluş buna engel olmuyor, olamıyor.

Görünen o ki; dünya ikiden küçüktür. Bizler biliyor ve inanıyoruz ki, zulümle abâd olunmaz. Karanlığın en koyu olduğu an da; aydınlığa en yakın olduğu andır. İnşallah Gazze, batı medeniyetinin ve ırkçı emperyalizmin oluşturduğu zulüm dünyasının battığı ve bittiği yer olacaktır.

Batı, sadece savaş ve kaos üretmiyor. Diğer taraftan da insanın fitratını bozuyor, aile kavramını yok ediyor ve toplumsal yapıyı ifsat ediyor. Aslında batı bu ifsadıyla en başta kendi insanını yok ediyor. Çocuklar 18 yaşından itibaren aileden dışlanmakta, uyuşturucu kullanımı normal karşılanmakta, sapkınlıklar birer kimlik ve özgürlük olarak takdim edilmektedir. Hülâsa bugün insanlık; bir tarafta durmadan akan kan ve gözyaşı sebebiyle adalete, huzura ve barışa; diğer tarafta ise rahat bir nefese, sağlıklı bir bedene ve dingin bir ruha hasret kalmıştır.

İnsanlığın geleceğini İslam'da gören Fransız düşünür ve siyasetçi Garaudy bakın ne diyor: "Eğer geleceğinizi seviyorsanız, bilin ki batı medeniyeti iflas etmiştir. Eğer hâlâ onun akıntısına kendinizi bırakmaya devam ederseniz, bunun sonu intihardır."

Sayın Başkanım, Muhterem Hazirun

İnsanlık âlemi elbette ki çaresiz değildir. İslam dini ile şereflenen necip milletimiz, bu topraklarda asırlarca hüküm süren iki büyük medeniyet kurmuş; adalet ve merhametiyle dünyaya örnek olmuş-

Bizler biliyor ve inanıyoruz ki, zulümle abâd olunmaz. Karanlığın en koyu olduğu an da; aydınlığa en yakın olduğu andır. İnşallah Gazze, batı medeniyetinin ve ırkçı emperyalizmin oluşturduğu zulüm dünyasının battığı ve bittiği yer olacaktır.

tur. İspanya'dan kovulan Yahudiler bu topraklara sığınmış; Fransa kralı Cermenlere esir düşünce Osmanlı'dan yardım istemiştir. Bu topraklar, her zaman umudun, huzurun, barışın bekçisi olmuştur. "Senden ümit kesmem, kalbinde merhamet adlı bir çınar vardır" sözü bu topraklar için söylenmiştir.

Osmanlı'nın tarih sahnesinden çekilmesiyle bütün bir İslam âlemi yetim kalmış, o günden beri de Müslümanların yüzü maalesef gülmemiştir. Bayrak düştüğü yerden kalkar. Tarih bizi yeniden çağırıyor. Bunları hamaset olsun diye söylemiyorum. 13 yıllık iç savaşın ardından büyük bir belirsizlik içinde kalan Suriye'de sıra dışı bir gelişme ile Esad'ın zalim rejimi devrildi ve umut dolu yeni bir dönemin kapıları aralandı elhamdulillah. Elbette ırkçı emperyalistler bu müsbet gelişmeyi baltalamak ve kendi menfaatlerine göre planlamak isteyeceklerdir. Ancak bize düşen zalimlerin ne yapacağının hesabını yapmak değildir. Tarih bize ve ülkemize, bu onurlu mücadeleyi gayesine ulaştırmak üzere şerefli bir sorumluluk yüklemiştir. Bu sorumluluk sadece Suriye ile sınırlı da değil. Bütün İslam âleminin ve mazlum milletlerin umudu Türkiye'dir; gözü, kulağı Türkiye'dedir.

Merhum Erbakan hocamız bu tarihi sorumluluğumuzu ve büyük medeniyet yürüyüşümüzü; Yaşanabilir Bir Türkiye, Yeniden Büyük Türkiye ve Yeni Bir Dünya hedefleriyle remzetmiştir. İnancım o dur ki, bu hedeflerin ilk ikisi her türlü vesayet odaklarına, hain darbe teşebbüslerine ve engellemelere rağmen önemli ölçüde hayata geçirilmiştir. Önümüzde hak ve adalet temelinde kurulacak "yeni bir dünya" hedefi vardır.

Sayın Cumhurbaşkanımız önümüzdeki yüzyılı Türkiye Yüzyılı ilan etmiştir. Türkiye, ikinci yüzyılına girerken besmelesini tazelemiştir. Tarih yeni bir dönüm noktasındadır. Şimdi vakti kuşanma ve ileriye bakma zamanıdır. Yeni bir dünyanın kurulmasının ilk adımı; Müslümanlar arasında vahdettir. Müslümanlar arasındaki vahdetin anahtarı da sevgidir. Hadis-i şerifte buyurulduğu üzere, "Birbirinizi sevmedikçe iman etmiş olamazsınız, iman etmedikçe de cennete giremezsiniz." Müslümanlar birbirini sevince, aralarındaki ihtilaflar son bulur, silahları birbirine değil ortak düşmanlarına çevrilir. Alışverişini, ticaretini birbiriyle yapar, üretimi artar, refah seviyesi yükselir. Aralarında işbirliği gelişir ve beraber zenginleşir, beraber güçlenirler. Güçler birleşince, yeni bir dünyanın kurulması da mukadder olur.

Sayın Başkanım, Muhterem Hazirun

Sevgi kalplerin cânı, ruhların gıdasıdır. Sevmeyen kalp ölü mahiyetindedir. Mü'min sevdiğini Allah için sevendir; bu onun en belirgin vasfıdır. Sevdiğini Allah rızâsı için sevmek, esasen Allâh'ı sevmektir. Cihannüma neferleri olarak bizler de Rabbimize olan sevgimizin bir

Yeni bir dünyanın kurulmasının ilk adımı; Müslümanlar arasında vahdettir. Müslümanlar arasındaki vahdetin anahtarı da sevgidir.

tezahürü olarak birbirimizi ve bütün Müslümanları Allah için seviyoruz. Yaptığımız her işi, yürüttüğümüz her faaliyeti bu sevgiyle besliyoruz. Bu sevginin, bütün çalışmalarımıza kattığı bereketi ve kardeşliğimizi ilmek ilmek ördüğünü en derinden müşahade ediyoruz.

Cihannüma Derneği olarak bizler, dünyayı kendi medeniyetinin ilkeleri ile tanımlayan ilim, irfan ve hikmet okulunun öğrencileri, yeryüzünde adaletin tesis edilmesi için samimiyetle mücadele eden ve bu yolda, birlik ve beraberlikten asla vazgeçmeyen kardeşler topluluğuyuz. Mücadelemiz, asla kuru bir cihangirlik davası için değildir. Bilakis inancımız ve medeniyetimiz temelli, kurucu tüm niteliklerin tahkim edilmesi içindir. Ülkeleri sınırlar değil, şiirler belirler. Bu sebeple asırlarca Kerkük, Şam, Saraybosna, Üsküp, Bağdat, Beyrut, Hindikuş, Yemen, İstanbul, Kahire, Kudüs aynı dizelerde yer almıştır.

Bizler, “oku” emrine dayanan kadim kültür ve medeniyetimizin, kütüphanelerimizin, mektep ve medreselerimizin, hâlâ aşılammış olan ilim adamlarımızla bu tarihi birikimin hem işçileri hem de bekçileriyiz. Kaynağını İslam medeniyeti, Anadolu irfanı ve Milli Görüş müktesebatından alan birikimimiz; bizlere, önemli bir mesuliyet yüklemiştir. Zaman ve şartlar değişse de mesuliyetimiz değişmemiştir.

İnsanlığın yaşadığı maddi ve manevi sorunlara çözüm üretme, önerme, dünyanın neresinde ve kim olursa olsun, zulme, haksızlığa, adaletsizliğe karşı insanlığın vicdanı ve sesi olma çabasındayız. Bu bağlamda Cihannüma, milletin, ümmetin ve insanlığın derdini umur edinenlerin refikidir.

Umulur ki her kul; derdiyle, dert edindikleriyle, derman bulmaya çalıştıklarıyla haşrolunur. Dünün dertleri ve yaraları bugün de dertlenmeyi ve yara sarmayı beklemektedir. Bir derdimiz var, bir de dersimiz. Derdimizi unutmadan, dersimizi de ihmal etmeden insan ve insanlığın felahı, selameti için çalışmaya devam edeceğiz.

Her sözün bir kurşun, her söyleyişin de bir kuşun tüyü olduğu gerçeğini asla unutmadık. Sözümüz vardı an’a ve yarına dair. Önce nefsimize söyledik sözümüzü, sonra başkalarına. Hakikati dile getirdik. Sonra sözümüzün gücünü yükselttik, bağırıp çağırmadan; hikmetle...

Cihannüma olarak bütün müktesebatımızı, hep milletimizin ve tüm insanlığın hayrı için kullanma gayreti içerisinde olduk. Bu çerçevede; üç ayda bir yayımlanan ve muhteviyatı itibarıyla oldukça önemli bir boşluğu dolduran Cihannüma dergimiz, on yedinci sayısına ulaşmıştır. Buna ilaveten altı aylık periyodlar halinde sosyal bilimler ve fen bilimleri alanlarında iki uluslararası hakemli dergimiz yayın hayatına devam etmektedir. Onlar da beşinci sayılarına ulaşmıştır.

*Cihannüma
neferleri olarak
bizler Rabbimize
olan sevgimizin bir
tezahürü olarak
birbirimizi ve bütün
Müslümanları Allah
için seviyoruz.*

Akademik, entelektüel ve kültürel birikimimizin hizmete dönüşmesi adına; toplumun, ülkenin ve insanlığın temel meselelerine dair düzenlediğimiz çalıştaylar ve sempozyumlarla sorunları masaya yatırıyor, sorun alanlarına yönelik çözüm teklifleri hazırlıyor, bu teklifleri karar vericiler ve kamuoyuyla paylaşıyoruz. İlkini Sayın Valimizin önceki valiliği döneminde 26 Mart 2022’de Gaziantep’te düzenlediğimiz Göç Çalıştayı ile başlayan süreçte bugüne kadar 17 çalıştay, 6 sempozyum düzenlemiş bulunuyoruz. Yaşayan Milli Görüş çınarlarına vefa, rahmeti rahmana kavuşanlara anma programlarıyla kuşaklar arasındaki mesafeyi kısaltıyoruz. Anadolu şiir akşamlarıyla gönülleri birbirine yaklaşıyoruz. Böylelikle Cihannüma’nın birikimi, Türkiye’nin birikimine katılan bir ırmak gibi yol alarak akışına devam etmektedir.

Sayın Başkanım, Muhterem Hazirun

Şimdi bugüne kadar yapılan çalışmaların tamamlayıcısı mahiyetinde olan çok önemli ve anlamlı bir programla “Uluslararası İstanbul Forum” programıyla sizlerle birlikteyiz.

Necip Fazıl’ın dizelerinde yer aldığı gibi;

Çiçeği altın yıldız, suyu telli pulludur,

Ay ve güneş ezelden iki İstanbulludur.

O manayı bul da bul,

İlla İstanbul’da bul.

İstanbul, İstanbul...

Bugün İstanbul’da hep beraber tarihe emanet ettiğimiz manayı arıyor ve tarihe tanıklık ediyoruz. Uluslararası İstanbul Forum, İslam dünyasının sorunları üzerine, sadece söz üretmenin ötesine geçip, sorunlarımızı keşfederek; hem zihinsel hem de irade seviyesinde, bir birliktelik doğuracak platforma duyulan ihtiyacı karşılama fikrinin bir ürünüdür. Ana gündemi çağdaş İslam düşüncesi ve İslam dünyası olan İstanbul Forum’un merkezinde bilgi, irade ve düzen teması bulunuyor. Müslüman toplumların karşılaştığı temel zorlukları belirleyerek, söz konusu zorluklara karşı, teorik ve pratik çözümler ile yol haritaları geliştirmek, forumun temel hedefleri arasında yer almaktadır.

Bu program, ismimizin ve misyonumuzun verdiği sorumlulukla, yaklaşık üç sene önce hayalini kurduğumuz, iki sene önce yavaş yavaş acele ettiğimiz, son bir senedir gece gündüz çalıştığımız bir mesainin sonucudur. Bu programın ilkinin gerçekleştiriyoruz. Mutlaka eksiklerimiz vardır, hoşgörünüze sığınıyoruz. Bu programın başarısı, devamlılığını da belirleyecektir. Salondaki manzara programın başarısı için bize bir fikir vermektedir. Uzak yakın demediniz, yağmur

*Uluslararası İstanbul
Forum, İslam
dünyasının sorunları
üzerine, sadece söz
üretmenin ötesine
geçip, sorunlarımızı
keşfederek; hem
zihinsel hem de
irade seviyesinde, bir
birliktelik doğuracak
platforma duyulan
ihtiyacı karşılama
fikrinin bir ürünüdür.*

boran demediniz, vakit erken demediniz, bir mesai gününde, adeta hava daha yeni aydınlanıyorken, heyecanımıza, inancımıza ve hayallerimize ortak olmak üzere; salonu doldurdunuz, bizleri yalnız bırakmadınız. İşte bu manzara, daha büyük hayallerimizin gerçekleşmesinin işaret fişeğidir.

Bizim boyumuzdan büyük, ömrümüzden uzun hayallerimiz var:

Biz, sınırları şiirlerin çizeceği,

Biz, dünyanın ikiden büyük olduğunun görüleceği,

Biz, yeryüzünde yaşayan herkesin insan onur ve haysiyetine yaradır bir şekilde hayat süreceği bir dünyayı,

Biz; Mescid-i Aksa'da cuma namazında buluşacağımız zamanları hayal ediyoruz.

Bu hayaller ve sorumluluk bugüne kadar bizimdi, bundan sonra hepimizin.

Allah hepinizden razı olsun.

Sayın Başkanım, Muhterem Hazirun

Sözlerime son verirken; programın hazırlanmasındaki emek, mesai ve gayretlerinden dolayı;

Program Genel Koordinatörü Sn. Şenel Kızılca'ya,

Bilim Kurulu Başkanımız Doç. Dr. İbrahim Halil Üçer'e,

Yürütme Kurulu Başkanımız Doç. Dr. Ahmet Köroğlu'na,

Genel Merkez Yönetim Kurulumuza,

İstanbul Teşkilatımıza,

İsimsiz kahramanlarımıza ve...

Açılış programımızda bizleri yalnız bırakmayan;

TBMM Başkanımız Sn. Prof. Dr. Numan Kurtulmuş'a,

Çok değerli protokole,

Fikir, sunum, konuşma ve eylemleriyle bu yolculuğu kıymetli kılan siz değerli katılımcılara,

Büyük fedakarlıklar göstererek yurdumuzun dört bir yanından gelerek bizleri yalnız bırakmayan teşkilat mensuplarımıza,

Salonda bulunan bütün gönüldeşlerimize teşekkür ediyorum.

Yolumuz kutlu, yürüyüşümüz mübarek olsun.

Sağ olun, var olun, Yüce Allah'a emanet olun.

Adalet ve Değerler Ekseninde Yeni Bir Sistem Arayışı

PROF. DR. NUMAN KURTULMUŞ

TBMM Başkanı

*“Dünya ne tek
bir merkezden
yönetilebilir ne
de çokluk kaosla
eşdeğerdir; çok
merkezli bir adalet
fikri inşa edilmek
zorundadır.”*

* Bu yazı Numan Bey’in
İstanbul Forum’da yap-
tığı selamlama konu-
şmasının deşifre edilmiş
halidir.

Çok değerli misafirler,

Bugün burada, İstanbul Forum’da bizlere ev sahipliği yapan Cihannüma Derneği’ne, değerli yöneticilerine ve bu uluslararası forumun hayata geçmesinde emeği bulunan tüm arkadaşlarımıza yürekten teşekkür ediyorum.

Ümit ederim ki başarılı bir ilmi toplantı gerçekleşir ve ortaya konulan fikirlerle birlikte hem dünyanın hem de özelde İslam ülkelerinin, İslam ümmetinin geleceğine ilişkin faydalı fikirlerin müzakere edildiği uluslararası bir sempozyumu icra etmiş oluruz. Öncelikle, dünyanın son derece zor bir süreçten geçtiğini hepimiz biliyoruz. Büyük oluşumların ve yeniden yapılanmaların yaşandığı bir dönemdeyiz. Küresel ölçekte fevkalade önemli gelişmelere sahne olacak bir süreçteyiz. Bu çerçevede, önümüzdeki dönemin gereklerini son derece iyi bir şekilde anlamak, müzakere etmek ve kendi tekliflerimizi hazırlamak durumunda olduğumuza şüphe yoktur. Bu sebeple, toplantımızın “bilgi, irade ve düzen” ana başlıkları etrafında toparlanması tesadüfi değildir. Bugün dünyamızın sorunlarını çözebilmek için derinlikli bir fikri müktesebata ve siyasi vizyona, bunları gerçekleştirebilmek için sarsılmaz bir iradeye ve bu iradenin etrafında oluşacak küresel ölçekte, sağlam bir sisteme ihtiyacımız olduğu aşikârdır. Dolayısıyla, bu başlıkların seçilmiş olmasından dolayı arkadaşlarımıza özellikle teşekkür ediyorum.

Şu anda dünya yeni bir döneme doğru gidiyor. Yakın süreçlerde insanlık tarihinin iki önemli dönüm noktasına şahit olduk. Bunlardan birisi, 1989’da Berlin Duvarı’nın yıkılmasıyla sembolleşen Soğuk Savaş döneminin sona ermesi ve ardından Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla birlikte dünyada yeni bir siyasal dengenin ortaya çıktığı gelişmeydi.

Yaklaşık kırk beş yıl süren Soğuk Savaş, esasında Berlin Duvarı'nın yıkılışı ile birlikte sona ermişti. Sonraki dönemde Amerika Birleşik Devletleri'nin tek kutuplu olarak dünyayı yönettiğini zannettiği, yeni bir sistem kurduğunu düşündüğü süreci hep beraber yaşadık. Aslında yaşadıklarımızın bir düzen değil, tam manasıyla düzensizlik ve küresel ölçekte bir kaos olduğunu her gelişme bize çok yalın bir şekilde gösterdi. Bu dönemin sona erışı ise üç sene evvel, 2021'de, Afganistan'dan Amerika'nın apar topar çıkışıyla birlikte başlayan süreçtir. Orada insanlar sadece uçakların kapısından, tekerleklerinden asılarak bir acziyet manzarası ortaya koymuyordu; aynı zamanda o manzara dünyada hükümferma olduğu zannedilen küresel sistemin de çözüldüğünü, döküldüğünü ve artık ayakta kalamadığını gösteren bir tablo olarak karşımıza çıkıyordu. Bundan sonra yeni bir dünya inşa edilecek. Yeni dünyanın nasıl oluşacağı ve şekilleneceği ise bilgisi, iradesi ve bu çerçevede küresel bir düzen teklifi olanların yönlendireceği bir süreç olacaktır. Henüz dünyanın nasıl gelişeceğini bilmiyoruz ama önümüzde çok net olan bir şey var. Bundan sonra ne çift kutuplu bir dünya olacak ne tek kutuplu bir dünya; ne de tek bir bölgenin, ülkenin ve çevrenin yöneteceği, yönlendireceği bir dünya olacak. Çok kutuplu, aslında çok merkezli yeni bir dünyanın kurulacağını inşallah hep birlikte göreceğiz. Bu süreçte, çok kutupluluk ve çok merkezlilik içinde dünyada bazı ülkelerin fevkalade önemli hâle geldiğini de göreceğiz, zaten görmeye başladık. Bu ülkelerin başta gelenlerinden birisi de hiç abartısız söylüyorum ki Türkiye'dir.

Önümüzde, ülkemizin ve milletimizin geleceği bakımından fevkalade önemli bir dönemin kapıları sonuna kadar açılmıştır. Yeter ki bundan istifade edebilmeyi, sözü en güçlü şekilde söyleyebilmeyi başaralım. Sözümüzü sadece kendimizin hayrına değil, bütün insanlığın hayrına olacak şekilde söylemeyi Cenab-ı Allah nasip etsin. Bu uğurda cehd ile, gayret ile çalışarak sonuçlar almayı nasip etsin.

Küresel Krizler Karşısında Yeni Paradigmalar Arayışı

Ayrıca bu çok kutuplu, yeni bir sisteme geçişle birlikte, şu anda dünyada yaşadığımız küresel sorunların tamamına ilişkin çözümler üretmek için alternatif paradigmaların ve düşüncelerin ortaya konulması kaçınılmazdır.

Örneğin, birbiriyle son derece ilintili olan savaşlar, çatışmalar, küresel göç ve yoksulluk olgusu, kimi pansuman tedbirlerle çözülebilecek meseleler değildir. Bu üç konu, dünyanın hemen hemen her bölgesini yakından ilgilendiren önemli politik gelişmelerdir. Ancak bunun için yalnızca yeni bir küresel sisteme değil, aynı zamanda insani ve vicdani bir bakış açısına da ihtiyaç vardır. Aynı şekilde, bugün dünyanın her bölgesini, her ülkesini ilgilendiren iklim değişikliği konusu da sadece belirli alanlardaki yanlış uygulamaların sonucu değildir. Topyekûn bir medeniyet anlayışı-

“Düzen talebi sadece sistemin teknik restorasyonu değil, insanlığın onurunu merkeze alan ahlaki bir çağrıdır..”

nın yol açtığı krizlerden birisidir. Bu sorunu ortadan kaldırmak için alternatif ve evrensel muhtelif çalışmalar ortaya koymak mecburiyetindeyiz. Bugün insanlığın en temel sorunlarından biri de değerler erozyonudur. Asırlar boyunca gelişen, evrensel değerler olarak kabul ettiğimiz insan hakları, kadın hakları, çocuk hakları, ülkelerin egemenlikte eşitliği ve insanların yaratılıştaki eşitliği gibi temel insani değerler ne yazık ki ayaklar altına alınmış, neredeyse yok olma aşamasına gelmiştir.

Beş Temel Mücadele Alanı: Geleceğin İnşasında Kritik Eşikler

Dolayısıyla önümüzdeki süreçte tüm bu insani değerlerin yeniden üretilerek, geliştirilerek ve tüm insanlığın hayrına ortaya konulması gerekmektedir. Değerli misafirlerimizin de ifade ettiği gibi, tarihsel açıdan bu sorumluluk Türkiye'nin ve bizlerin omuzlarındadır.

Önümüzdeki dönemde karşılaştığımız sorunların ve mücadele alanlarının, fikri müktesebat bakımından bizi ilgilendiren beş önemli hususunu sizlerle paylaşmak isterim.

Bugünkü sorunları çok açık görmemiz lazım... Bu problemler ne sadece tek bir hükümetin, ne sadece tek bir siyasi bakış açısının ne de sadece bir ülkenin ya da bir bölgenin problemidir. Şöyle bir kâğıda döksek, dünyada hangi sorunlar var desek, bunların hepsi küresel sorunlardır; insanlık âleminin tamamını yakından ilgilendiren problemlerdir. Bunların çözümü de yeni bir bakış açısıyla, yeni bir mücadele döneminin başlatılmasıyla mümkündür. Bahsettiğim beş konuyu müsaadenizle sizlerle paylaşmak isterim.

Dünyada bundan sonraki mücadele; değerlere, insani ve evrensel değerlere itibar edenlerle, bu değerleri ayaklar altına alanlar ya da değerleri sadece bir retorik olarak kullananlar arasında olacaktır. Dünyanın her yerinde bu mücadele olacaktır. Amerika'dan Fransa'ya, İngiltere'ye; İslam âleminin Afrika ülkelerine kadar her yerde insani değerleri savunanlarla, insani değerleri savunuyor gibi yapsalar bile karşı olanlar arasında bir mücadele olacaktır. Bugün kâğıt üzerinde konuştuğunuz zaman, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi fevkalade olgun ve güçlü ifadelerle sahip bir beyanname dir. Herhangi bir karşılığı var mı? Herhangi bir uygulama alanı var mı? En çok insan haklarından bahsedenlerin ve bu beyannamenin arkasına saklananların nasıl insan haklarını çiğnediklerini, nasıl da çiğneyenlerin arkasında durduklarını her gün sayısız örnekleriyle birlikte yaşayarak görüyoruz.

Son dönemde Gazze'de yaşanan, evrensel değerleri ayaklar altına alan Netanyahu ve çetesinin ortaya koyduğu, insanlık tarihinin gördüğü en büyük soykırımlardan biri olan Gazze soykırımı, en çok da insan hakları söyleminin arkasına sığınanların verdiği destekle gerçekleştirilmiştir.

Açık bir şekilde ifade etmek gerekirse, bundan sonra değerleri samimi olarak savunanlar ve değerleri evrenselleştirerek güçlendiren ve derinleş-

“Gazze sadece bir coğrafya değil; küresel vicdanın turnusol kâğıdıdır.”

tirenler ile değerlerin edebiyatını yapanlar ya da değerlerin arkasına sığınanlar arasında dünyanın her yerinde çok çetin mücadeleler olacaktır. Bu mücadeleye fikri müktesebatı güçlü bir şekilde hazırlanmak ve kimin işine yarıyor diye bakmaksızın insani değerleri Allah'ın yarattığı her kul için savunmak boynumuzun borcudur; bize tarihin yüklediği sorumluluktur.

Önümüzdeki dönemde ikinci büyük mücadele, adaletle zulüm arasındaki çatışma olacaktır. Adaleti savunanlar, yeri geldiğinde kendi aleyhine olsa bile hakkın yanında duranlar ve adaletin tecellisi için mücadele edenlerle adalet söyleminin sömürsünü yaparak zulme alet olanlar ve zulmü icra edenler arasında büyük mücadeleler olacaktır. Bu mücadeleler, değerler konusunda olduğu gibi, dünyanın her yerinde, her ülkesinde ve her atmosferde devam ederek güçlü bir şekilde sürdürülecektir.

Üçüncü mücadele alanı ise, yeni bir sistem fikrini savunanlarla, yani sizin bu sempozyumda yaptığınız gibi bir düzen fikrine sahip olanlarla, düzensizlikten istifade edenler arasındaki mücadeledir. Bugün dünyanın birçok sorununun düzensizlikten kaynaklandığını biliyoruz. Mesela, her ülkede uyuşturucuyla mücadele en önemli önceliklerden birisidir ama bazı ülkelerdeki çatışmaların ve düzensizliğin uyuşturucu ticaretini artırdığını, bu sayede uyuşturucudan milyarlarca dolar kazanan baronların buradan nasıl zenginleştiğini gayet iyi biliyoruz.

Aynı şekilde dünyadaki çatışmaların çoğunun düzensizlikten kaynaklandığını; kabilelerin, ırkların, milletlerin ve komşu ülkelerin birbirlerine nasıl düşman hale getirildiklerini, hatta vekâlet savaşlarının kirli araçları olarak vekil örgütlerin nasıl dış politika aygıtları hâline getirildiğini de gayet iyi biliyoruz. Elleri verilen ve toplam değeri on milyarlarca dolar mesabesinde olan silahların kimler tarafından üretildiğini, satıldığını ve mevcut küresel systemsizlikten kimlerin nasıl istifade ettiğini de gayet iyi biliyoruz.

Dolayısıyla, dili, dini ve siyaseti ne olursa olsun insanlığın hayrına sözü olanların kaos ve çatışma yerine küresel bir düzen ortamına sahip çıkması, yeni bir küresel sistem kurulabilmesi için mücadele etmesi lazımdır. Düzenle düzensizlik arasındaki farkın ne olduğunu bugün çok daha iyi anlıyoruz. Örneğin, Gazze'de 50.000'den fazla insanın öldürülmesine ve Birleşmiş Milletler üyesi ülkelerin büyük bir çoğunluğunun İsrail saldırganlığına karşı durmasına rağmen, mevcut küresel sistem aslında küresel bir düzensizliğin harekete geçiren unsuru olduğu için, yani Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi barışı sağlama yeteneğini kaybettiği için, dünyanın gözü önünde bu katliam sürüyor.

Katliamların önlenbilmesi için bizim yeni bir küresel sistem kurulması konusundaki uyarılarımız ve tekliflerimizi, "Dünya 5'ten büyüktür!" diyerek her platformda dile getirmemiz boşuna değildir. Çünkü düzenin olmadığı, adalet ve hakkaniyet üzerine kurulmadığı; insanların eşitliği ve devletlerin

"Yeni dünyanın şekli, kimin en güçlü olduğu değil, kimin en doğruyu söylediği üzerinden belirlenecektir."

*Son dönemde Gazze’de
yaşanan, evrensel
değerleri ayaklar
altına alan Netanyahu
ve çetesinin
ortaya koyduğu,
insanlık tarihinin
gördüğü en büyük
soykırımlardan biri
olan Gazze soykırımı,
en çok da insan
hakları söyleminin
arkasına sığınanların
verdiği destekle
gerçekleştirilmiştir.*

egemenlikte eşitliği prensibi üzerine oturmayan hiçbir sözde küresel sistem, insanlar arasında huzuru, barışı ve kalıcı refahı sağlayamaz. Onun için diyoruz ki, bundan sonraki on yıllar boyunca en temel mücadele alanlarından birisi, düzen yanlılarıyla, yani adil, hakkaniyetli ve insani bir sistem kurulması için mücadele edenlerle, mevcut düzensizliğin her alanında düzensizlikten istifade edenler arasında bir mücadele olacaktır.

Bazıları Birleşmiş Milletler’in reforme edilmesini tabii ki istemezler. Tek başlarına, tüm devletler karşı oy sahibi olsalar bile veto hakları olduğu sürece, dünyada adaleti getiren gelişmelere nasıl engel olabildiklerini onlarca kere gördüler ve keyfini sürüyorlar. Tabii ki istemezler.

Söze geldiği zaman uluslararası hukuk derler, uluslararası kurumlardan bahsederler ama hakkaniyet ve adalet temelinde yeni bir küresel sistemin tesis edilmesi için hiçbir çabanın içinde olmazlar. Dolayısıyla, önümüzdeki dönemde en temel mücadelelerden birisi, hakkaniyetli, adaletli bir sistem arayışında olanlarla buna karşı duranlar arasındaki mücadeledir. Dünyanın nasıl şekilleneceğini belirleyecek hususları sizlerle paylaşıyorum. İnanın, göreceksiniz, önümüzdeki dönemde bu beş temel husus, dünya siyasetinin ve dengelerinin nasıl gelişeceğini belirleyecek temel hususlardır.

Bir başka husus ise kapsayıcılıkla ötekileştirme arasındaki mücadeledir. Kapsayıcı olanlar, kendi ülkelerinde insanları kimliklerine, etnik yapılarına, mezheplerine, dini inanışlarına, hayat tarzlarına ve siyasetlerine göre ayırmadan, kapsayıcı bir şekilde insanlık ortak paydasında ya da kendi millî hedefleri çerçevesinde toplumlarını bütünleştirebilenlerle; ötekileştirme üzerinden kamplaştıran ve farklılıklar üretenler arasında bir mücadele olacaktır. Bugün bu alandaki en önemli sınavlardan birisi veriliyor.

İslam ümmetinin bu sınavı vereceği yer Suriye’dir. Suriye’de kendi hanedanı ve etrafındakiler dışında herkesi ötekileştirip birbirine düşman hale

getiren bir dikta rejimi 61 yıl sonra halkın iradesiyle sona ermiştir. Şimdi Suriye muhalifleri, adım adım tüm şehirleri kontrol ederek, Şam'da yeni bir başlangıç noktasına gelmiştir.

Ümidimiz, temennimiz, tavsiyemiz ve Suriyeli muhaliflere vereceğimiz en büyük destek ise, zaten bölünmüş ve parçalanmış olan Suriye halkını hiçbir şekilde ötekileştirmeden, hepsini büyük bir kapsayıcılıkla, devlet vizyonu ve geniş bir siyasi perspektifle bir arada tutmalarını sağlamak, ortak geleceğe yönelmelerini temin etmektir.

Bu çerçevede, önümüzdeki dönemde dünyanın en önemli sınavlarından birisi de demokrasi ile otokrasi arasındaki mücadele olacaktır.

Dünyanın her yerinde demokrasiyi savunanlarla, demokrasinin yalnızca edebiyatını yapanlar ya da otokratik rejimleri ve davranışları destekleyenler arasında büyük bir mücadele yaşanacaktır.

Parantez açarak şunu da belirtmek istiyorum. Yıllar boyunca İslam coğrafyasında, Afrika'da, Asya'da ve Latin Amerika'da diktatörleri destekleyenlerin, otokratik rejimlere can suyu verenlerin ve bu rejimler bunalduğunda arkalarında duranların kim olduğunu gayet iyi biliyoruz. Yeri geldiğinde herkese demokrasi dersi vermeye çalışanların en yakın müttefiklerinin diktatörler olduğunu ve bu diktatörleri besleyen her türlü çatışmaya destek olduklarını da çok iyi biliyoruz. Dolayısıyla, başta İslam ümmeti olmak üzere dünyadaki bütün halkların kurtuluşu bu beş başlıkta gayretli çalışmalar ve fikirleri ortaya koymakla mümkün olacaktır.

Filistin Davası ve İnsanlık Cephesinin Uyanışı

Son söz olarak şunu da belirtmek isterim. İnsanlık cephesinin mücadelesi ile birlikte hem Filistin davası hem de İsrail için yeni bir dönemin başlangıcı yaşanmaktadır. Bu günler, İsrail'in iyi günleridir; ancak İsrail hükümeti çok daha zor ve kötü günlerle karşı karşıya kalacaktır. İnsanlık vicdanı kolay harekete geçmez, fakat harekete geçtiğinde de sonuç almadan durmaz. Zalimlere karşı harekete geçen insanlık vicdanı, mücadelenin sonuçlarını görmeye başlamıştır.

Bundan sonraki süreç, Filistin davası açısından da yeni bir dönemin başlangıcı olacaktır. Başkenti Kudüs olan, tam anlamıyla bağımsız ve 1967 sınırlarında bütünleşik bir Filistin devletinin kurulması en kısa zamanda gerçekleşecek ve bu sonucu da insanlık cephesi görecektir. Şimdi söz sırası bizdedir. Köklü medeniyetimizin çocukları olarak dünyaya hakkaniyeti ve adaleti anlatacak, bilgi, irade ve düzen etrafında yeni bir dünya inşa etmek için bütün gücümüzle mücadele edeceğiz.

Allah sözümüzü artırsın, yolumuzu açık eylesin, adımlarımızı ve dostluklarımızı sağlam, geleceğimizi aydınlık eylesin.

*Ümidimiz,
temennimiz,
tavsiyemiz ve
Suriyeli muhaliflere
vereceğimiz en
büyük destek ise,
zaten bölünmüş
ve parçalanmış
olan Suriye halkını
hiçbir şekilde
ötekileştirmeden,
hepsini büyük bir
kapsayıcılıkla, devlet
vizyonu ve geniş
bir siyasi perspektifle
bir arada tutmalarını
sağlamak, ortak
geleceğe yönelmelerini
temin etmektir.*

Kendi Zamanımızın Peşinde Bize Ait Bir Dünya Ne Demektir?

DOÇ. DR. İBRAHİM HALİL ÜÇER

İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Öğretim Üyesi

DOSYA

*Montreal'deki
izlenimlerime hak
verecek şekilde
bugün, artık görünen
çehresine ait hatların
tümüyle Batılı
modernite tarafından
çizildiği bir dünyada
yaşıyoruz. Şimdi
böyle bir dünyanın
içinde, bize ait
bir zamandan ve
dünyadan söz etmek
ne anlama geliyor?*

İki binli yılların başında misafir araştırmacı olarak bulunduğum McGill Üniversitesinde, bir gün, farklı ülkelerden gelen arkadaşlarla Montreal'de bizi en çok şaşırtan şeyin ne olduğunu konuşuyorduk. Müzakere ertesinde “beni en çok şaşırtan şey, Montreal'de hiçbir şeye şaşırmamış olmam sanırım” diye düşündüm. Sokaklar ve caddelerin düzeni, toplu ulaşım sistemi, tüketim alışkanlıkları, kıyafetler, kahveden pizza ya yenilip içilen şeyler ile bunların arz ve tüketim biçimi, alışveriş merkezleri, markalar, bankalar. Hasılı günlük yaşantımızı çevreleyen dünya, Montreal ile İstanbul arasında çok az farklılık gösteriyordu. Kuşkusuz İstanbul'un coğrafi özellikleri ve şehrin tarihi hafızası ile Montreal'inki aynı değildi, fakat şimdi, ellerimizle inşa ettiğimiz yeni haliyle İstanbul, ona hususiyet veren unsurlarını giderek kaybetmiş, yerküredeki başka yerlerle tekbiçimli, renksiz bir hal almıştı. Aslında küreselleşmeden, tekdünyacı kapitalistlerin başarmak istediği şeyin ne olduğundan birazcık haberi olan biri için bu benzerliğin şaşırtıcı olmaması gerekirdi. Fakat benim için bu şaşkınlık, bir safdilliğin değil, kabullenemeyişin, kendi dünyama karşı çektiğim özlemin ısrarlı bir ifadesiydi. Öte yandan bendeki bu kabullenemeyiş ve kendi dünyamıza dönük tahassür bazıları için dudak bükülecek bir şey olabilir: “İlerleme ve büyümeye yapacağı katkı akılcı yollarla ortaya konulmuş ve standart refah kriterleri üzerinden verimliliği somut olarak ispat edilmiş” bir “dünya”ya niçin ayak uydurmayalım ki? Buna karşı bir ayak direme, bizi, uygar dünyanın dışına itip geri kalmamıza sebep olmaz mı?” Belki de bu dudak büküş, daha ile-

ri giderek bir ithama da dönüşebilir: “Tüm bunlara ayak direyerek Orta Çağ karanlığına geri dönmeyi mi teklif ediyorsunuz?!”

Bu kısır ve bir kez bu yolla ilerlediğinde makul bir şekilde sonlandırılması imkânsız diyalog ülkemizin son birkaç yüzyılına damga vurmuştur. Oysa eski dünyanın artık bir hükmünün kalmadığı, Sadullah Paşa’nın (ö. 1891) On Dokuzuncu Asır şiirinde olduğu gibi, çok önceden ilan edilmişti. Tevfik Fikret (ö. 1915) ve Âkif (ö. 1936) gibi isimler arasında görüldüğü üzere yaşanan sert tartışmalar yeni dünyaya girip girmeme konusunda değil, eski dünyadan bu yeni “medeniyet” dairesine nelerin taşınacağıyla ilgiliydi. Çünkü Tunuslu Hayreddin Paşa’nın (ö. 1890) ifadesiyle yeni dünyaya girmenin zamanın zorunlu bir gereği ve aklın tartışılmaz hükmü olduğu konusunda ittifak sağlanmıştı. Ama bu yine de kolay olmadı. Nitekim Modern Türk edebiyatının Felatun Beyle Rakım Efendi, Araba Sevdası, Fatih Harbiye, Huzur, Saatleri Ayarlama Enstitüsü gibi ilk örnekleri bir dünyadan diğerine geçerken yaşanan zorluklar, çelişkiler ve bunalımları konu edinir. Aradan geçen bunca zamana rağmen bu sancılı göç hâlâ tamamlanmadı, ancak gönüllü ya da gönülsüz, yeni dünyanın eşliğinden içeri girmeyen de kalmadı. Kimisi coşkuyla, kimisi hüznle, kimisi çelişkilerle, herkes bu yeni dünyaya adım attı. Montreal’deki izlenimlerime hak verecek şekilde bugün, artık görünen çehresine ait hatların tümüyle Batılı modernite tarafından çizildiği bir dünyada yaşıyoruz. Şimdi böyle bir dünyanın içinde, bize ait bir zamandan ve dünyadan söz etmek ne anlama geliyor?

Yeryüzünde Bize Ait Bir Zaman, Bize Ait Bir Dünya

“Biz” fikrine vurgu, ilk bakışta, “onlar”la başkalığı dile getirir. Dolayısıyla bize ait bir zaman ve dünyadan söz etmek, kaba bir bakış açısıyla, sürekli başkalığa ve biricikliğe odaklanan kapatıcı bir anlayışla yüz yüze olduğumuzu düşündürebilir. Bu nedenle, ilk olarak, şunu tasrih etmek gerekiyor: Kendime, kendimize dair kavrayışımız başkasıyla mümkün hale gelir. Başkalık idraki üzerinden kendimizi, kendilik idraki üzerinden de başkasıyla birliğimizi kavrarız. Dolayısıyla kendiliğimizi inkâr başkasını kavramayı, başkasını inkâr ise kendiliğimizi kavramayı imkânsız hale getirir. Bu itibarla, “Ben”e ve “Biz”e ilişkin her türden vurguyu kültürel kabileciliğe indirgeyerek anlamsızlaştırdığımızda, artık ne çokluğu ne birliği keşfedebiliriz. İkinci olarak, bize ait bir zaman ve dünyadan bahsederken, biz ve başka ayrımının imkânlarını hatırdan tutsam bile, bizi başkalarından ayırt ederek biricik kılan özelliklere, etnomerkezci bir körlüğe yol açacak benzersizliğe, Leibnizvâri monadlar gibi çevresiyle ilişki kurmasını sağlayan gözeneklerden yoksun kapalı bir evrene vurgu yapmıyorum. Bunun yerine kendi özgür irademize, o iradeyi önceleyecek bir düşünüp taşınmaya ve böylece ortaya çıkmış otantik eylemlere bağlı bir şekilde kurulan sahih, ciddi, hesabı verilmiş bir dünya fikrine işaret ediyor, böyle oluşmamış bir hayatın “yaşanmaya değmez” olduğunu, o haya-

*İlk olarak, şunu tasrih etmek gerekiyor:
Kendime, kendimize dair kavrayışımız başkasıyla mümkün hale gelir. Başkalık idraki üzerinden kendimizi, kendilik idraki üzerinden de başkasıyla birliğimizi kavrarız.*

*Fiziksel eylemlerimiz
dış dünyayı, ruhun
eylemleri ise iç
dünyamızı kurar.
Bu dünyayı kuran
içsel fiillerin ritmi
de ruhun zamanını
ortaya çıkarır. Nasıl
ki dünyanın kendisi
ve güneş etrafındaki
dönüşünden
kaynaklanan
kronolojik zamana
göre bir yaşımız,
vücudumuzdaki
biyolojik değişimlere
bağlı biyolojik zamana
göre başka bir yaşımız
varsa, ruhumuzdaki
değişimlerin
ritmine bağlı ruhun
zamanına göre de
başka yaşımız vardır.*

tın içinde geçtiği dünyanın da dünya olarak anılmak yerine daha çok “çevre” adını almayı hak ettiğini vurgulamak istiyorum.

Bu kısa girişten sonra, “bize ait bir zaman” fikrine intikal edebiliriz, ama “bize ait bir zaman ve dünya” ile neyin kastedildiğine açıklık kazandırabil-mek için önce “Zaman nedir?” sorusuyla ilgili bir tartışma yapmamız gere-kiyor. Çoğu düşünür zamanı değişimin miktarı veya sayısı olarak tanımlar. Zamanı ister bilfiil değişimlerin artardalığından isterse de değişimin im-kânından çıkartalım, değişimle zaman arasında kopmaz bir ilişki vardır. Bununla birlikte değişimler çok çeşitlidir ve değişim çeşitlendikçe zaman da çeşitlenir. Dünyanın güneş sistemi içerisinde sürekli tekrar eden örün-tüler halindeki konumsal değişimi dünyaya ait astronomik zamanı ortaya çıkarır. Sene, ay, hafta ve gün, bu tekbiçimli astronomik zamanı ölçülebilir ve takip edilebilir hale getiren objektif kronolojiyi ifade eder. Diğer taraf-tan bu astronomik zamanı ortaya çıkaran konumsal değişimlerin dünyada sebep olduğu fiziksel değişimler vardır. Mevsimsel ve günlük hareketlerin yerkürede meydana getirdiği ısınma, soğuma, büzüşme, genleşme gibi de-ğişimler yerkürenin jeolojik ve coğrafi zamanını ortaya çıkarır. Yerkürenin astronomik, jeolojik ve coğrafi zamanına benzer şekilde canlıların biyolojik zamanından da bahsedilebilir. Organizmanın geçirdiği değişimler bu zama-nı ortaya çıkarır ve biz de yaş, çocukluk, gençlik, yaşlılık gibi adlandırmalarla bu zamanın görünen yüzünü ölçer ve takip edilebilir hale getiririz. Dünya-nın astronomik zamanını ortaya çıkaran değişimleri ölçüp gruplandırarak elde ettiğimiz asır, sene, ay, hafta gün ve diğer zaman ölçüm birimleri, belki de takibi kolay olduğu için çoğu zaman jeolojik ve biyolojik zamanı ölç-mek için de kullanılır. Ancak biyolojik zamanı ortaya çıkaran değişimler, astronomik zamanı ortaya çıkaran değişimlerden tümüyle farklı olduğu için aslında her iki zaman türü ayrı bir ritim ve akışa sahiptir. Dünyanın astronomik zamanı üzerinizden kırk sene geçirmiş olabilir, fakat biyolojik yaşıınız, yani vücudunuzdaki biyolojik değişimlerin ortaya çıkardığı zaman elliyi gösterebilir. Bu nedenle kronolojik ölçü birimlerine ilaveten, biyolojik zamanı ölçülendirmek için bebeklik, çocukluk, ilk gençlik, ergenlik, genç-lik, olgunluk, yaşlılık vs. gibi adlandırmalara sahibiz. Demek ki zamanın ritmi, hızı ve kendisini gösterme biçimi, onu ortaya çıkaran değişimin tür-rüyle kopmaz bir ilişkiye sahiptir. Şimdiye kadar saydığımız kronolojik, jeo-lojik veya biyolojik zaman türleri sapmalara bağışık bir şekilde, tekrar eden değişim örüntüleriyle meydana gelir ve doğal bir zaman alanı inşa eder. Doğal değişimlerin ölçüsünü veren bu doğal zamana karşılık, bir de insani ve tarihsel zaman vardır. Bu zaman yeryüzüne ait astronomik, jeolojik ve coğrafi zamanlar içinde yaşayan insanın bu zamanlara bağlı koşullar içeri-sinde, fakat onları aşacak bir şekilde giriştiği iradi eylemlerin doğurduğu değişimlerin zamanıdır. İnsana ait arzuların dile gelme ve iradi bir yolla ger-çekleştirilme biçimleri, yani bireysel, toplumsal, iktisadi ve siyasi eylem-

leri, insana ait bir zamanı ve dünyayı inşa eder. Kuşkusuz bu değişimlerin kendisi içerisinde yüzdüğü objektif bir astronomik-coğrafi zaman-mekân katmanı vardır, ancak kronolojinin bize tanıttığı bu objektif zaman farklı beşeri zamanların oluşturduğu farklı tarihsel zamanlar barındırır. Bu tarihsel zamanları birbirinden ayırt eden şey, sadece onlara zemin teşkil eden somut coğrafi ayrımlar değildir. Onları birbirinden ayıran ve aynı objektif zaman dilimi içerisinde, Braudel'in deyimiyle, farklı zamansallıklar görmemizi sağlayan şey, dünyaya etki eden eylemlerin arkasındaki insanların farklı varlık, tanrı, değer, insan ve âlem anlayışlarına sahip olmasıdır. İşte bu anlayışlar zemininde varlık kazanan eylemlerin yarattığı değişimlerin zamanı, coğrafyanın sınırlarını da aşan tarihi zamansallıklar inşa eder. "İnsanın zamanı" olarak dünya işte böyle ortaya çıkar ve aynı yerde (yeryüzü) ve zamanda (kronolojik zaman), insanlar farklı zamanları, dünyaları yaşar. Demek ki tek bir yer (arz, earth) olabilir, ama tek bir dünya olamaz.

Dış ve İç Dünya

İnsan eylemleri yalnızca dışarıda bir dünya inşa ederek günlük yaşantımızın içinde aktığı şehirler, mimari yapılar, kurumlar, eserler vs. meydana getirmez, çünkü eylemlerimiz çok boyutludur. Bir yandan a'mâlû'l-cevârih'ten, yani elimizin, dilimizin ve sair organlarımızın eylemlerinden, diğer yandansa a'mâlû'l-kulûb'dan yani kalbimizin, ruhumuzun, aklımızın eylemlerinden bahsedebiliriz. Sevmek, nefret etmek, inanmak, inkâr etmek gibi şeyler bu ikinci kısma girer. Bu minvalde fiziksel eylemlerimiz dış dünyayı, ruhun eylemleri ise iç dünyamızı kurar. Bu dünyayı kuran içsel fiillerin ritmi de ruhun zamanını ortaya çıkarır. Nasıl ki dünyanın kendisi ve güneş etrafındaki dönüşünden kaynaklanan kronolojik zamana göre bir yaşımız, vücudumuzdaki biyolojik değişimlere bağlı biyolojik zamana göre başka bir yaşımız varsa, ruhumuzdaki değişimlerin ritmine bağlı ruhun zamanına göre de başka yaşımız vardır. Bazen hem kronolojik hem de biyolojik anlamda genç sayılacak insanların, çektikleri acılar veya ruhlarındaki yoğun süreçler nedeniyle kendilerini yaşlı hissettiklerini duyarız, kimi zaman da aksi olur. İşte bu, ruhun kendine mahsus bir ritmi ve zamanı olduğunu gösterir.

İç dünyamız da kendi içinde katmanlı bir yapıya sahiptir. Bir yandan dışla etkileşim içinde şekillenen, dışa dönük, diğer yandan herhangi bir etkileşimden nisbî olarak bağımsız, içe dönük bir kısmı vardır. Bergson'un kabuk ve saf şuur; Jung'un bilinç ve bilinç dışı; filozofların hayal, vehim akıl; kelamcılarının nefsanî ve rahmânî olmak üzere ayırdıkları havâtır türleri; sufilerin mertebeler halinde kalp, ruh, sır, hafî, ahfâ ya da nefsin mertebeleri kategorize ettikleri bu katmanlar, kişiyi eyleme sevk eden düşüncelerin biçimlendiği yerlerdir. Şuurumuzun genel olarak dışa dönük katmanındaki düşünceler, hariçten gelen etkilerle biçimlenmeye eğilimlidir. Başkalarının sözleri ve değerlendirmeleri, muhatap olduğu

Bergson'un kabuk ve saf şuur; Jung'un bilinç ve bilinç dışı; filozofların hayal, vehim akıl; kelamcılarının nefsanî ve rahmânî olmak üzere ayırdıkları havâtır türleri; sufilerin mertebeler halinde kalp, ruh, sır, hafî, ahfâ ya da nefsin mertebeleri kategorize ettikleri bu katmanlar, kişiyi eyleme sevk eden düşüncelerin biçimlendiği yerlerdir.

Abesle iştigal, size sorulduğunda onu niçin yaptığınıza ilişkin sahici gerekçelendirmelerden yoksun olduğunuz durumları ifade eder. Böyle bir fiil, abes olmanın ötesinde cüzâf sayılır. Bir malın ölçüsüz tartışız, tamamen tahmine dayalı bir şekilde satışı anlamına gelen ve Farsça güzâfın Arapçalaştırılmış hali olarak cüzâf, burada, bilincin iç katmanında ölçülüp tartılmadan yapılan eylemi ifade eder.

muz nesneler, olaylar, reklamlar, propaganda ve manipülasyon araçları bu katmanı etkiler; nihayet bilincimizin dış katmanı bu etkiler etrafında dışa dönük yönelimler oluşturur ve eyleme geçer. Bu katmanda meydana gelen düşüncelere bağlı bir irade istikametten, eylem ise sıhhten mahrum olur. Buna karşılık bilincimizin böylesi etkilerden nisbi olarak bağımsız iç katmanında, söz konusu etkileri değerlendirecek, lehimize ve aleyhimize olanı hayır ve şer miyarına göre ölçüp tartacak düşüncelere bağlı bir irade istikamet, eylem ise sahlilik kazanır.

İbn Sînâ'nın Metafizik VI/5'teki eylem analizinin açık bir şekilde gösterdiği üzere müstakim irade ve sahlil fiil; düşünce, irade ve eylemin birbiriyle ilişkili bir şekilde gerçekleştiği ve eylemi önceleyen düşüncenin ya bizzat eylem içinde korunduğu ya da eylemin sonuyla örtüştüğü durumda ortaya çıkar. Böyle olmadığı durumda, yani eylemimiz hesabı verilmiş bir düşünce tarafından öncelenmediğinde ya da böyle bir düşünce varsa bile eylemimizle bu düşünce örtüşmediğinde, o eylem hakikiliğini kaybeder, abes ya da bâtlı olur. Bu analize göre iç dünyamızdaki kaynağına nispetle, dışta ortaya çıkan fiiller hakiki, abes ve bâtlı olmak üzere üçe ayrılır. Fiilin abes olması, eylemi, bilincin iç katmanında (=akıl) meydana gelen bir düşüncenin değil, dış katmanında (=hayal) meydana gelen etkilenimlerin öncelemesidir. Bu manada, abesle iştigal, size sorulduğunda onu niçin yaptığınıza ilişkin sahici gerekçelendirmelerden yoksun olduğunuz durumları ifade eder. Böyle bir fiil, abes olmanın ötesinde cüzâf sayılır. Bir malın ölçüsüz tartışız, tamamen tahmine dayalı bir şekilde satışı anlamına gelen ve Farsça güzâfın Arapçalaştırılmış hali olarak cüzâf, burada, bilincin iç katmanında ölçülüp tartılmadan yapılan eylemi ifade eder. Misalen, Hint felsefesiyle ilgili kitapların kapaklarından etkilenip Sankristçe öğrenmeye kalkabilirsiniz, belki öğrenirsiniz de, fakat bu fiil tashih edilip hayalden sahici fikre taşınan bir gerekçeyle ta'lil edilmediğinde düşüncesiz, ölçülüp tartılmamış bir fiil anlamında abes ve cüzâf olur. Fiilin bâtlı, yani geçersiz olması ise fiili önceleyen düşünce ile ortaya çıkan fiil arasındaki ilişkinin kopmasını ifade eder. Örnek olarak, kütüphaneye kitap okuma düşüncesiyle gitmeye karar verirsiniz, bu fikre iradeniz eşlik eder ve nihayet kütüphaneye doğru yolu çıkarsınız, ancak yolda tesadüfen arkadaşınızla karşılaşır, kütüphaneye gitmek yerine yemeğe gidersiniz. Evet, hareketinizi temin eden fiziksel süreç belli bir sona ulaşmıştır, ama bu son baştaki gaye ve düşünce ile örtüşmediğinden, o eylem aslı ilkesine nispetle geçersiz, bâtlı olur.

Dünyaların Birliği

İnsan için ancak gerçek, sahlil ve tutarlı bir dünya yaşanmaya değerdir ve kişi ancak böyle bir dünyayı gerçek manada kendisine ait hisseder, sahiplenir, korur ve geliştirir. Dünyamızın gerçekliği onu kuran eylemimizin, bize ait bir iradeye, irademizin de bilincin iç katmanında biçimlenen,

hesabı verilmiş bir fikre dayanmasına bağlıdır. Burada gerçeklik eylemin hakiki manada bize nispetiyle ilgili bir şeydir. Eylem bizim elimizde meydana geliyor görünse bile, irade ve fikir bize ait değilse o eylemlerin inşa ettiği dünya gerçek olmaz. Dünyamızın sahihliği bize ait bir iradeyle ortaya çıkan eylemlerin, hususen, hesabı verilmiş bir fikre dayanmasına bağlıdır. Bunun aksine, bilincimizin dış katmanında meydana gelen etkilenimlere dayanan bir iradeden doğan eylemler sıhhatini kaybeder, daha çok abeslikle nitelenmeyi hak eder. Eylemlerimizin sonucu hayali etkilenimlerden doğan arzularla örtüşse bile, bu sonuç, üretkenlikten mahrum, ebter bir karakter arz eder. Dünyamızın tutarlılığı ise eylemimizin ve eylemimiz neticesinde ortaya çıkan şeyin, eyleme yönelen iradeyi sevk eden fikirle örtüşmesine bağlıdır. Eylemle fikri birleştiren bağ koptuğunda, irademiz iç bütünlük ve tutarlılığını kaybeder; bilinç eylemin kendisine yabancılaşır, eylemlerimiz bir türlü kontrol edemediğimiz karmaşık sosyal ve psikolojik etkenlerin şursuz uzantılarına dönüşür. Sonuç olarak gerçek, sahih ve tutarlı bir dünya üç seviyeli bir bütünlük ve birlikten doğar: i) Bilincimizin iç ve dışa dönük katmanları arasında, ii) birlik kazanmış bilinç ile irade arasında ve iii) böylesi bir irade ile eylem arasında. Böylece için ve dışın zamanı, onları birleştiren iradeyle bütünleşir ve bize ait bir dünyaya adım atmış oluruz.

Fert olarak Müslümanın dünyası niyet-düşünce, irade ve fiil unsurlarının ideal birlikteliğinden doğar. Bu ideal birlik Müslüman için tevhid inancının eylemlerimize yansımış hali olarak ihlası ifade eder. Toplumsal seviyede böylesi bir bütünlük; bilgi, irade ve düzen unsurları arasındaki ilişkiyle temin edilir. Dolayısıyla Dârü'l-İslam, bir Müslümanın onlara inanmak suretiyle Müslüman olduğu asıllar, bu asılları keşfetmenin ve üretken hale getirmenin yollarını gösteren bilgi, bu bilgiye dayalı bir irade ve böylesi bir iradenin pratik hayata taşınmasıyla ortaya çıkan düzenin karşılığıdır. Asıllar ve bilgi alanı bu dünyanın iddiasını; irade alanı, gücünü; düzen ise örneklik ortaya koyacak yapısını ifade eder.

Parçalanma

Dünyamızla ilgili tek mesele, yazının başında işaret ettiğimiz gibi, görünüşte Montreal'e ya da New York'a benzemesi değildir. Daha da önemlisi dünyayı şekillendiren eylemlerimizin hem yukarıdaki üç unsurun tek tek varlığı hem de birlik ve bütünlüğü açısından zaaflar taşımasıdır. Her şeyden önce şimdi içinde yaşadığımız dünyanın ana hatları, bize ait bir düşünce ve iradeye bağlı bir şekilde meydana gelmemiştir. Günlük yaşantımızın içinde geçtiği kurumlara şöyle bir bakalım; üniversiteden bankalara, laiklikten liberal ekonomiye, alışveriş merkezlerinden mobilyalarımıza, bunların tümü bizim dışımızdaki aktörlerin düşünce ve iradelerine bağlı eylemlerin yarattığı bir dünyanın unsurlarıdır. Yeni evlenen bir çiftin mobilya alışverişini düşünün; bir mobilyacıya gittiklerinde karşılaştıkları ilk soru

Dünyamızın tutarlılığı ise eylemimizin ve eylemimiz neticesinde ortaya çıkan şeyin, eyleme yönelen iradeyi sevk eden fikirle örtüşmesine bağlıdır. Eylemle fikri birleştiren bağ koptuğunda, irademiz iç bütünlük ve tutarlılığını kaybeder; bilinç eylemin kendisine yabancılaşır, eylemlerimiz bir türlü kontrol edemediğimiz karmaşık sosyal ve psikolojik etkenlerin şursuz uzantılarına dönüşür.

*Dâru'l-İslam,
bir Müslümanın
onlara inanmak
suretiyle Müslüman
olduğu asıllar, bu
asılları keşfetmenin
ve üretken hale
getirmenin yollarını
gösteren bilgi, bu
bilgiye dayalı bir
irade ve böylesi
bir iradenin pratik
hayata taşınmasıyla
ortaya çıkan düzenin
karşılığıdır. Asıllar
ve bilgi alanı bu
dünyanın iddiasını;
irade alanı, gücünü;
düzen ise örneklik
ortaya koyacak
yapısını ifade eder.*

şudur: Ne tarz bir mobilya? Vintage mı, barok mu, modern mi, avant-garde mı, post-modern mi? Bu liste uzayıp gider. Mobilya tarzınızla uyumlu bir şekilde perdeleriniz, tablolarınız, halılarınız vs. de olur. Bu tarzların her biri farklı yüzyıllarda, uzun süren siyasi, iktisadi, toplumsal, sanatsal dönüşümler neticesinde gelişmiş ve belli bir yaşam tarzını yansıtan şeylerdir. Çok değil birkaç on yıl önce, belki birkaç bin yıllık bir geleneğin dönüşü dönüşü aldığı bir şekilde divanlar, döşekler, sedirler, yastıklarla biçimlenen bir evde büyümüş Kırşehirli ya da Karşı bir çifte Vintage veya Rokoko ne ölçüde ait olabilir? Er-rızku alellâh (Rızık Allah'tandır), el-Kanâ'atü kenzun lâ yefnâ (Kanaat tükenmez bir hazinedir) gibi sözlerin yazdığı levhaların süslediği duvarlar içinde yaşamış biri için, aldığı mobilyayla birlikte gelen vintage-retro tablolar ne ifade eder? Bu tür örneklerin tamamı, öznesi olmadığımız değişimlere dönük maruziyetimizi ve gönüllü ya da gönülsüz bir şekilde, bu değişimlerin doğurduğu dünyada yaşamaya dönük mecburiyetimizi açığa vurur. Bu mecburiyetin doğurduğu travmalar, yazının başında adlarına işaret ettiğim edebi eserlerde etraflıca işlenmiştir. Dikkat çekici bir örnek olması sadedinde, Yenikapı Mevlevihanesi son postnişini Abdülba-ki Baykara Dede'nin (ö. 1935), icbar edildiği değişimlerin sebep olduğu travmayı yansıtan "oldum" redifli şiirinden birkaç mısraı paylaşalım:

*Kesip rîş-i sefîdim pîr iken yosma civân oldum
Makâm-ı Mevlevîde şeyh idim pîr-i mugân oldum
Ne sâfî Müslüman kaldım ne oldum kıpkızıl kâfir
Giriftâr-ı belâ-yı fitne-i âhir zamân oldum*

Dede'nin şaşkınlık, hayıflanma ve kederle dolu mısralarında ifade edilen şeyi, bugün bizler, alışkanlık perdesinin altına gizlenmiş derin bir yabancılaşma suretinde tecrübe ediyoruz. Artık yeni bir dünyadayız, evet, ama bu dünyanın niçin başka türlü değil de böyle kurulduğu hakkında bir fikrimiz yok. Durup düşünecek ve bu dünya başka türlü olamaz mıydı diyecek şekilde bu dünyayla aramıza şöyle bir mesafe koyup üstüne tefekkür etmek de mümkün değil, çünkü bu dünyayı hiçbir değişimi kaçırmaksızın yakalamak zorundayız; pedalları çevirmeye devam etmezsek düşeriz. Bil-diğimiz tek bir şey var: Bu oyunu oynamak zorundayız. İslam dünyasının birkaç yüzyıllık modernleşme sürecinin, bu oyunun buraya nasıl uyarlanacağıyla ilgili zengin bir tecrübe ortaya koyduğunu ve meselenin bu denli naif bir şekilde vazedilemeyeceğini düşünenler olabilir. Kuşkusuz bunda haklılık payı var, ama modernleşme sürecinin "uyarlama" değil, daha çok "uyarlanma" olduğunu hatırd tutmak kaydıyla. Buradaki yenileşme süreçlerinde, bizi Müslüman kılan asıllar hakim değil mahkum rolünü oynadı. Belki yenileşme süreçlerinin başında "yeni dünyanın bu asıllara uygun olup olmadığı" soruluyor ve söz konusu asıllara nispetle yeni durumu buraya

uyarlamaya çalışıyorduk, fakat on dokuzuncu yüzyılda hız kazandığı haliyle yeni bir bakış açısı ortaya çıktı ve “asılların yeni dünyaya uygun olup olmadığı” sorulmaya başlandı. Bu durumda, ancak yeni dünyaya uyarlanabilen asıllar o dünyanın kapısından içeri girmeye hak kazanıyor; makuliyet ve meşruiyetlerini yeni dünyaya uygunluklarından alıyorlardı.

Bilgi, İrade ve Düzen Krizi

Batılılaşmacı perspektifin özünü yansıtacak şekilde bu uyarlanma süreci, irademizin istinat edegeldiği asılları, yani bilgi ve düşünce alanını itimattan ve kuruculuk rolünden; irademizi ise bilincimizin dış katmanında, yani etkilenimler seviyesinde biçimlenen parissienne hayallere bağlayarak sahilhlikten mahrum etti. Ortaya bir sonuç çıksa bile, bu sonuç abes bir eylemin sonucundan başka bir şeye benzemiyor: Hakikilikten mahrum ve ebter bir dünya. Aslında bu dünyayı meydana getiren ve asıllarla irtibatını kesen irade, hiçbir zaman toplumun geniş kesimlerini temsil etmedi. Bu elitist iradenin karşısında, hafızasıyla irtibatını koparmamış geniş halk kitlelerinin hoşnutsuzluğu, onların iradelerini bilincin dış katmanında biçimlenen hayallere teslim etmekten alıkoydu. Bu bağlamda On Dokuzuncu asır, Müslümanlara mahsus tekliften hâlâ vazgeçmeyenler için, dünyalarını kuracak iradeyi hangi asıllara istinatla hayata geçireceklerine ilişkin tartışmalarla geçti. Bu tartışmalar iradeye yön verecek bilgi alanını hangi asılların inşa edeceği, neyin hâlâ iradeyi sevk edecek kadar sürekli, neyin de değişken olduğuylla ilgiliydi. Tam olarak tespit edildiğinde, böylesi asılları hayata geçirecek bir iradenin halifenin şahsında hâlâ mevcut olduğuna ilişkin bir iyimserlik, bu müzakere alanını motive ediyordu. Bu tartışmalar, her ne kadar iyi niyetli olsa da, asılları kendisine kıyasla makul ve meşru saydıkları yeni dünya karşısında savunmacı bir dil geliştirdi. Bu savunmacı dil, Müslümanları bir iddianın tanığı değil, daha çok bir ithamın sanığı olarak konumlandırıyor; kendi hafızamızı ve yeni dünyayı tahkike dayalı bir şekilde kavrama imkânından mahrum ediyordu. İrademizin istinat edeceği asıllara ve yeni dünyayı bu asıllarla ilişkili bir şekilde nasıl kavrayacağımıza ilişkin, on dokuzuncu asra özgü bu problem, yirminci yüzyıla çözümsüz bir şekilde intikal etti. On dokuzuncu yüzyıl Müslümanlar için irademizin dayanacağı bilgi alanıyla ilgili bir sorunlar alanı inşa etmişti, ama yirminci yüzyıl yeni bir problemle çıkageldi: irade. Yukarıda vurguladığımız gibi on dokuzuncu yüzyılın Namık Kemal, Tunuslu Hayreddin, Ahmet Cevdet Paşa, Abduh ya da Efgani gibi isimleri, böylesi sahil bir bilgi alanını inşa ettiğimizde onu hayata geçirecek bir irade-i seniyyenin bulunduğu yönündeki bir iyimserlikle düşünüyorlardı. Yirminci yüzyıl, hilafetin de ilgısıyla birlikte, artık böylesi bir iradenin mevcut olmadığını gösterdi. Yeni irade, bu asılları hayata geçirmek bir tarafa, o asılları ilga edip yerine o asıllarla uyumsuz yenilerini koymayı amaçlıyordu. Dolayısıyla bu yüzyılın Müslümanlar açısından bir irade

Çok değil birkaç on yıl önce, belki birkaç bin yıllık bir geleneğin dönüşü dönüşü aldığı bir şekilde divanlar, döşekler, sedirler, yastıklarla biçimlenen bir evde büyümüş Kırşehirli ya da Karsh bir çifte Vintage veya Rokoko ne ölçüde ait olabilir?

Eylemimize sahilik kazandırmanın yolu, ona yönelen iradeyi bize ait kılacak şekilde sahil düşünceyle buluşturmaktan ve böylece dışı için uzantısı haline getirmekten geçer. Bunun için irademizin dayandığı asılları keşfetmemiz ve iradeye düzen kurma iktidarı verecek şekilde bu asılların nasıl üretken hale getirileceğini belirlememiz gerekir.

talebi olarak kendisini gösterdiğini söyleyebiliriz: Asıllarla uyumlu bir irade talebi. Türkiye’den Mısır’a, Pakistan’dan Tunus’a ya da Malezya’ya kadar birçok bölgede geniş halk kitleleri, hayatlarını yönlendiren iradeyi asli bilgi alanıyla buluşturmak için çaba gösterdi. İslam Dünyası’nın birçok yerinde asılları hayata geçirme yönündeki irade, hâlâ emperyalist güçler veya onların yerel temsilcileri tarafından bastırılmakta, sindirilmeye çalışılmaktadır. Böyle bir iradenin güçlenip, asıllarla irtibatlı ve uyumlu bir dünya talebiyle ortaya çıktığı yerler ise bu kez düzen sorunu ile yüz yüze geldiler. Düzen sorunu, iradenin istinat edeceği asıllar ile dinamik hayat arasındaki mesafenin nasıl kapatılacağı ve bu asılların siyasetten hukuka, şehirden mimariye, iktisattan eğitime nasıl somutlaştırılıp hayata geçirileceğiyle ilgilidir. Bu sorunun üstesinden gelinememesinin bir sebebi, Müslümanların “asıllarla uyumlu irade” talebinin, süreç içerisinde “yalnızca irade” talebine dönüşmesi ve başka asıllara istinaden kurulmuş bir düzeni sürdürmenin aracı haline gelmiş olmasıdır. İradenin iddiadan kopuşu olarak değerlendirilebilecek bu durumun nedeni ise irade talebinin mutlaklaşarak onu düzene taşıyacak bilgi alanını ihmal etmesi, asıllar ile hayat arasındaki mesafeyi kapatacak kapsamlı bilgi üretimine lakayt kalmasıdır.

Başka asıllara istinaden kurulmuş bir dünya içinde, iradeleri o dünyaya mahsus nesneler ve ilişkiler düzenini sürdürmeye yönelmiş Müslümanların eylemleri, yukarıdaki hakiki, abes ve bätıl eylem türlerine bakacak olursak; bätıl, yani tutarsız ve geçersiz eyleme benzemektedir. Çünkü önce belli bir düşünceyle harekete geçmiş, ancak kendilerini o düşünceden ayrı, hatta onu lağveden başka eylemler yaparken bulmuşlardır. Düşünce, irade ve eylem birlikteliği temin edilemediği sürece, günlük yaşantıları ve meslek hayatlarında birçok Müslümanın eylemi böylesi bir butlân ile maluldür. Müslümanın “Ne yapmam gerekir?” sorusuna verdiği cevap ve bu cevaba bağlı iradesi ile dış dünyada varlık kazanan eylemi arasındaki kopukluk, iç ve dış dünya arasındaki bağı koparmakta, bilinci bizzat kendi eylemlerine karşı yabancılaştırmaktadır. Açıktır ki böylesi bir yabancılaşma içerisinde gerçekleşen eylemler, bizim zamanımızı ve dünyamızı inşa edemez, başka bir zamanın ritmine bizi önce gönülsüzce, sonra kuru alışkanlıklar içerisinde bitiştirip durur. Asıllardan ve ona bağlı irademizden kopuk, hatta onu lağveden eylemler alışkanlığa dönüşüp mekanikleştiğinde, sahici eylemlerin katili haline gelir, doğurdukları ah-laki lakaytlıkla insani özümüzü tahrip eder.

Eylemimize sahilik kazandırmanın yolu, ona yönelen iradeyi bize ait kılacak şekilde sahil düşünceyle buluşturmaktan ve böylece dışı için uzantısı haline getirmekten geçer. Bunun için irademizin dayandığı asılları keşfetmemiz ve iradeye düzen kurma iktidarı verecek şekilde bu asılların nasıl üretken hale getirileceğini belirlememiz gerekir. Kuşkusuz iradeyi özgürleştirmenin ve asıllar ile onlardan türetilmiş bilgi alanına

muvafık bir düzen inşasının yolları üzerinde de ayrıca durulmalıdır, fakat şimdilik iradenin dayanması beklenen asıllar alanının keşfi ve nasıl üretken haline getirileceği üzerinde duracağız.

Eylem ve iradeyi sahih düşünce ile buluşturmak

Bir insan kısa yaşamında bile çoğu fikrinin değiştiğine şahitlik eder. Bu değişimlerden bazıları hızlı, diğer bazıları ise yavaş gerçekleşir, ama bazıları vardır ki onlar ya çok zor değişir ya da hiç değişmez. Bu bağlamda, düşünceleri değişime dirençleri açısından belli katmanlar dahilinde değerlendirebiliriz. Bu katmanlar şu şekilde ifade edilebilir:¹

Kalıp tasavvurlar katmanı: Tüm insanların ortak bir şekilde yöneldiği ve örüntüler halinde tüm insan topluluklarında tekrar eden temel düşünme nesneleri, ortak aslı sorular

Kurucu ilkeler katmanı: İnsan düşüncesinin yöneldiği ortak aslı soruların en iyi nasıl cevaplanabileceğini tayin eden metafiziksel ilkeler

Açıklayıcı fikirler katmanı: Kurucu ilkelerin en iyi nasıl açıklanıp yorumlanabileceğini gösteren fikirler

Betimleyici bilimsel teoriler katmanı: Fiziksel gerçekliğin belli bir kesitini akıl yürütme, gözlem, deneyim, ölçme ve hesaplama yoluyla betimlemeyi ve bu betimlemeye dayalı öngörülerde bulunmayı sağlayan bilimsel teoriler katmanı. Betimleyici bilimsel teoriler, aynı zamanda kurucu ilkeleri açıklayan fikirlerden herhangi birinin diğerlerinden daha doğru, daha tutarlı ve dolayısıyla daha sağlam olduğunu göstermek üzere kullanılan teoriler alanını ifade eder.

Böyle katmanlar halinde düşünce dünyamıza nüfuz ederek şimdiki düşünme etkinliğimizin zeminine yerleşen fikirler bizim için düşüncelerimize istikamet kazandıracak sahih imkân alanları temin edebileceği gibi, düşünme etkinliğimizin yapısını bozacak ve şimdiyle irtibatını keserek onu gelecek ufkundan mahrum bırakacak engellere de dönüşebilir. Bunu keşfetmenin yolu onların üzerine serdiğimiz nefret, hayranlık ya da kayıtsızlık örtüsünü kaldırmak ve bu düşünceleri çift yönlü bir tahkik ameliyesinin, yani gerçeklik temelli bir eleştirel düşünme çabasının önüne sermektir. Bu tahkik talebinin bir yönü İslam düşünce geleneğine dönüktür. Bu cephesiyle tahkik çabası önce İslam varlık anlayışının zorunlu ve sürekli cihetleri ile mümkün ve değişken cihetlerini ayırt ederek zorunlu ve sürekli cihetlerin zorunluluk ve sürekliliğini akli seviyede yeniden kazanmaya yönelmeli, ikinci olarak kurucu ilke (=akliyyât) rolü kazanmış objektif idrak alanından kalkmak suretiyle, sem'î hakikate dönük inancın makuliyetini tahsil etmelidir. Sem'î hakikatin makul tasdikini takiben, İslam düşünce geleneğinin mümkün ve değişken cihetlerinin imkânına hükmedebilmesini sağlayacak bir soruşturmaya girişerek açıklayıcı fikir-

*Son birkaç yüzyıldır
İslam toplumları,
modern bilimsel
çerçeveyi –tamamen
pragmatik amaçlarla–
bu tarihsel ve
sistematik tenkit
ameliyesinden
bağımsız bir
şekilde kendi varlık
anlayışları içine
entegre etme çabası
içine girmiştir.*

KAYNAKÇA:

1. Buradaki katmanlarla ilgili ayrıntılı değerlendirme için bk. İbrahim Halil Üçer, "Düşünce Tarihi Çalışmasının Anlamı ve Yapısı Üzerine", İslam Düşünce Atlası, İstanbul: 2022, 1/10-41.

Açıklayıcı fikirlerin yeniden temellendirileceği ya da inşa edileceği zemin betimleyici bilimsel teoriler alanındaki dönüşümlerle yakından ilişkilidir ve on yedinci yüzyıldan itibaren Batı Avrupa'da ortaya çıkan gelişmelerin betimleyici bilimsel teoriler alanında devrimsel sayılan dönüşümler meydana getirdiği de vâkıdır.

ler ve betimleyici bilimsel teoriler alanını temyiz etmeli, açıklayıcı fikirler alanını birinci seviyeli objektif ilkeler (akliyyât), ikinci seviyeli objektif ilkeler (sem'îyyât) ve gerçekliğin kendisiyle ilgili betimleyici bilimsel teorilerle uyumlu bir şekilde yeniden temellendirmeli ya da inşa etmelidir. Açıklayıcı fikirlerin yeniden temellendirileceği ya da inşa edileceği zemin betimleyici bilimsel teoriler alanındaki dönüşümlerle yakından ilişkilidir ve on yedinci yüzyıldan itibaren Batı Avrupa'da ortaya çıkan gelişmelerin betimleyici bilimsel teoriler alanında devrimsel sayılan dönüşümler meydana getirdiği de vâkıdır. Dolayısıyla birincil ve ikincil objektif ilkeler alanıyla (akliyyât-sem'îyyât) uyum gözeten açıklayıcı fikirlerin, artık uyum sağlaması gereken ve İslam düşünce geleneğinin tarihsel çizgisi dışında gelişmiş yeni bir alan vardır: Betimleyici modern bilimsel teoriler (şimdilik konuyu nazariyat seviyesinde ele alıyor görünsek de, buna modern siyasi, toplumsal, iktisadi teoriler ve pratikler de dahil edilebilir). İslam toplumlarını son iki yüzyıldır en çok meşgul eden şeylerin başında "İslamın, Batı'ya ilerleme, refah, gelişme temin eden bu bilimsel değişimlerle nasıl telif edileceği" sorusunun geldiği dikkate alınacak olursa, buradaki yeni uyum arayışının Müslümanlar için nasıl hayati bir öneme sahip olduğu hatırlanabilir.

Hatta İslam dünyasının bütününe hakim olan üç fikrî cereyan, yani Batıcılık, Muhafazakârlık ve Islahçılık tamamen bu uyumun mümkün olup olmadığıyla alakalı bir değerlendirmeden doğmuştur. Aynı şekilde yirminci asrın ikinci yarısından itibaren gündeme gelen İslâmî Bilim, Bilginin İslamileştirilmesi, Kutsal Bilim gibi düşünceler ve projeler de bu arayışın bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla tahkik ameliyesinin ikinci yönü, İslam varlık anlayışına dahil edilmek istenen modern bilimsel teorilere yönelmeli ve İslam düşüncesinin iç yapısını keşfederek bu yapıyı oluşturan unsurları her katmanda eleştirel bir şekilde yeniden kazanma çabasını, bu kez bu bilimsel teoriler üzerinde icra etmelidir. Böyle yaptığında tıpkı İslam düşünce geleneğinde olduğu gibi, önce ana yapısı itibarıyla Batı düşünce geleneğini de katmanları itibarıyla bir analize tabi tutması; kalıp tasavvurlarla ilgili yargıları inşa eden, buradaki kurucu metafiziksel ilkelerin aklen zorunlu bir şekilde tasdik edilip edilemeyeceğini tahkik etmesi; aklen tasdiklen sağlayacağı bir zorunluluktan mahrumsa bu ilkeleri yönlendirerek onlara uylaşımsal bir zorunluluk kazandırmış görünen uyarıcı zeminin ne olduğunu keşfetmesi gerekir. Tâkiben, zorunlu bir şekilde betimleyici bilimsel teoriler alanına dayandığı söylenen ve fiziksel evrenin kuruluş-işleyişiyle ilgili genellemelere tekabül eden açıklayıcı fikirlerin ne kadar bu bilimsel teorilere, ne kadar kurucu metafiziksel ilkelere ve ne kadar da düşünceyi belli sorulara yönelten uyarıcı rasyonaliteye bağlı olduğunu tespit etmesi lazım gelir. Bu kapsamlı tarihsel ve sistematik eleştiri neticesinde fiziksel gerçekliğin belli bir kesitiyle ilgili betimlemeler ve bunlara bağlı öngörülerde bulunan objektif bi-

limsel teorilerin diğerkatmanlarla, varsayılan zorunluluk ilişkisini keşfetme imkânı doğar. Ancak böyle bir tahkik çabası ertesinde, İslam düşüncesine özgü kurucu ilkeleri açıklayan fikirler, bu bilimsel teorilerle uyumlu şekilde yeniden temellendirme ve inşa ameliyesine tabi tutulabilir.

Son birkaç yüzyıldır İslam toplumları, modern bilimsel çerçeveyi –tamamen pragmatik amaçlarla– bu tarihsel ve sistematik tenkit ameliyesinden bağımsız bir şekilde kendi varlık anlayışları içine entegre etme çabası içine girmiştir. Bunun doğurduğu sonuç ya Batıcılıkta olduğu gibi irademizin dayanacağı kurucu ilkeler/asıllarla ilgili bir şüphe ve karamsarlık ya Muhafazakârlıkta olduğu gibi modern bilimsel teorilere karşı toptancı bir şekilde kurucu ilkelerle birlikte açıklayıcı fikirler ve geleneğe ait betimleyici bilimsel teorileri de koruma yönünde katı bir taassup yahut da Reformistlerde olduğu gibi herhangi bir tahkik ameliyesinden bağımsız bir şekilde, çelişkilere lakayt bir reformculuktur. Her üçü de İslam dünyasında özgün bilgi üretimini ve onunla uyumlu sahih eylem alanını mümkün kılmaktan uzak düşen, dahası bilgi binasını bütünlükten, eylemler alanını da tutarlılıktan ayıran bu tutumların ötesinde dördüncü ve yeni bir yol önümüzde duruyor: Tahkik. Bu, fikrî ve siyasi yönelimlerinden bağımsız bir şekilde ister Batıcı, ister Muhafazakâr isterse de Modernist olsun, iradelerini aşan ortak bir hafızaya mensup herkesin ortak bir gayretle yönelmek mükellefiyetinde olduğu yeni bir yoldur.

Tahkik çabası bir yönüyle epistemolojik, diğeryönüyle ontolojiktir. Epistemolojik cihetinin bir yönü bizzat gerçekliğin kendisine dönüktür ve bir parçası olduğumuz gerçekliğin fiziksel, matematiksel, metafiziksel, siyasi, toplumsal, ahlaki boyutlarını, hakikate sadık bir şekilde kavrama çabasını ifade eder. Bu cihetiyle gerçekliği kuran ilahi ve tabii fail ilkeyi ilga ederek, gerçekliği insani failin kurgusu haline getiren çarpık anlayışın yerine ikame edilecek tutumu ifade eder. Epistemolojik seviyede tahkik çabasının ikinci yönü, bir parçası olduğumuz gerçekliğin ilkeleri, yapısı, işleyişi ve gayesiyle ilgili iddialara dönüktür. Bu yönüyle söz konusu iddiaları hakikate muvafık olup olmamaları bakımından doğruluk testine tabi tutacak derinlikli bir eleştirel yaklaşımı ifade eder. Böyle bir tahkik çabası, çift yönlü bir şekilde hem tevarüs ettiğimiz İslam düşünce geleneğini hem de Batı düşünce geleneğini tarihsel ve sistematik bir tahkik ameliyesinin konusu kılarak, şimdiki fikirlerimize bütünlük, sıhhat ve istikamet kazandırmayı amaçlar. Nihayet ontolojik seviyede tahkik çabası, Müslüman ferdin ve toplumun kendisini gerçekleştirme iradesine atıfta bulunur. Bu irade, bir Müslümanın onlara inanmak suretiyle kendisini Müslüman addettiği asılları iç ve dış dünyasında tahakkuk ettirme yönelimini ifade eder. Müslümanın dünyası, asılları herkes için örnek alınabilir bir düzen halinde tahakkuk ettirecek böyle bir tahkik iradesi üzerine bina edilir.

Tahkik çabası bir yönüyle epistemolojik, diğeryönüyle ontolojiktir. Epistemolojik cihetinin bir yönü bizzat gerçekliğin kendisine dönüktür ve bir parçası olduğumuz gerçekliğin fiziksel, matematiksel, metafiziksel, siyasi, toplumsal, ahlaki boyutlarını, hakikate sadık bir şekilde kavrama çabasını ifade eder.

Bilgi, İrade ve Toplumsal Düzen: Sekülerleşme Süreci ve İslam Düşüncesi Perspektifi

PROF. DR. VATAN KARAKAYA

Yıldız Teknik Üniversitesi, Öğretim Üyesi

İnsan yaradılışı itibarıyla varlıkla muhatap haldedir ve insanın varlıkla duyusal, vicdani ve apaçık temasları, bilgi kaynağı olarak kabul edilmektedir. İdrak sahibi insanın bu üç yolla elde ettiği bilgi, insan iradesinin özgür kullanımı ve aklın zorunlu ilkesi olarak tarif edilen mantık yoluyla bir hükme dönüşür veya eyleme çevrilir. Bu süreç, toplumları inşa eden sosyal yapıların oluşmasının sebebidir. Kısacası; bilgi-irade-düzen ilişkisi, insandan bağımsız, zorunlu bir ilişkidir.

İnsan için zorunlu olan bu üçlü ilişkinin ilk halkası olan bilginin kaynağının, kişi ya da toplumların inançları olduğunu iddia etmek gerçeğe oldukça yakındır. Çünkü bilginin esas kaynağı, Allah-âlem-insan ilişkisidir. Tarihsel süreçte pagan dinler, tahrif edilmiş inançlar, ilahi vahiy ve felsefi gelenekler bilgiye farklı çerçeveler çizmiş; buna bağlı olarak farklı bilgi tanımları ve sosyal yapılar ortaya çıkmıştır. Milletlere ait bilginin derlenmesi ve aktarılması, tarih boyunca toplumların geliştirdiği eğitim kurumlarının görevi olarak tanımlanmıştır. Bu nedenle bilgi-irade-düzen ilişkisinin inşa edildiği temel yapılar eğitim kurumları olmuştur. Yüksek bilgi üretimi açısından da bu görevi üniversiteler üstlenmiştir. Günümüzde ise üretilen bilginin niteliği ve aktarımı, eğitim kurumlarının konumunu tartışmaların ana eksenine yerleştirmiştir.

Seküler Bilgi Anlayışının Yükselişi ve İslam Düşüncesi

Bilgiye tanım getiren başlıca yaklaşımlar, felsefi gelenekler ve inanç sistemleri olduğundan bahsetmiştik. Bilgiye dair önemli ta-

*Bilgi-irade-düzen
ilişkisi, insandan
bağımsız, zorunlu
bir ilişkidir.*

nımlardan biri olan rasyonalizm, Platon ve Descartes gibi düşünürler tarafından şekillendirilmiştir. Bu düşünürler, matematik ve mantığı esas alarak gerçeğin akıl yoluyla çözülebileceğini, duyguların ise aldatıcı olabileceğini ileri sürmüşlerdir. Descartes üzerinden modern dönemde etkisini sürdüren bu düşünce ekolünde bilgi, insan-nesne ilişkisiyle sınırlı bir mekanik düzeye indirgenmiş; Tanrısal ya da varlık ötesi bilgiye yer verilmemiştir. Bu çerçevede bilginin kaynağı yalnızca insan ve mekanik doğa olarak tanımlanmıştır.

Bilgiye yapılan bir diğer tanım ise empirizm, yani deneyciliktir. Bu yaklaşımın öncüsü David Hume'dur. Empirizmde bilginin kaynağı duyular ve deneyimlerdir. Bu görüşe göre insan, boş bir levha (tabula rasa) olarak doğar ve deneyimlerle şekillenir. Burada da insan-âlem ilişkisi ön plandadır ve içsel bir öz kabul edilmemektedir.

Kant ise rasyonalizm ve empirizmi birleştirerek bilgiye dair özgün bir yaklaşım sunmuştur. Ona göre fiziki dünyada hem ampirik (deneyimsel) bilgi hem de zihinsel, apriori (duyulardan bağımsız) bilgi vardır. Ancak Kant'ın felsefesi zaman ve mekânla sınırlı olduğu için varlığın ötesine geçemez; bu nedenle seküler bir nitelik taşır.

Bilgiyi kullanan iradenin tarihsel tanımları da yapılmıştır. Platon, iradeyi iyiye yönelten bir etken olarak; Aristoteles ise daha iyi bir yaşam sürmek için yapılan seçim olarak tanımlamıştır. Aristoteles'in yaklaşımı daha seküler ve dünyevîdir; bilgiyi varlık ilkelerine dayandırır ve iradeyi bu temelde şekillendirir. Bu tanım, bilginin tarihsel gelişimini derinden etkilemiştir.

Buna karşılık teolojik gelenekler, özellikle İslam düşüncesi ve Orta Çağ Batı Hristiyanlığı, bilgiyi farklı bir çerçeveye oturtmuştur. Her ne kadar bu iki gelenek bilgiyi Allah ve ilahi vahiy dayandırsa da Batı Hristiyanlığının vahiy ile bağı tartışmalı olduğu için bilgi tanımı da aynı ölçüde tartışmalıdır. Nakib el-Attas'ın da belirttiği gibi, Batı Hristiyanlığı, Antik Yunan, Helenistik kültür ve İbranî gelenekle sentezlenmiş bir yapıya sahiptir. Aziz Pavlus'un Kudüs'ten Roma'ya taşıdığı bu din, Kudüs'te doğmuş ama Roma'da şekillenmiştir. Bu sentez, Tanrı'nın cismani bir varlık olarak tanımlanmasına yol açmış ve bu anlayış bilgiyi sekülerleştirmiştir.

İslam düşüncesi ise bilginin kaynağını doğrudan ilahi vahiy olarak kabul eder. Hz. Muhammed (sav)'in 23 yıllık risâlet sürecinde bu vahiy pratiğe dökülmüş; bilgi-irade-düzen ilişkisi İslam'ın temel ilkeleriyle inşa edilmiştir. Sekülerleşmemiş bilgi, bireylerin iradelelerini şekillendirmiş, toplumsal yapıları dönüştürmüştür. Önceki dinler tahrif olduktan sonra ilahi niteliğini yitirmiş, bilgi de sekülerleşmiştir. Din, özünde tektir; bozulmamış haliyle son örneği İslam'dır.

Postmodern dönemde bilgi üretiminin temel kaynağı sosyal inşacılık ve paradigma değişimleridir. Bu anlayışta bilgi, yaratıcı, ahlak ve inanç gibi asıllardan koparılmıştır. Bilgi, toplumun kendi iç dinamiklerinden çıkar; Allah-âlem-insan üçlüsünden uzaklaşarak insan-insan ilişkisine indirgenir.

*Batı, İslam
medeniyetini
rakip görerek
eğitim kurumları
yoluyla seküler
bilgiyi ihraç etmiş
ve bu toplumlara
geri kalmışlık
duygusu altında
kendi değerlerini
değiştirme fikrini
empoze etmiştir.*

Postmodern dönemde bilgi üretiminin temel kaynağı sosyal inşacılık ve paradigma değişimleridir. Bu anlayışta bilgi, yaratıcı, ahlak ve inanç gibi asıllardan koparılmıştır. Bilgi, toplumun kendi iç dinamiklerinden çıkar; Allah-âlem-insan üçlüsünden uzaklaşarak insan-insan ilişkisine indirgenir. Bu da bilginin sınırlarını daraltır ve onu seküler bir çerçeveye oturtur.

İnsan, yaradılış özellikleri gereği bilgiye erişim ve kullanım açısından bazı zorunlu mekanizmalara sahiptir. İnsan bedeni fiziksel dünyada yer alırken, düşünce yetisi sayesinde varlıkların suretlerini zihninde tasavvur ve tasdik yoluyla bilgiye dönüştürür. Bu yolla elde edilen bilgi, duyularla dış dünyadan alınan bilgidir. Vicdani bilgi ise duyularla alınmayıp içsel deneyimlerden (açlık, sevgi, öfke vb.) oluşur. Apaçık bilgi ise ne tasavvura ne de tasdike ihtiyaç duyar; doğrudan bilinir. Bu üç bilgi türüyle donatılan insan, zihinsel kapasitesi sayesinde irade eder. Her irade ediş bir eyleme dönüşür. Başka bir ifadeyle, bilgi iradeye kılavuzluk eder; irade de bilgiye dayanarak eylem üretir. Bu eylemlerin hikmetli olması önemlidir. Hikmet, “iradenin Allah ile kurduğu bağdan doğan fiil” olarak tanımlanır. Antik Yunan, Batı Hristiyanlığı gibi geleneklerde bu bağ zayıf olduğu için hikmet ortaya çıkmaz; bilgi mekanik doğadan türetilmiştir.

İslam düşüncesinde ise bilgi, ilahi vahiy ve iradeye bağlıdır. İnsan, iradesini külli iradeye bağlayarak varlık sebebinin aşkın bir temelde anlamlandırır. Bu yaklaşım, insanın iç ve dış dünyasını bütünleştirir. Kelam (Gazzâlî, Fahreddin Râzî), felsefe (Farabî, İbn Sînâ) ve tasavvuf (İbn Arabî, Sadreddin Konevî) gibi farklı ekoller bilgi tanımlarını ortaya koymuş, her biri ilahi sınırları gözetmiştir. İmam Eş’arî’ye göre bilgi-irade ilişkisinde külli irade cüz’î iradenin üzerindedir. Cüz’î irade “gerekçesiz tercih” yapan bir yetidir. Bu yaklaşım mantıksal ve inanç temelli olarak önemlidir. Çünkü insan her zaman planladığı şeyi gerçekleştiremez; bu durum, irade üstü bir iradenin varlığını gösterir. Ancak bu durum, özgür iradeyi ortadan kaldırmaz; sadece onun sınırlarını belirler.

Modern dönemde bilgi, genellikle varlık ilişkilerinden türetilmiş seküler bilgidir. Teoman Duralı’nın ifadesiyle: “Batı bir din icat etti, mucizesi teknoloji ama bu dinin ruhu yok.” Bu ruhsuz bilgiyle şekillenen teknoloji, Batı dışı toplumlara dayatılmıştır. Seküler bilgiye direnen toplumlar geri kalmış olarak tanımlanmış; bu bilgi, eğitim kurumları aracılığıyla ihraç edilmiştir.

Osmanlı devletine batı seküler bilgisinin girişi de yine teknoloji gereksinimiyle başlamıştır. Dünyanın en güçlü devleti olarak Osmanlı devleti batıda teknolojiyle geliştirilen gücü fark edince güçlü olmanın

verdiği özgüvenle teknoloji gücüne de sahip olmak istemiştir. Ancak batıda gelişen bu güce sahip olma isteği bir çok altında alınmış bir karardır. Seküler bilgiyle inşa edilmiş batı tipi eğitim kurumlarıyla verilen teknoloji bilgisi hiçbir düzenlemeye tabi tutulmadan metafizik bir geleceğe sahip topluma seküler bilgiyle inşa edilmiş öğretim kurumlarının açılmasına müsaade edince seküler müfredatlı eğitim kurumları kendi seküler insanını yetiştirmeye başlamıştır. Batı, İslam medeniyetini rakip görerek eğitim kurumları yoluyla seküler bilgiyi ihraç etmiş ve bu toplumlara geri kalmışlık duygusu altında kendi değerlerini değiştirme fikrini empoze etmiştir. Bilgi-irade-düzen zorunlu ilişkisi gereğinde bağımsız değişken olarak bilgi seküler hale gelince zorunlu ilişkiye bağlı olarak irade kullanımı seküler bilgiye dayalı gerçekleşmiş ve sonuç olarak da seküler içerikli toplumsal yapılar kurulmuştur. Başka bir ifadeyle; düzen olarak ifade edilen eğitim kurumları, hukuk sistemi, ekonomi, siyaset bilginin sekülerleşmesi sonucunda seküler kimliğe burunmuş ve bu yolla batı kendi dışındaki toplumlarda bir zihin işgali oluşturmuştur.

Eğitim, Ahlak ve Bilginin Sekülerleşmesi Sorunu

Günümüz toplumlarında eğitim kurumlarının temel felsefesi yukarıda açıklamaya çalıştığımız varlık ilişkilerine dayalı seküler bilgiden meydana gelmektedir. Varlık ilişkilerinden oluşan bilgiyi hikmetli bilgi haline getirmek için varlık ilişkilerini anlamlandıran ahlak bilgisiyle sentezlenmesi gerekmektedir. İnsan eğitiminde varlık ilişkileri dışsal, ahlak bilgisi ise içseldir. Bu sebepten dolayı; eğitimde ahlak öğretimi mesleki beceri oluşturan dışsal öğretimden daha zordur. Bugün yükseköğretim kurumlarımızda mesleki beceri alanları olarak eğitim veren mühendislik, tıp, hukuk vb. alanlar insanların hayatını garantiye almak için tercih ettiği mesleki alanlar olarak ortaya çıkmaktadır. Mesleki beceri alanları, insanının dışta sahip olacakları fırsatlar bakımından doğal bir motivasyona sahiptir. Ancak ahlaki öğretilerde önce insanın iç dünyasında iyi olana doğru bir ıslahın başlatılması gerekmektedir. Geçmişte “okumuş olmak” ahlaki eğitimi de garanti eden müfredat içeriğine sahipken modern dönemde bu kavram mesleki beceriye sahip olmak şeklinde tanımlanmıştır. Yaşadığımız coğrafyada kendi değerlerimizle tanımlanmış bilgiyi yenilemek ve bunu eğitim kurumlarımızda müfredata dönüştürmek zorunlu bir görevdir. İnsan için zorunlu bir ilişki olan bilgi-irade-düzen ilişkisiyle yeni insanı inşa etmek istiyorsak teknoloji için uzun yüzyıllardır batıdan ithal ettiğimiz seküler bilgiyi ahlak bilgisi ile sentezleyerek insan için ahlaki bilginde en az bir mesleki beceri bilgisi kadar önemli olduğunu gündem edip çözölmesi gereken büyük problem olarak gündemimizde tutmamız gerekmektedir.

*Yaşadığımız
coğrafyada kendi
değerlerimizle
tanımlanmış
bilgiyi yenilemek
ve bunu eğitim
kurumlarımızda
müfredata
dönüştürmek zorunlu
bir görevdir.*

Gazze, Soykırım ve Felsefenin Sorumluluğu

PROF. DR. TAHSİN GÖRGÜN

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Öğretim Üyesi

Aslında bütün bir yeryüzünün Gazze olduğu gerçeğinin fark edilmesi, Gazze’de soykırımı yürütenlerin zamanında Hegel’in söylediği ‘olan olması gerektir’ sözünün mucibince amel ettiklerini ve yapılabilir olanın meşru sayıldığı bir dünyanın içinde yaşadığımızı göstermektedir.

1. 9 Aralık 1917 yılında Kudüs’in İngilizler tarafından işgali ile başlayan, 20. Yüzyıl boyunca adım adım devam eden, günümüzde Gazze’de, canlı yayında tüm insanlığın gözü önünde gerçekleşen soykırım, ilk defa gerçekleşen ve yalnızca yerel bir olay değildir: son yıllarda Afganistan, Irak, Libya ve Suriye gibi bölgelerde süregelen katliamlar serisinin temsil gücü yüksek son örneğidir. Gazze’de gerçekleşmekte olan soykırım, modernitenin özü olan iktidar iradesinin mahiyetini görünür hale getiren, meşhur ifadesi ile “estetik” bir operasyondur. Yeryüzünde son iki asırda belirleyici hale gelmiş olan bir yönelişin, kendisini ifşa etmesidir.

Esas itibarıyla varlığın ve varoluşun güç/kudret ile alakalı olması, bu gücü elinde bulundurduğunu zannedenler açısından, neyin var neyin yok olacağına karar verme konumunu kendilerine has kılarak, sadece tabiatla değil, insanlar ve toplumlar arasında kimlerin varlığını sürdüreceği ve hangi çevre ve çerçevede sürdüreceğine de karar verebilecekleri gibi bir zehaba kapılmışlar; insanlığın hayatını son iki yüzyıllık süreç içerisinde bir bütün olarak Gazze’ye dönüştürmüşlerdir. Aslında bütün bir yeryüzünün Gazze olduğu gerçeğinin fark edilmesi, Gazze’de soykırımı yürütenler, zamanında Hegel’in söylediği, “olan olması gerektir” sözünün mucibince amel etmektedirler. Yine onlar meşruiyetin yegane gerekçesinin yapılabilirlik olduğunu; yapabiliyorsanız yapabilirsiniz fehvasınca amel ediyorlar.

19. Yüzyılın başından beri gerçekleşen uygulamaların her bisi, bunun böyle olduğunun kendi başına bir şahidi olmakla birlikte, bunu gerçekleştirenler en azından söylem olarak yine de insanlı-

ğın daha iyi şartlarda yaşaması ile ilgili bir umudu kullanıyorlardı. Bütün ideolojiler bu umudun su-i isti'malinin örneklerini teşkil etmektedirler. Günümüzü daha önceki dönemlerden ayıran temel husus, soykırımı ve insanlığa karşı suçları işleyenlerin böyle bir meşrulaştırma ihtiyacı hissetmemesi; sadece güçleri yettiği için, güçlerinin yettiği her şeyin onların hakkı olduğuna dayalı bir hatt-ı hareket yürütmeleridir. Çin'in Doğu Türkistan'daki, Avrupa Birliği'nin Bosna'daki, Rusya'nın Kırım ve Ukrayna'daki, Fransa'nın Libya ve Afrika'nın bütün bölgelerindeki hatt-ı hareketi İsrail'in Gazze ve Batı Şeria'daki tavrından; bütün bunlar ABD'nin Afganistan, Irak ve Suriye'deki tavrından farklı değildir. Bunların tamamı ve ekonomi, bilim, sanat, hukuk, siyaset gibi alanlarda yürütülen faaliyetler, nasıl bir dünyada yaşadığımızı gösteren açık kanıtlardır. Bu kanıtların hemen hepsinin özelliği insanlığa karşı yürütülmesi ve hedefe insanlığı yerleştirmiş olmalarıdır. Mevcut dünya sistemi, insanlığa karşı suç işlemeyi varlık sebebi ve gayesi haline getirmiştir. Daha doğrusu başında asli olanla irtibatı koparmayı bir başarı olarak vaz eden yöneliş, sonunda tür olarak insanlığın varlığını tehdit edecek bir konuma gelmiştir.

İnsanlığa karşı suç işleyenlerin parçası olmamak veya olmadığını düşünmek, işlenen cinayetler karşısında sorumluluktan kurtulmak anlamına gelmiyor. Bir taraftan biz Türkler devletimizin NATO üyesi olması hasebiyle şu veya bu şekilde işlenen cinayetlerin bir parçasıyız. Bunu baştan kabul etmemiz gerekiyor. Mesela NATO'nun Afganistan operasyonuna Türkiye'nin de üye bir ülke olarak katıldığı gerçeği, bu süreçteki sorumluluğumuzu açıkça ortaya koymaktadır. Türk askerlerinin doğrudan silah kullanmamış olması, NATO'nun ABD ve İngiltere liderliğindeki cinayetlerine destek olduğumuz gerçeğini değiştirmez. Bu destek, acıların artmasını engelleme gibi bir konumla yorumlansa da, belki belirli bazı cihetlerden orada olmanın bazı şeyleri en azından belli ölçüde sınırlamayı temin etmesi imkanı dikkate alınsa da, nihai olarak işlenen bir cinayette cinayeti işleyenlerin yanında yer almak gibi bir durum söz konusudur. Tabii ki burada sorumluluğun mevcut hükümetlerde olduğu gibi bir yaklaşım, hem sathi hem de gerçekçi olmayacağı için, kolay bir açıklama olacaktır; nitekim ittifakların çok boyutlu ve çok katmanlı ilişkiler olduğu dikkate alındığında, ittifakların yapısı gereği herhangi bir yönetimin ittifakın ortak faaliyetlerinde yer alma zorunluluğu bulunmaktadır. Bir ittifakın içinde bulunuyorsanız, onun gereğini yapmak zorundasınız. Bir ittifakın sizin ve insanlığın hayrına hizmet edip etmediğine karar vermek ve bunun mucibince amel etmek, tabii ki bu hususta yetki ve sorumluluk taşıyanların işidir. Bunun da

Mevcut dünya sistemi, insanlığa karşı suç işlemeyi varlık sebebi ve gayesi haline getirmiştir. Daha doğrusu başında asli olanla irtibatı koparmayı bir başarı olarak vaz eden yöneliş, sonunda tür olarak insanlığın varlığını tehdit edecek bir konuma gelmiştir.

ön şartı o ittifak içinde bulunmanızı gerektiren şartların gerçekten ortadan kalkmış olması konusunda yakini bir bilginin bulunmasıdır. Genel olarak NATO'nun özel olarak da Türkiye'nin NATO üyeliğinin bu cihetten değerlendirilmesi ve duruma göre alternatiflerinin oluşturularak, bir karar verilmesi, basit bir siyasi karar olmanın çok ötesinde, tarihi ve ahlaki bir bilinç kadar, karşı kaşıya kalınan sorunlar cihetinden, bu sorunların halli ile alakalı bir güç temerküzünü de iktiza etmektedir. Bütün mesele de nihai olarak güç temerküzü noktasında kendisini göstermektedir.

Uluslararası Hukukun Çöküşü ve Modern Batı'nın Özü

2. Gazze'deki soykırım, yakın bağlamı cihetinden bakıldığında, 11 Eylül sonrası oluşturulan atmosferin bir uzantısıdır. Habermas ve Derrida'nın bu bağlamda sunduğu görüşler, mevcut uluslararası hukukun ve çok taraflı kurumların Batı felsefesi mirası içinde geliştiğini vurgular¹. 11 Eylül'den hemen sonra yazılan bu metinler, Afganistan ve Irak işgalleri henüz gerçekleşmemişken bile, neler olacağına dair bir öngörü sunmaktadır. Habermas ve Derrida, mevcut hukuki ve siyasal sistemin Aydınlanma temellerine dayandığını ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi gibi kurumların bu mirasın bir sonucu olduğunu belirtir. Burada dikkat çeken önemli bir husus, Habermas ve Derrida ile söyleşileri yürüten Borradori'nin şu tespiti de dile geliyor: "Burada önceden belirlenmiş kurallar yok: ilke olarak, yasal ve yasadışı hamleler arasında hiçbir ayırım olmadığı gibi, en iyi hamlenin hangisi olduğuna karar verirken başvuracağımız bir ana prensip de yok."² Bu ifade aydınlanmaya dayalı sistemin geldiği noktayı teşhis etmesi açısından dikkate değer bazı unsurlar taşımaktadır.

Kuralsızlık ve ilkesizlik kendisini ilk defa terörle mücadele sürecinde ortaya çıkarmış değildir. İlkesizlik ve kuralsızlık aydınlanmaya içkin olduğu için, modern Batı hiçbir zaman ilkeli ve kurallı davranamamıştır; çünkü başlangıçta ilkesiz ve kuralsız olan bir süreçtir bu.

Her ne kadar bu ifadeler terörizme karşı mücadele bağlamında bir durum tespiti olarak söylene de, bundan daha fazlasını ihtiva ediyor. Önceden belirlenmiş kuralların bulunmaması, bütün sözleşme teorilerinin hareket noktasını teşkil eder. Sözleşme önceden belirlenmemiş bir durumda tarafların iştiraki ile teşekkül edecektir. Toplumsal sözleşme teorilerinin bir arzudan öteye geçmediği, tamamen kurgusal bir söylem olduğu ve güç sahiplerinin kendi konumlarını haklı çıkarmak için geliştirilmiş söylemler olduğunu dikkate aldığımız vakit, burada dile getirilen kuralsızlığın ve ilkesizliğin, toplumsal sözleşme söylemine içkin olduğu ortaya çıkar. Dolayısı ile kuralsızlık ve ilkesizlik kendisini ilk defa terörle mücadele sürecinde ortaya çıkarmış değildir. İlkesizlik ve kuralsızlık aydınlanmaya içkin olduğu için, modern batı zaman zaman ilkeli ve kurallı davrandığı intibaini oluşturmaya gayret etse de, hiçbir zaman ilkeli ve

kurallı davranmamıştır. Bunu davranmamıştır şeklinde söylemek daha doğrudur; çünkü ilkesiz ve kuralsız olarak başlayan bir sürecin, ilkeli ve kurallı bir şekilde devam edeceğini beklemek beyhudedir. Bunu biz Batılıların sömürgecilik süreçlerinde takip ettiğimiz gibi, islam dünyası ve özellikle Osmanlı devleti karşısındaki tavırlarında da attıkları her adımda gördük. İlkesizlik ve kuralsızlığa maruz kalmak mecburiyeti bizim modernite tecrübemizin esasını teşkil eder. Borradori'nin tespiti bu yönden önem arz etmektedir.

Bu ifadelerin 11 Eylül 2001 sonrası bağlamında söylenmiş olması, daha derin bir anlamı olmadığı anlamına gelmiyor, demek ki. Teröre karşı mücadelede modern batı kendi özünü ifşa etmektedir. Kısaca bu durum, teröre karşı savaşın bir satranç oyunu olmadığını ifade eder. Satrançta önceden belirlenmiş kurallar bulunurken, mevcut uluslararası düzenin devre dışı kaldığı bir olağanüstü hal söz konusudur. Olağanüstü halin en önemli özelliği, tanınmış veya geçerli bir kuralın olmamasıdır. Bu şartlarda, güç sahipleri neyi yapabiliyorsa onu doğru kabul eder. Yasal ve yasa dışı hamleler arasında ayırım ortadan kalkar ve en iyi hamleye karar verecek bir ana prensip bulunmaz. Bu, yalnızca ABD ve NATO için değil, Çin, Rusya, Fransa, İngiltere gibi Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi üyeleri için de geçerlidir. Güç, neyi yapabiliyorsa onu meşru kılar.

Bu perspektifi genişlettiğimizde, tarihin farklı dönemlerinde benzer kural tanımazlık örnekleri görülür. ABD'nin Vietnam'daki faaliyetleri, Stalin'in Kırım'daki soykırımı, İkinci Dünya Savaşı'nın son günlerinde İngilizler ve Amerikalılar tarafından Dresden ve Berlin'in halı bombardımanı, dümdüz edilmesi, 19. yüzyılın son çeyreğinde Berlin Kongresinde emperyalist ülkelerin dünyayı, özellikle Afrika'yı paylaşması, veya Amerika kıtalarında yerli halkların İspanyollar, Portekizliler, Fransızlar ve Hollandalılar tarafından yok edilmesi gibi olaylarda herhangi bir kurala riayet edilmemiştir. Bu örnekler, son beş yüzyılın insanlık tarihinin kural tanımayan soykırımlar ve katliamlarla dolu olduğunu gösterir. Habermas ve Derida'nın 11 Eylül sonrası kaygıları, bu tarihsel bilginin bir yansımasıdır; çünkü onlar, Batı'nın ne yaptığını, ne yapabileceğini ve ne yapacağını bilmektedir.

Felsefenin İflası ve Hakikat Algısının Çöküşü

3. Bu bağlamda, felsefi faaliyetin ne olduğu ve böylesi günlerdeki yeri sorgulanmalıdır. Felsefenin en somut olanla meşgul olduğu varsayılır: varlık, bilgi ve değer. Varlık, insanın en temel gerçekliği; bilgi, hayatımızın ayrılmaz bir parçasıdır; değerler ise tercihlerimizi şekillendirir. Felsefe, bu somut konuları tematize ederek hakiki

İlkesizlik ve kuralsızlığa maruz kalmak mecburiyeti bizim modernite tecrübemizin esasını teşkil eder. Borradori'nin tespiti bu yönden önem arz etmektedir; "çünkü modern Batı bu olağanüstü halde, neyi yapabiliyorsa onu meşru saymaktadır"

anlamda yüzleşmeyi sağlar. Ancak, Gazze'deki soykırım gibi somut bir hadise karşısında felsefenin konumu nedir? Türkiye'de bu olay medya aracılığıyla bilinirken, Mısır, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Almanya, Fransa, ABD, Çin, Hindistan veya Rusya'daki halkların bu konuda ne bildiği belirsizdir. Mısır'da Hamas resmi olarak terör örgütü kabul edilirken, İsrail'in bu grubu yok etme girişimi Mısır hükümeti için bir rahatlama kaynağı olabilir. Ancak halkın bakış açısı farklıdır. Batı'da ise İsrail'in bir terör saldırısına karşı kendini savunduğu anlatısı hakimdir. Bu farklı perspektifler, hakikatin perdelerle örtüldüğünü ve geniş kitlelerin Gazze'deki gerçeği Türkiye'deki gibi algılamadığını ortaya koyar.

Bu durum, insanlığın doğru-yanlış ve iyi-kötü ayrımı yapma kapasitesini kaybettiğini gösterir. Batı felsefesinde sorunları teşhis konusunda büyük bir beceri gözlense de, çözüm sunma konusunda bir beklenti veya teklif bulunmamaktadır. Marx'ın "Filozoflar dünyayı açıklamakla yetinir, mesele onu değiştirmektir" sözü, bu pasif konumu özetler. Hegel'in felsefeyi "kavramlarında yakalanmış zaman" olarak tanımlaması da, felsefenin dönüştürme değil, izleme ve kavrama işlevi gördüğünü belirtir. Batı felsefesinin Aydınlanma'ya sadakat üzerine kurulu olduğu düşünüldüğünde, katliamların bu sadakatin bir sonucu olduğu anlaşılır. Dolayısıyla, Batı'dan çözüm beklemek anlamlı değildir.

4. Karl Jaspers'in felsefe tarihine bakışı, bu sadakat ilişkisini açıklar. Jaspers, felsefi faaliyetin bir toplumun teşekkülü ve ölçü veren bir şahsiyetin varlığıyla mümkün olduğunu belirtir. Konfüçyüs, Sokrates, Hz. İsa ve Buda gibi "ölçü veren insanlar", kendi toplumlarında doğru, iyi ve güzelin ölçüsünü vermiş ve felsefi gelenekler bu sadakat üzerine inşa edilmiştir³. Modern Batı felsefesi ise bu anlamda bir ilkeye bağlılığı reddeden Aydınlanma'ya sadıktır ve bu ilkesizliğe sadakat, mevcut katliamların zeminini oluşturur. Modern Batı'nın getireceği çözüm teklifleri, güçlülerin ve zalimlerin haklılığı varsayımına dayalı bir uzlaşma olabilir; ki bu durum aydınlanmanın temsil gücü yüksek filozofu Kant'ın ifadesi ile "içinde gelecekte bir çok çatışmayı taşır" ve birinci dünya savaşı sonrasında gerçekleşen Paris Antlaşmalarını niteleyen David Fromkin'in meşhur kitabının ifadesi ile, en iyi ihtimalle "bütün barışları tamamen bitiren bir barış" olabilir⁴. Aydınlanma herhangi bir ilkeye dayanmayı akıl dışı ilan ederek ilkeyi değil gücü yücelttiği ve her şeyi bir irade ve güç meselesi olarak kabul ettiği için, ürettiği bütün sonuçlar, iktidar iradesine matuf olmuştur. Bu çerçevede, Batı'dan çözüm beklemek yerine, kendi konumumuzu sorgulamak gereklidir.

*Batı felsefesinin
Aydınlanma'ya
sadakat üzerine
kurulu olduğu
düşünüldüğünde,
katliamların bu
sadakatin bir sonucu
olduğu anlaşılır.
Dolayısıyla, Batı'dan
çözüm beklemek
anlamlı değildir;
çözüm, kendi düşünsel
konumumuzu
sorgulamaktan geçer.*

Meselenin adını doğru koymak gerekir: Gazze'deki soykırım, bir güç meselesidir. Gazzeliler kendilerini savunacak imkanlardan yoksunken, İsrail bu katliamı icra edebilecek güce sahiptir. 7 Ekim'deki olaylar bir bahane olsa da, bu süreç er ya da geç gerçekleşecekti. Batı Şeria'daki yerleşimci politikaları, bu durumun uzun süredir devam ettiğini gösterir. Örneğin, bir yerleşimcinin bir Filistinlinin evini sahiplenip ona yalnızca bir oda bırakması, sıradan bir uygulamadır. 7 Ekim, yeni bir başlangıç değil, devam eden bir sürecin parçasıdır. Kassam Tugayları'nın 40 civarında ülkeden bir konser için gelmiş olanları rehine alması, soru işaretleri doğurur ve İsrail'in kural tanımazlığını meşrulaştırma fırsatını artırmıştır. Almanya İsrail Büyükelçisi'nin 7 Ekim sabahı Die Welt gazetesinin televizyonuna verdiği demeçte, "Gazze ve Batı Şeria'da yapacaklarımızı herhangi bir kriterle ölçmeyin" ifadesi, bu kural tanımazlığın açık bir beyanıdır.

Bu durum, Afganistan, Irak, Suriye, Libya ve Afrika'daki katliamlarla paralellik gösterir. Fransız yabancı lejyonları, İngiliz istihbarat birimleri veya yerli unsurlar eliyle gerçekleştirilen bu katliamlar, Batı'nın kendi çıkarlarına ve güç iradesine sadakat üzerine kurulu bilim, sanat, felsefe ve siyasetinin bir sonucudur. Nietzsche'nin "İktidar İradesi" (Wille zur Macht) kavramı, bu güç arzusunun nihai sonucunu nihilizm olarak tanımlar: doğru-yanlış, iyi-kötü ayrımının anlamsızlaşması. İnsanlık, bu noktada yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır.

Hakikate Sadakat ve Müslümanların Sorumluluğu

5. Peki, bu durumda ne yapacağız? 2 milyar Müslüman, yerkürede yaşayan insanların dörtte birini oluşturur. Güç, sadakat üzerine kurulur; İbn Haldun'un "asabiyet" kavramı, bu samimi bağlılığın bir toplumu güçlü kıldığını ifade eder. Eğer 2 milyar Müslüman, kelime-i şهادete sadakatini bireysel seviyede olduğu gibi, toplumsal ve sistem seviyesinde de samimiyetle yaşasa, bu devasa coğrafya ve imkanlar bir güç teşkil ederdi. Bunun anlamı kısaca şudur: mesele tek tek müslümanların iyi birer müslüman olup olmadıkları ile alakalı değildir; çünkü her dönemde müslümanların bireysel olarak kusurları olmuştur; bugün de mevcuttur ve yarın yaşayacak müslümanların da şu veya bu cihetten kusurları olacaktır. Mesele o halde kusursuz müslümanın varlığı değildir; tek tek müslümanların kusurları, toplum tarafından; toplumun muhtemel kusurları ise sistem yani kurumlar tarafından ikmal edilir. Ancak bu adımı atabilmek için ciddi bir çalışma gereklidir. Çünkü bu mertebelerin birbiri ile irtibatı içinde inşa ve ihya edilmesi, sadece ilim yoluyla olabilir. Eksikleri olan fertlerden oluşan ve eksikleri ikmal eden toplum kadar,

Mesela bir yerleşimcinin bir Filistinlinin evini sahiplenip ona yalnızca bir oda bırakması sıradan bir uygulamadır. 7 Ekim yeni bir başlangıç değil, zaten devam eden kural tanımazlığın içinden yükselen bir olaydır.

*Mesele kusursuz
Müslümanların varlığı
değildir; çünkü her
dönemde fertlerin
kusurları olmuştur.
Mühim olan bu
kusurların toplum
ve sistem tarafından
ikmal edilebilmesidir.
Bu da ilim, irade ve
nizamla mümkündür.*

KAYNAKÇA:

1. Borradori, Giovanna, Terör Günlerinde Felsefe, çev. Emre Barca, YKY: İstanbul 2008 (G. Borradori, Philosophy in a Time of Terror: dialogues with Jürgen Habermas and Jacques Derrida, Chicago UP, 2003)
2. Borradori, age., s. 17.
3. Karl Jaspers, Die grossen Philosophen, Die massgebenden Menschen: Sokrates, Buddha, Konfuzius, Jesus, Piper: München 1988 (ilk neşri 1957); (İngilizce tercümesi: Jaspers, The Great Philosophers, the paradigmatic Individuals: Sokrates, Buddha, Confucius, Jesus, London 1962)
4. David Fromkin, A Peace to end all Peace, Creating the modern Middle East 1914-1922, Henry Holt and Company: New York 1989 [Türkçe tercümesi: D. Fromkin, Barışa son veren Barış, Modern Orta Doğu Nasıl Yaratıldı?, Çev. Mehmet Harmanlı, Epsilon: İstanbul 2008 (5. Baskı)]

toplumun muhtemel eksiklerini ikmal eden sistemler, müslümanların bir güç oluşturarak, ilkesiz bir şekilde insanlığa tahakküme teşebbüs eden zorbalara, onların anladığı dilden konuşarak, sınırlarını gösterebilir. Nitekim ABD başkanı Trump'ın " Hamas rehineleri bırakmazsa Orta Doğu'yu cehenneme çeviririz" açıklaması, bu gücün rahatlığını yansıtır. Pentagon'un 850 milyar dolarlık bütçesi ve küresel üsleri, bu tehdidi mümkün kılar. Bu zorbalığı dengelemek, bir güç oluşturmayı gerektirir; aksi takdirde, İnka ve Aztek medeniyetleri gibi yok oluş kaçınılmazdır.

Müslümanların farkı, hak ve hakikate sadakattir. Hak, hakkaniyet ve hukuk, Müslüman varlığının temelidir. Peygamber'e sadakat, bu düzenin esasıdır. İnsanlık, hak kavramını ahlaki, hukuki ve estetik anlamda kaybetmişken, Müslümanlar ferdi hayatlarında mevcut olan bu irtibatı toplumsal ve sistemsel seviyede yeniden kurmak zorundadır. Kant'ın "kendinde şey"i anlamsız bulması, Hegel'in hakikati sürece indirgemesi ve Marx'ın bunu güce dayandırması, Batı felsefesinin hakikati yok sayan yönelişini gösterir. Müslümanlar ise, kendilerini önceleyen ve hayatlarına her aşamada eleştirel bir şekilde refakat eden ilahi hidayeti dikkate alarak hakikatle irtibat kurarak, varolur. Toplumsal seviyede nelerin başarılabilceğini biz dünyanın dört bir tarafında yürütülen yardım ve hayır faaliyetleri ile gösterdiğimiz gibi, sistem seviyesinde neleri başarabileceğimizi savunma sanayiindeki konum göstermektedir. Bu ancak ilim ve irade ile mümkündür; ilim derken kast ettiğimiz şey, her şeyden önce kendi hayatını ve tecrübelerini ciddiye almak, kendi tecrübesini, bilgi konusu ve kaynağı haline getirmeye bağlıdır. Tabii ki bu yapılırken, doğru, iyi ve güzele riayet esastır. Savunma sanayiinde ve ticaret gibi birçok alanda ilk alametlerini gördüğümüz bu başarı, bu alanlarda sürdürülürken, hayatın diğer alanlarına da taşınabilir. Bunu yapmanın ön şartı ise gündelik siyasetin ötesinde, meseleleri ilmi olarak kavramak ve ilmi olarak, hakk ve hakikate muvafık bir şekilde çözmenin makul yollarını geliştirmektir.

Son yüzyılda ilimlerin kaybı, Müslümanları Kur'an ve hadislerle sınırlı bırakmıştır. Ancak usul olmadan bu kaynaklarla irtibat, bireyi manipülasyona açık hale getirir. Hz. Mevlana'nın Muaviye ve şeytan hikayesi, usulsüzlüğün tehlikesini vurgular. Farabi'nin ayet ve hadise atıfta bulunmadan oluşturduğu model, İslam medeniyetini evrensel bir dile çevirerek insanlığa hitap ederken, Buhari'nin Sahih'i yalnızca Müslümanlara yönelir. Alimler, külli esaslarla meseleleri çözme yönünde imkanlar açmalıdır; vaizler ise cüziyatla uğraşır.

Kavramlar, bir tecrübenin organize edilmiş adıdır. Senet, illet, fi-

kıh gibi kavramlar yanında akıl, ihtiyar, kendinde hayır Müslümanların birikimini yansıtır; sekülerlik, aydınlanma, amaca bağlı rasyo-nellik ve akıl ise Batı'nın tecrübesini ifade eder. Müslümanlar, hak ve hakikate sadakatle bu birikimi yeniden inşa etmelidir. Türkiye'de üniversiteler, bu süreçte maalesef büyük ölçüde çözümün değil, so-runun parçasıdır. Akademi, hak ve hakikat dışında bir otorite tanı-mayan alimlerin önderliğinde kendini sorgulamalı ve tanzim etme-lidir; çünkü etmek zorundadır. Bu başarıldığında, hakk ve hakikate bağlı, hayrı kendisine gaye edinmiş ve ihsanı bir eylem ilkesi olarak kabul eden bir ilimin refakat ettiği bir güç ortaya çıkacaktır.

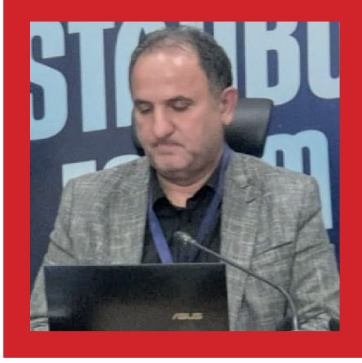
Sonuç: Yeniden İnşa ve Sorumluluk

Filistin'deki sorunlar ve katliam, tek başına Siyonizm veya Ya-hudilere indirgenemez. Siyonizm ve Yahudiler mevcut olduğu için Filistin'de soykırım yapılmıyor; dünya sistemi yahudiler arasında bir kısmının inancını destekleyip, kullanarak, onlar eliyle Filistin'de 1917'den beri sistematik bir şekilde soykırım icra ediyor. İsrail, dün-ya sisteminin bu bölgedeki aracıdır. Joe Biden'ın "İsrail olmasaydı, Amerikan çıkarları için yaratmamız gerekirdi" sözü, bu gerçeği açık-lar. Sorun, ruhsuz ve vicdansız bir mekanizmadır; İngilizlerin kur-duğu tezgahı Birleşmiş Milletler sürdürmektedir. Yahudiler ve arz-ı mev'ud fikri hep mevcuttu; ama Filistin'de bütün din mensupları, ama özellikle Yahudiler, Hristiyanlar ve Müslümanlar barış ve huzur içerisinde yaşıyorlardı. Yahudileri Siyonizm yönünde destekleye-rek, Filistin'de çatışma ortamını hazırlayan, modern dünyanın öncü gücü olan İngilizlerin önceliğindeki Birleşik Krallıktır. İngilizlerin kurduğu tezgahı ikinci dünya savaşı sonrasında BM Güvenlik Kon-seyi üstlenmiştir.

Günümüzde müslümanlar için artık arayışlar dönemi bitmiş, res-torasyon, yeniden ihya ve inşa dönemi başlamıştır. Müslümanlar, hak ve hakikate sadakatle düşünce ve hayatı yeniden inşa etmenin yollarını geliştirme cihetinde başarılı adımlar atmaktadır. 20. yüzyılın başında dinlerin yok olacağı öngörülse de, Müslümanlar demog-rafik ve manevi bir başarıyla varlığını sürdürmüştür. Bunu, keyfiyet ve kemiyet olarak üst formlara taşımanın makul yollarını geliştirme gayretleri, kendi başına önemlidir.

Ehli kibleyi tekfir etmeme ilkesiyle işbirliği yapılmalı, kusurlar değil, erdemler öncelenmelidir. Felsefe, hakikat bilincini uyandırarak bu sürece katkı sunabilir.

*Toplumsal
seviyede neleri
başarılabilirceğimizi
dünyanın dört
bir tarafında
yürütülen yardım
ve hayır faaliyetleri
ile gösterdiğimiz
gibi, sistem
seviyesinde neleri
başarılabilirceğimizi de
savunma sanayiindeki
konumumuz
göstermektedir.*

İstanbul Forum Kapalı Oturumuna Dair Gözlemler ya da Dünya Müslüman Entelektüeller Kongresine Acil İhtiyaç

PROF. DR. KUDRET BÜLBÜL

Ankara Medipol Üniversitesi, Öğretim Üyesi

13-15 Aralık 2024’de, Cihannüma Derneği tarafından İstanbul’da, Haliç Üniversitesi’nde “bilgi, irade, düzen” üst başlığıyla düzenlenen İstanbul Forum marjında gerçekleştirilen programlardan biri de İslam Dünyası sivil toplum örgütleri temsilcilerinin ve kanaat önderlerinin katılımı ile gün boyu süren kapalı oturum idi. Daha çok Ortadoğu’dan, Uzakdoğu’dan ve Türkiye’den katılımcıların yer aldığı oturumun moderatörlüğü tarafıma tevdi edildi.

“Müslümanların sesini yükseltmek/siyaseti yeniden inşa etmek” başlığıyla tarafıma iletilen kısa soruları da içerecek şekilde, oturumun daha yapılandırılmış bir şekilde yürümesini sağlamak amacıyla, dünya Müslümanlarının içinde bulunduğu durumu ortaya koyan aşağıdaki konuları/soruları hazırlayarak oturum başlamadan Türkçe, İngilizce ve Arapça olarak katılımcılara dağıttım. Gün boyu süren oturumun temel amacını ve genel çerçevesini ortaya koyması açısından bu konuları/soruları olduğu gibi aktarmanın anlamlı olduğunu düşünüyorum:

Müslümanların Sesini Yükseltmek/Siyaseti Yeniden İnşa Etmek

Durum tespiti: Her çalışmada ilk yapılması gereken öncelikle durum tespitidir. Nerede olduğumuzu bilmek gerekir ki nereye gideceğimizi de bilelim. Bugün dünya Müslümanlarının siyasal durumuna baktığınızda mevcut durumu nasıl değerlendirirsiniz? Değerlendir-

İslam dünyasının çoğu kez aynı çağda yaşamadığı gerçeği oturumda da kendisini göstermiştir; bir kısmı ortaçağdan, bir kısmı moderniteden, bir kısmı ise post-truth çağdan konuşmaktadır.

menizi anlık değil, 1. Ve 2. Dünya savaşı dönemlerini baz alıp o dönemlerle kıyaslamalı yaparsanız son zamanlardaki trendi görmek de mümkün olacaktır.

Ortak siyasi değerler, pozisyonlar ve gündemler: İslam siyaset alanında ne vaat ediyor? Müslümanlar olarak gerek İslam toplumlarında ve gerekse küresel dünyada, insanları ortak hangi siyasi değerleri savunmalı ve onlara çağırmalıyız? Bölgesel ve küresel gelişmeleri değerlendirirken kalkış noktamız ve siyasi pozisyonlarımız neler olmalıdır?

İslam Dünyasında meşruiyet sorunu: İslam dünyasına bakıldığında bugün en önemli sorunlardan biri devlet-millet-kaynaşması değil, ayrışmasıdır. Devletlerle milletlerin ortak bir duruş, duyuş ve amaçla sahip olmamalarıdır. Bu durum milletlerinden yeterince destek almayan devletlerin emperyalist ülkelere daha fazla yaslanmalarına neden olmaktadır. Meşruiyetlerini daha fazla milletlerinden almaları için İslam dünyasında devlet-millet kaynaşması daha fazla nasıl artırılabilir?

Emperyalizmin farkındalığı: Küresel emperyalist güçlerin jeopolitik stratejilerine, onların asırlardır süren parçala-böl-yönet politikalarına karşı daha fazla bir farkındalık Müslüman ülke ve topluluklarda nasıl geliştirilebilir?

Bölgesel savaşlar karşısında ortak bir tutum: Kaos ve istikrarsızlık içinde olan İslam ülkelerini istikrara kavuşturmak için neler yapılmalı, nasıl bir siyasi söylem ve işbirliği geliştirilmelidir? Örneğin Suriye, Filistin, Sudan, Libya ve Yemen'de İslam ülkeleri veya Müslüman topluluklar nasıl ortak bir tavır alabilir?

Diasporada yapılması gerekenler: AB ve ABD gibi coğrafyalarda, Diasporada ya da Müslümanların azınlıkta olduğu ülkelerde Müslümanlar olarak ortak bir söylem ve güç birliği nasıl geliştirilebilir?

Siyaset dışı aktörler ve siyaset: Siyaset dışı aktörler (Alimler, akademisyenler, bürokratlar, sivil toplum, özel sektör ..) ortak siyasi değerlerin inşasında, siyaset alanında ahlaki/ilkesel bir tutumun inşa ve geliştirilmesinde, İslam dünyasındaki siyasi sorunların çözümünde nasıl bir rol üstlenebilirler? Neler yapabilirler, Neler Yapmalıdırlar? Neler yapmamalıdırlar?

Müslümanlar arası sorunların çözümü için ihtiyaç duyulan kurumlar: Bugün dünyada çatışma alanlarına bakıldığında çatışmaların çok büyük bir kısmı İslam dünyasında ve en azından görünürde Müslümanlar arasındadır. Aramızdaki sorunları çözmeyi emreden ayetlerin bugün için İslam dünyasındaki muhatap kurumları var mıdır?

İslam dünyasında sosyal, siyasal ve stratejik konularda neredeyse ortak bir İslam anlayışı bulunmamaktadır; inançta birlik, siyasette dağınıklık hâkimdir.

Küresel aktörlerin daha az müdahale edebilmesini de önleyebilmek ve proaktif olmak amacıyla, Müslümanlar arasındaki siyasi sorunların çözümü için somut ne tür mekanizmalar geliştirilmelidir? Ne tür özelleştirilmiş sorun çözücü kurum ve kuruluşlara ihtiyaç vardır?

Türkiye’den beklenen: Türkiye ve kurumları, Müslüman dünyasında kuşatıcı bir siyasi güç olarak nasıl daha etkili bir rol oynayabilir? Bu konuda Türkiye’den neler beklenmelidir?

Oturumdan Gözlemler

İslam dünyasının ağır ve acı sorunlarının daha rahat konuşulabilmesini sağlamak amacıyla herhalde kapalı olması planlanan oturum açık olarak da düzenlenebilirdi. Gerek yukarıda ifade edilen sorular ve gerekse oturumda dile getirilen düşünceler genel olarak kamuoyu gündeminin çok uzağında olan konular değildi.

Oturumda ilk göze çarpan ve en fazla ağırlığını hissettiren unsur, hemen öncesi günlerde gerçekleşmesi nedeniyle, Suriye’de 60 yılı aşkın hüküm süren Baas rejiminin ve Esad diktatörlüğünün yıkılması, Suriye’nin özgürleşmesi idi. Katılımcılar çoğunlukla belki de bu nedenle, yukarıdaki İslam dünyasının halini ve kronik sorunlarını yansıtan soyut ve teorik sorulara cevap vermek yerine, Suriye’nin özgürleşmesinin yarattığı umut ve coşku psikolojisi içerisindeydiler. Suriye meselesinin, Suriye’nin geleceğine dair yorumların kapalı oturumun temel gündeminin önüne geçtiği söylenebilir. Katılımcılar arasında yakınlarını kaybetmiş, uzun yıllar ülkesine gidememiş olanların bulunduğu, yarım yüzyıldan fazla süren Esad rejiminin barbarlığının yarattığı travma düşünüldüğünde bu durumu anlayışla karşılamak gerekir. Katılımcıların önemli bir kısmının, İran’ın Suriye’de oynadığı negatif role dikkat çekerek, Suriye’nin özgürleşmesini büyük oranda Türkiye ve Tayyip Erdoğan ile ilişkilendirmeleri dikkat çekiciydi. Bu görüş sahipleri Türkiye’nin Suriye’de oynadığı pozitif rolü artırarak devam ettirmesi düşüncesini de iştiaqla dile getiriyorlardı.

Katılımcıların dile getirdiği konulara, ortaya koydukları perspektiflere bakıldığında, inanç ve ibadet konularında ortaklıkları bulunmakla birlikte, İslam dünyasında sosyal, siyasal ve stratejik konulara dair neredeyse ortak bir İslam anlayışının olmadığı düşüncesinin kısmen oturuma da yansıdığı ifade edilebilir. İslam dünyasının çoğu kez aynı çağda yaşamadığı gerçeği oturumda da kendisini göstermiştir. Bir kısım görüş ve beklentiler ortaçağ geleneksel toplumunun bir ifadesi iken, bir kısmı modernitenin bir uzantısı bir kısmı ise postmodern ya da posttruth bir çağa dair sorun ve önerilerini dile getirebilmekteydiler. Haritaya bakıldığında bir ucu Asya Pasifikteki Endonezya Cumhuriyeti’nden, diğer ucu Afrika kıtasındaki

*Bu kongrenin alt
uzantıları olarak
ya da bu küresel
kongre öncesinde
bölgesel/kıtasal
kongreler yapılarak,
bölgesel kongrenin
birikimi, tecrübesi
ve temsilcileri ile
Dünya Müslüman
Entelektüeller
Kongresine
gelmek ya da
düzenlemek daha
yerinde olacaktır.*

Moritanya İslam Cumhuriyeti'ne kadar, Müslüman ülkelerin dünyanın yarısından fazla bir coğrafyaya yayıldığı görülebilir. Bu kadar geniş bir coğrafyada yaşayan Müslümanların farklı yüzyıllara ait sorunlara ya da beklentilere sahip olmaları kısmen olağan görülebilir.

İslam dünyasının edilgen halinin oturuma da yansıdığı ifade edilebilir. Katılımcılar çoğu kez bir özne olarak değil, daha çok başkalarından beklentilerini dile getiren bir nesne olarak sorunlara yaklaşımları oturumda da dikkat çekmiştir.

Sorularda yer alan durum değerlendirmesine dair, katılımcılar arasında umut ve umutsuzluk açısından da çok farklı yaklaşımlar dile getirilmiştir. Bir katılımcı, "İslam ve Müslümanların durumunun burada ifade edilenden çok daha iyi olduğunu" ifade ederken, Batı'dan gelen bir katılımcı, "Müslümanlar daha yüzyıl medeniyet olarak Avrupa'ya katkı verecek konumda değil" görüşünü dile getirmekteydi.

Türkiye'den bir katılımcının, Batılı ülkelerin fitne çıkaran politikaları bilinmekle beraber, Malik bin Nebi'den hareketle, İslam dünyasının kendisini sürekli işgale hazır hale getirdiğini, "işgal edilebilirlik" potansiyelini kendisinin yükselttiğini dile getirmesi dikkat çekiciydi. Bu katılımcının "diasporanın iç politikada birleştirici bir unsur olarak olumlu rol oynaması gerektiği" beklentisi ise olumlu bir beklenti olarak değerli olmakla birlikte bu durum toplumsal meşruiyet sorunu yaşayan ve yaşamayan ülkelere göre (devlet-millet ayrışması arasındaki farka göre) değişmektedir.

Hemen hemen bu tür uluslararası oturumlarda dikkat çeken bir unsur bu oturumda da kendisini göstermiştir: Katılımcıların Türkiye'ye yükledikleri anlam. Bu anlam Türkiye içinde yaşayanların kendi ülkelerine yükledikleri anlamdan çok daha yüksektir. "İlham verici bir ülke olarak Türkiye", "Batı ile İslam-Arap medeniyeti arasında bir orta nokta", "G20 ülkesi Türkiye", "Ümmetin iftihar duyduğu bir ülke" gibi ifadeler toplantıda bu konuda dile getirilen ifadelerden bazılarıdır.

İslam dünyasının ve insanlığın devasa sorunları var. Kuşkusuz hepsini birden konuşamaz ve çözemeyiz. Kendi aralarında devasa sorunlar bulunsa da İslam dünyası hiçbir zaman Batı'nın kendi içinde yaşadığı ve tüm dünyaya mal ettiği iki büyük cihan savaşı yaşamış değildir. Bu perspektiften bakıldığında İslam dünyasının hiçbir sorunu çözülemez değildir. Dünya Müslümanları, neredeyse tamamının esaret altına düştüğü 1. Dünya savaşı yıllarına göre 2. Dünya savaşı yıllarında daha iyi durumdadırlar. 3. Dünya savaşı'nın eşiğinde olduğumuz bugünlerde ise, yaşamakta olduğumuz onca ağır ve acı sorunlara rağmen, 2. Dünya savaşı koşullarından daha iyi olduğumuzu düşünüyorum. Geleceğimi-

Sivil toplum temsilcileri ve kanaat önderlerinin bir araya gelmesi değerlidir; fakat entelektüel düzeyde süreklilik arz eden platformlara daha fazla ihtiyaç vardır.

*Türkiye'ye yüklenen
anlam, Türkiye'nin
kendisine biçtiğinden
çok daha büyüktür:
İlham verici bir
merkez, İslam
dünyası için bir
umut sembolüdür.*

KAYNAKÇA:

1. Dünya Müslüman Entelektüeller Kongresine dair düşüncelerimin alt yapısını Yurtdışı ve Akraba Topluluklar Başkanlığım sırasında, özellikle Avrupa'da karşı karşıya kaldığımız meseleler oluşturmuştu. Avrupa'da Almanya, Fransa gibi ülkeler, yaşadıkları ülkelerdeki Müslümanlarla muhatap olmak ve onların gündemlerine hâkim olmak için "İslam Konseyi" gibi oluşumlar oluşturmaktaydı. Bu konseyler makul ve meşru bir biçimde oluşturulsa amaca hizmet edebilirdi. Ama çoğunlukla bu devletler oluşturdıkları bu konseylerin üyelerini kendileri belirliyor ve kendilerinin belirlediği üyelerin gündemleri ve talepleri de Müslümanların gündemi ya da talebiymiş gibi lanse edilebiliyordu. Bu konsey üyeleri her durumda Müslümanlar tarafından benimsenebilecek, İslami hassasiyeti, yaşayışı ve inancı olan isimlerin olması gerekmeyebiliyordu. Sonuçta bu konseyler aracılığıyla ilgili devletler, uygun gördükleri temsilcileri Müslümanların temsilcisiymiş atayabiliyor ve onların gündemi de Müslümanların gündemi imiş gibi davranabiliyordu.

zin de bugünlerden çok daha iyi olacaktır. Ama biz yeter ki sonuca değil sürece talip olalım. Sonucu düşünmeksizin, meşruiyet sınırları içerisinde yapmamız gerekenleri yapalım. Bu açıdan bakıldığında Müslüman sivil toplum örgütleri temsilcilerinin, kanaat önderlerinin, aydınlarının, alimlerinin birbirleriyle çok daha fazla konuşup istişare yapabilecekleri çok sayıda ortak platformlara ihtiyaç duyulmaktadır. İstanbul Forumu kapalı oturumu gibi mekanlarda tek defalık değil, sürekli olarak bir araya gelmeli ve gündemlerini ortaklaştırmalıdır.

Elbette sivil toplum temsilcileri ve kanaat önderlerinin bir araya gelmesi de çok değerlidir. Ama bunun yanı sıra ya da bundan farklı olarak bu tür buluşmaların entelektüeller düzeyinde de yapılması belki de daha değerlidir. Bu durumu bir sonraki başlıkta detaylandıracağım.

DÜMEK: Dünya Müslüman Entelektüeller Kongresi

Önceki satırlarda dünya Müslümanlarının birbirlerinden çok kopuk olduğuna, bu kopukluğun zihniyet kopuşunu da içerdiğine, adeta farklı çağlarda yaşadıklarına, toplumsal, siyasal ve stratejik konularda neredeyse ortak bir İslam anlayışına sahip olmadıklarına işaret edilmişti. Bütün bunları aşabilmenin, çözüme kapı aralayabilmenin yolunun da tek defalık değil, sürekliliği olan platformlarda daha fazla bir araya gelmek olduğuna değinilmişti.

Kuşkusuz devlet kurumları/adamları, sivil toplum örgütleri ve alimler üzerinden bir araya gelmek de değerli sonuçlar üretecektir. Bununla birlikte, sivil ve entelektüel tartışmalar ile zihniyet arayışları için devletler üzerinden kat edilebilecek mesafeler sınırlıdır. Bu çağın modern insanı maalesef alimlerden bir şeyler duymaya da çok istekli değildir. Alimlerimiz çoğunlukla çağımızın sorunlarını yeterince ihata edecek kadar kuşatıcı değildir. İslam dünyasındaki yaygın sivil toplum örgütlerine bakıldığında, bu kuruluşlar çoğunlukla ya içerisinde yaşadıkları ülkelerin siyasal rejimleri ile sorunlar yaşamakta ya da büyük oranda bu rejimlerin bir uzantısına dönüşmüş durumdadırlar. Özerk kalarak faaliyetlerini yürütebilen STK'lar sınırlıdır. Bu STK'ların faaliyetleri de hayatı çok yönlü içerecek bir yaygınlıkta olmayıp çoğunlukla sosyal yardımlar ve insani yardımlar alanına odaklanmış durumdadırlar.

Gerek bu sınırlılıklar ve gerekse çağın dili, modern insanın duyarlılıkları düşünüldüğünde, günümüz dünyasında oynadıkları rol göz önünde bulundurulduğunda, dünya Müslümanlarının sorunlarının çözümüne kapı aralamak için entelektüeller üzerinden yürümenin önemi daha bir öne çıkmaktadır.¹

Dünyada Müslüman entelektüellerin çalışmalarına bakıldığında ise genellikle Türkiye'nin ve tarihi birikiminin ihmal edildiği gözlemlen-

mektedir. Oysa İslam, demokrasi, parlamento, seçimler, hilafet, adalet gibi İslam ve evrensel değerler bağlamında Osmanlıdan bugüne, olumlu ve olumsuz taraflarıyla en önemli pratik bu coğrafyada yaşanmıştır. Bu nedenle Türkiye'yi ihmal eden her türlü yaklaşım, tarihi tecrübeden, somut çözümlerden ve uygulama pratiğinden yoksun olacaktır.

Her ülkeden belirli oranda entelektüelin katılımı ile iki yılda bir Türkiye'de yapılacak Dünya Müslüman Entelektüeller Kongresi (DÜMEK), İngilizcesiyle World Muslim Intellectuals Congress (WOMIC) yukarıdaki iki ihtiyacı karşılayacaktır. Bu kongre Çırağan sarayı gibi saygın bir yerde mümkünse Cumhurbaşkanının katılımı ile yapılmalıdır. WOMIC/DÜMEK ile dünya Müslüman entelektüelleri olarak her iki yılda bir kez bir araya gelecek, öncelikle tanışarak birbirlerinin farkına varacaklar, ortak bir duyuş, duruş ve yürüyüş geliştirmeye çalışacaklardır. Neyi sorun olarak gördüklerini ve bu sorunlara nasıl baktığını, bu sorunlar karşısında kendisini nasıl konumlandığını ortaya koyacaktır. Eskinin çekilmekte olduğu, yeninin henüz doğmadığı bir küresel alacakaranlık çağında, Dünya Müslüman entelektüellerinin, asrın idrakine varsa eğer söyleyecekleri bir söz, bunun için tam zamanı değil midir? Bir iddiaları, çağrıları, küresel sorunlara bir çözümleri varsa, bunu ortaya koymak için zaman bugün değilse ne zamandır?

Bu kongrenin alt uzantıları olarak ya da bu küresel kongre öncesinde bölgesel/kıtasal kongreler yapılarak, bölgesel kongrenin birikimi, tecrübesi ve temsilcileri ile Dünya Müslüman Entelektüeller Kongresine gelmek ya da düzenlemek daha yerinde olacaktır. Bu çerçevede ilk yıl Balkan, Avrupa, Ortadoğu, Latin, Asya, Afrika, Amerika, Uzakdoğu vb Müslüman Entelektüeller Kongreleri yapılabilir. 2. Yıl ise Türkiye'de DÜMEK gerçekleştirilebilir. Bölgesel/kıtasal kongreler de yapıldığı ülkelerin devlet yetkililerinin, mümkünse devlet başkanlarının aktif katılımı ile yapılmalı ki gerek meşruiyet ve gerekse karşı karşıya kalınan sorunların çözümü açısından daha rahat kapı aralanabilsin.

WOMIC/DÜMEK doğal olarak dönem dönem bölgesel ve küresel gelişmelere ilişkin açıklamalar yapabilecektir.

Türkiye coğrafi ve tarihi tecrübesi itibarıyla Avrupa, Asya, Afrika, Balkanlar, Ortadoğu Müslüman Entelektüeller Kongrelerinin doğal üyesi olabilecektir.

WOMIC/DÜMEK, yukarıda dile getirildiği gibi, başlı başına bağımsız bir organizasyon şeklinde, düşünüldüğü gibi gerçekleştirilebilir. Bununla birlikte bu organizasyonun iki yılda bir yapılacak İstanbul Forum marjında yapılması üzerinde de düşünülebilir.

*Gerek bu sınırlılıklar
ve gerekse çağın
dili, modern insanın
duyarlılıkları
düşünüldüğünde,
günümüz dünyasında
oynadıkları rol
göz önünde
bulundurulduğunda,
dünya
Müslümanlarının
sorunlarının
çözümüne kapı
aralamak için
entelektüeller
üzerinden yürümenin
önemi daha bir öne
çıkılmaktadır.*

KAYNAKÇA:

Gerek meşru temsil ve gerekse doğru gündem açısından o yıllarda her ülkede "Müslüman Entelektüeller Kongresi" yapılmasının, kendileri tarafından belirlenen bu temsilciler aracılığı ile kendi gündemlerini belirlemelerinin ve ilgili ülkelerle bu şekilde diyalog kurmalarının daha iyi olabileceği fikri zihnimde oluşmaya başlamıştı. Fransa Müslüman Entelektüeller Kongresi, ya da Almanya, Belçika, İngiltere Müslüman Entelektüeller Kongresi gibi oluşumlarla bir araya gelebilirlerdi. Belki daha üst bir çatı olarak Avrupa Müslüman Entelektüeller Kongresi oluşturulabilir, böylelikle kendi gündemlerini kendileri belirleyerek daha gerçekçi çözümler için çaba sarf edebilirlerdi.

”

Bilgi, Müslüman toplumlarda salt teorik bir aktarım değil, amel ile iç içe geçmiş pratik bir boyut kazanır; bu, Peygamberimizin vahyi somutlaştırma yönteminden kaynaklanan temel bir medeniyet özelliğidir.

Prof. Dr. Mehmet GÖRMEZ

İslam Düşünce Enstitüsü, Başkan

Gelenekten Geleceğe: Din, Toplum ve Ulema Üzerine

Kıymetli Hocam, yıllardır ilim yolunda gösterdiğiniz öncülük ve fikir dünyamıza kattığınız derinlik hepimiz için ufuk açıcı mahiyette. Bugün sizden hem geçmişin birikimini hem de geleceğe dair öngörülerini

nizi dinlemek istiyoruz. İzni- nize, ilk olarak şunu sormak isterim: Ulemanın dün olduğu kadar bugün de topluma rehberlik etmesi sizce nasıl bir sorumluluk taşıyor?

Ulemanın toplumdaki rolü, İslam tarihinin ilk dönemlerinden günümüze kadar büyük bir evrim geçirmiştir. İslam'ın ilk yıllarında, yani sahabe ve tabiîn dönemi, ulemanın toplumdaki yeri çok önemliydi. Sahabe, İslam'ın ilk kuşağını oluşturmuş ve sadece dini bilgiyi öğrenmekle kalmamış, aynı zamanda toplumsal düzenin sağlanmasında, adaletin temin edilmesinde ve halkın dini rehberliğinde önemli bir rol üstlenmişlerdir. Bu dönemde, ulemanın toplumda büyük bir etkisi vardı. Çünkü sahabe, Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) doğrudan öğretilerini almış ve onları pratiğe dökerek halk arasında yaymışlardı. İslam'ın temel ilkeleri olan adalet, eşitlik ve merhamet, bu dönemde belirgin bir şekilde hayata geçirilmişti.

Abbâsîler döneminde ise ulema, dini bilgiyi aktarmanın yanı sıra bilimsel bilgilerin de aktarılması konusunda çok önemli bir role sahipti. Bu dönemde, medreseler, ilmi kurumlar ve kütüphaneler açılmış, bilimsel çalışmalara da büyük önem verilmiştir. İslam dünyası, özellikle Abbâsîler döneminde altın çağını yaşamış, astronomi, matematik, tıp, kimya ve felsefe gibi alanlarda büyük bir ilerleme kaydedilmiştir. Ulema, bu dönemde halk arasında sadece dini değil, aynı zamanda bilimsel bilgiyi de paylaşılarak toplumsal düzenin sağlanmasına katkı sunmuş ve

yönetimle iş birliği yaparak ülkelerin kalkınmasında önemli bir rol üstlenmiştir.

Ancak 19. yüzyıldan itibaren Batı'daki bilimsel devrim ve sanayi devrimi, İslam dünyasında büyük değişimlere yol açtı. Batılılaşma hareketleri, Osmanlı İmparatorluğu başta olmak üzere İslam dünyasında önemli bir dönüşüm başlattı. Bu dönemde, Batı'nın bilimsel ve felsefi düşünceleri, ulemanın geleneksel anlayışlarıyla çatışmaya başladı. Batı'daki modernleşme süreci, dinî anlayışın yeniden sorgulanmasına yol açarken, ulemanın toplumdaki yerini de değiştirdi. Batı tarzı bilimsel yaklaşımlar, ulemanın toplumsal işlevini yeniden tanımlamaya başladı.

Günümüzde ise ulemanın rolü, çağdaş toplumların dinamikleriyle uyumlu olarak değişmektedir. Modernleşme, teknoloji ve küresel etkileşim, ulemanın dini bilgileri geleneksel yöntemlerin ötesinde daha geniş bir kitleye ulaştırmasını sağlamıştır. Özellikle dijital medya sayesinde ulema, camilerdeki geleneksel eğitim dışında sosyal medya, televizyon ve internet aracılığıyla topluma dini bilgi aktarma fırsatına sahip olmuştur. Bu gelişme, ulemanın toplum üzerindeki etkisini daha da genişletmiş, aynı zamanda geleneksel dini otorite anlayışlarını modern dünyanın gereksinimlerine uyumlu hale getirmiştir.

“

19. yüzyılda yaşanan paradigma değişimiyle, şer'i ilimler hem mevzularını hem işlevlerini kaybetmiş, Müslüman toplumların bilgi üretiminde köklü bir kopuş gerçekleşmiştir.

”

Modernitenin küresel dayatmaları, İslam dünyasında bilgi ve amelin sürekliliğini kesintiye uğratmış; bu da toplumsal kimlik ve bilgi krizini beraberinde getirmiştir.

Kıymetli Hocam, gelenekten geleceğe uzanan bir yolculuktan bahsettik. Kadim medeniyetimizde medreseye ne derece önem verildiğini biliyoruz. Bu bağlamda merak ediyorum: Modernleşme süreci, kadim eğitim anlayışımızı, özellikle de medrese sistemini nasıl etkiledi?

Modernleşme süreci, ulemanın geleneksel eğitim anlayışını oldukça derinden etkilemiştir. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Batılılaşma hareketleri, özellikle Tanzimat dönemiyle birlikte, Batı tarzı eğitim sistemlerinin İslam dünyasında benimsenmesini hızlandırmıştır. Medrese sistemi, İslam'ın öğretilerini esas alarak bireyleri yetiştiren önemli bir eğitim kurumu olmuştur. Ancak Batı'daki eğitim ve bilimsel devrimler, bu geleneksel yapının sorgulanmasına neden olmuştur. Batı tarzı eğitim, bilimsel verilere dayalı ve deneysel yaklaşımlarla öğretim yaparken, geleneksel medrese sistemi genellikle daha çok dini ilimlere odaklanıyordu.

Tanzimat dönemi, Osmanlı'da Batılı eğitim sistemlerinin daha fazla yer bulmaya başladığı bir dönemdir. Modern okullar açılmış, Batılı eğitim sistemine dayalı kurumlar yaygınlaşmıştır. Bu dönemde, ulemanın geleneksel eğitim anlayışı Batı'nın modern bilim anlayışlarıyla bir çatışma içine girmiştir. Batı'daki bilimsel gelişmeler, Osmanlı ulemasını,

bilimsel bir temele dayalı eğitim yöntemlerini benimsemeye zorlamıştır. Bu, medrese sisteminin Batı tarzı eğitimle nasıl birleştirelebileceği üzerine büyük bir tartışmayı beraberinde getirmiştir.

Medreseler, sadece dini öğretileri aktaran kurumlar olmanın ötesine geçerek, çeşitli bilim dallarını da kapsayan bir yapıya dönüştü. Ancak Batı'nın sanayi devrimi, tıp, mühendislik, astronomi gibi alanlarda ortaya çıkan yenilikler, ulemanın eğitim anlayışını değişime uğrattı. Batı tarzı eğitim kurumlarının açılması, medrese eğitimine büyük bir rekabet oluşturmuş, ulema da Batılı bilimlere daha yakın bir yaklaşım benimsemek durumunda kalmıştır.

Bugün, ulemanın eğitim anlayışı, Batı ile İslam gelenekleri arasındaki dengeyi sağlamak yönünde bir çaba göstermektedir. Modern üniversiteler ve dini eğitim kurumları, çağdaş bilimleri, matematik, fen ve sosyal bilimleri öğretirken, aynı zamanda dini bilgiyi de içeren bir sistemle eğitim vermeye devam etmektedir. Ulema, dini eğitimle modern bilimsel bilgilere dayalı bir sistemin birleşimini sağlamaya çalışmaktadır. Bu, zaman zaman geleneksel anlayış ile modern anlayış arasında bir gerilim yaratabilmektedir. Ancak, genel olarak ulema, her iki sistemi de harmanlayarak toplumun ihtiyaçlarına uygun bir eğitim modelini geliştirmeye çalışmaktadır.

Hocam, sizin de sıklıkla vurguladığınız gibi, dinimizde ferdi mükellefiyetler sahası olduğu kadar, toplumsal sahanın da oldukça önemli bir yeri olduğunu biliyoruz. Bugün toplum çok hızlı değişiyor; bu değişim karşısında sizce ulemanın sorumluluğu nasıl şekilleniyor?

Ulemanın toplumsal sorumlulukları, sadece dini öğretileri aktarmaktan ibaret değildir. İslam'ın temel prensipleri arasında adalet, eşitlik, merhamet ve toplumsal dayanışma gibi değerler büyük bir yer tutar. Ulema, bu değerleri toplumda yaymak ve insanlara örnek olmak zorundadır. Toplumların gelişmesi, sadece ekonomik ya da bilimsel alan-

larda değil, aynı zamanda ahlaki ve toplumsal düzeyde de sağlanmalıdır. Ulema, toplumsal sorunlara duyarlı olmalı ve toplumun bu sorunları çözmesi konusunda rehberlik yapmalıdır.

Toplumsal değişimle ilişkisi de oldukça önemli bir sorundur. Ulema, toplumda yaşanan sosyal, kültürel ve ekonomik değişimleri anlamalı ve bu değişimlere uygun bir yaklaşım geliştirmelidir. Günümüz dünyasında toplumsal değişim hızla ilerlemekte, yeni değerler, kültürel normlar ve toplumsal ihtiyaçlar ortaya çıkmaktadır. Ulema, bu değişimleri dikkate alarak, geleneksel dini anlayışları modern toplumun talepleriyle uyumlu hale getirmek için çaba göstermelidir. Özellikle

“

Çağdaş ulema, dijital medya ve modern eğitim yöntemlerini kullanarak, hem dini bilgiyi korumalı hem de toplumun değişen ihtiyaçlarına uygun yeni yaklaşımlar geliştirmelidir.

”
İslam, doğayı
koruma ve çevreyi
sağlıklı tutma
konusunda büyük
bir sorumluluk
yükler. Ulema,
çevre bilincini
artırmalı, doğayı
tahrip eden
uygulamalara
karşı çıkmalıdır.

le modern dünyada toplumsal eşitsizlikler, kadın hakları, eğitimde fırsat eşitliği gibi sorunlar ön plana çıkmaktadır. Ulema, İslam'ın bu konulardaki öğretilerini günümüz şartlarında nasıl uygulanabileceğine dair fikirler geliştirmelidir.

Kadın hakları özellikle son yıllarda önemli bir konu olmuştur. İslam, kadınların eğitim hakkı, çalışma hakkı ve miras gibi haklarını güvence altına alırken, toplumsal cinsiyet eşitliğini vurgular. Ulema, bu eşitliği sağlamak için toplumu bilinçlendirmeli ve kadınların toplumsal hayattaki rolünü güçlendirmek adına çalışmalar

yapmalıdır. Modern dünyada, kadınların eğitimde ve iş gücüne katılımında önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Ulema, İslam'ın bu değerleri doğrultusunda, kadın hakları konusunda toplumsal farkındalık oluşturabilir.

Çevre sorunları da, modern dünyanın büyük meselelerinden biridir. İslam, doğayı koruma ve çevreyi sağlıklı tutma konusunda büyük bir sorumluluk yükler. Ulema, çevre bilincini artırmalı, doğayı tahrip eden uygulamalara karşı çıkmalıdır. İslam'a göre doğa, Allah'ın bir emanetidir ve insanlar ona zarar vermemelidir. Bu bağlamda, ulema çevre konusunda

toplumsal farkındalık yaratmalıdır.

Sonuç olarak, ulemanın toplumsal sorumlulukları çok geniş bir alanı kapsar. Sadece dini öğütler vermekle kalmayıp, toplumda adaletin sağlanması, eşitliğin teşvik edilmesi ve çevrenin korunması gibi konularda da aktif rol oynamalıdır. Ulema, modern dünyadaki toplumsal değişimlere duyarlı olup, İslam'ın evrensel değerlerini günümüz koşullarında uygulamaya çalışmalıdır.

Değerli Hocam, modern dünyanın hepimize pek çok kolaylık sunduğu gibi beraberinde ciddi zorluklar da getirdiği bir gerçek. Ulemanın bu yeni dünyada hem kendi köklerine bağlı kalıp hem de güncel sorunlarla başa çıkabilmesi için nasıl bir yol izlemesi gerekir sizce?

Modern dünyanın getirdiği zorluklarla başa çıkabilmek için ulemanın, İslam'ın temel ilkelere sadık kalarak ama aynı zamanda çağdaş toplumun gereksinimlerine uygun bir yaklaşım benimsemesi gerekmektedir. Bu, sadece dini öğretilerin aktarılmasından ibaret değildir. Ulemanın, bilimsel, ahlaki, sosyal ve kültürel zorluklarla başa çıkabilmek için çağdaş eğitim yöntemlerini, dijital teknolojiyi ve toplumsal değişimleri dikkate alarak yeni stratejiler geliştirmesi gerekmektedir.

Teknolojinin hızla gelişmesi, toplumsal yapıların değişmesi,

küreselleşme gibi faktörler, ulemanın karşılaştığı büyük zorluklardır. Ancak bu zorluklar aynı zamanda büyük fırsatlar da sunmaktadır. Ulema, dijital medya ve sosyal medya araçları sayesinde daha geniş kitlelere ulaşabilir ve dini bilgiyi daha etkili bir şekilde yayabilir. Bu platformlar, özellikle genç nesil için önemli bir araçtır. Ulema, bu yeni medya araçlarını doğru kullanarak, dini bilgiyi, adaleti ve eşitliği teşvik edebilir.

Eğitimde de büyük bir dönüşüm yaşanmaktadır. Ulemanın, modern eğitim yaklaşımlarını benimsemesi, sadece dini eğitim değil, aynı zamanda bilimsel eğitim de vermesi önemlidir. Hem dini hem de bilimsel alanlarda bilgi sahibi olmak, çağdaş bir ulemanın temel gerekliliğidir. Ulema, modern dünyanın sorunlarını, İslam'ın evrensel değerleriyle çözebilecek şekilde bir eğitim modeli geliştirmelidir.

Sonuç olarak, ulema, çağdaş dünyadaki değişimlere adapte olmak için dinî bilgiyi, modern bilimle ve toplumsal değerlerle harmanlamalı, böylece toplumun her kesimine hitap edebilecek bir yaklaşım benimsemelidir. Bu, ulemanın sadece bir dinî otorite olmanın ötesine geçmesini ve toplumsal hayatın her alanına katkı sağlamasını mümkün kılacaktır.

Hocam çok teşekkür ederiz, müstefid olduk. Bereket hasıl olması ümidiyle.

“

Sonuç olarak, ulema, çağdaş dünyadaki değişimlere adapte olmak için dinî bilgiyi, modern bilimle ve toplumsal değerlerle harmanlamalı, böylece toplumun her kesimine hitap edebilecek bir yaklaşım benimsemelidir.

Asıl ve Usul Kavramları Çerçevesinde İslam Dünyasının Krizleri

PROF. DR. ÖMER TÜRKER

Marmara Üniversitesi, Öğretim Üyesi

*Asıllar usullere temel
oluştururken, usuller
de asıllara ulaşma
yolunu gösterir.
Bu çift yönlü ilişki,
modern bilimin
İslam dünyasındaki
etkilerinin
analizinde önemli
bir çerçeve sunar.*

“Asıl” terimi, tümel kaideler (kavaid-i külliye) anlamında kullanılarak, bilimsel araştırmaların temelini oluşturan metafizik, toplumsal, siyasal, fiziksel ve matematiksel alanlardaki külli kuralları ifade eder. Bu külli kaideler, ilgili alanlardaki bilgilerin türetilmesi veya çıkarılması (istihraç) için temel teşkil eder ve bu bilgiler, asıllarla uyumlu bir şekilde geliştirilir.

“Usul” kelimesi ne kadar “asl” kelimesinin çoğu olsa da bir isim veya terim olarak iki temel anlama sahiptir. İlk anlamıyla, külli kurallardan bilgi üretiminin yöntemini belirler. Düşünce tarihinde, usul bu bağlamda sıklıkla fıkıh usulü, hadis usulü veya kelimada istidlal ve burhan yöntemleri gibi kavramlarla ilişkilendirilir. İkinci anlamıyla ise, Türkçede “yordam” olarak karşılık bulan usul, asıl-

lardan üretilen bilgilerin uygulama yollarını ifade eder. Bu anlam, bilginin fizik, matematik, ahlak, siyaset veya fıkıh gibi alanlarda nasıl hayata geçirileceğini kapsar. Usul, uygulama alanlarının kurumsallaşmasını da içerecek şekilde geniş bir perspektife sahiptir. Örneğin, devletin güvenliği sağlama esası, Hisbe Teşkilatı gibi usullerle somutlaşır; hukuki kuralların üretimi de benzer bir usul mekanizmasına dayanır.

Asıllar ile usuller arasındaki ilişki tek yönlü değildir; aksine, çift yönlü bir etkileşim söz konusudur. Asıllar usullere temel oluştururken, usuller de asıllara ulaşma yolunu gösterir. Bu bağlamda usul, çalışılan alanda idrak edilmesi hedeflenen varlık alanına dair aslı anlamayı ve yorumlamayı mümkün kılan bir araçtır. Bu çift yönlü ilişki, modern bilimin İslam dünyasındaki etkilerinin analizinde önemli bir çerçeve sunar.

Modern Bilim Krizi ve İslam Dünyasında Yöntem Tartışmaları

Modern bilimin kuruluş süreci, İslam dünyasını iki temel krizle karşı karşıya bırakmıştır. Birincisi, asıl düzeyinde ortaya çıkan bilgi krizidir ve modern bilimin gelişim sürecinde belirginleşmiştir. İkincisi ise, modern bilimin uygulama ve istihraç usullerinden doğan teknolojinin yol açtığı kudret krizidir. Bu kudret krizi, irade krizini tetiklemiş; bilgi krizi ise hakimiyet krizine dönüşerek Müslümanların iradi kapasitelerinin klasik döneme nispetle çok zayıflamasına neden olmuştur. 17. yüzyılın sonlarından itibaren başlayan bu süreç, 19. yüzyıldan itibaren hissedilir hale gelmiş ve günümüzde neticeleri açıkça gözlemlenir olmuştur.

19. yüzyılın başından itibaren İslam dünyasının aydınları ve alimleri, bu krizlerle yüzleşmeyi belirli alanların seçkisi üzerinden gerçekleştirmiştir. Krizlerin asıllardan ziyade uygulama usullerinde yoğunlaştığı dikkat çekicidir. Yöntemler (menhec) ve uygulama yolları (yordam), bu krizlerin ana odağı haline gelmiştir. Bu nedenle, İslam dünyasında bilgiyi yeniden üretmek için Batı'dan yöntemler transfer edilmeye çalışılmış, uygulama usulleriyle ilgili katı kararlar alınarak eğitim, siyaset ve devlet yapıları gibi kurumların yenilenmesiyle sonuçlanmıştır. Güvenlik mekanizmaları da bu yenilenme sürecine dahil olmuş; böylece geniş bir modernleşme hareketi İslam dünyasında yaygınlaşmıştır.

Ancak krizin tam olarak nerelere yayıldığı konusunda net bir konsensüs sağlanamamıştır. Modern bilimin yol açtığı krizin tüm alanlara sirayet ettiği varsayımı, sıklıkla tartışılmaktadır. Modern bilimin teknolojisiyle seküler bir hayatın hâkim olduğu ve bilimin

Fizik ve matematik alanlarında, klasik dünyanın asılları ya da asıl konumlarından parça konumlarına gerilemiştir; fakat bu, İslam medeniyetinin temellerinin çöküşü anlamına gelmez.

bu seküler anlayışın sonucu olarak ortaya çıktığı düşüncesi yaygın olsa da, bu görüş tam olarak gerçeği yansıtmamaktadır. Modern bilim, sekülerizmin bir başarısı olarak değil, kilise karşıtlığıyla şekillenmiş bir süreç olarak ortaya çıkmıştır. Ancak kilisenin, bilimin gelişiminde önemli bir rol oynadığı da göz ardı edilmemelidir. Bilim devrimi adı verilen süreçte etkin olan düşünürlerin çoğu, kilise eğitimi almış ve hatta bazıları papazlık yapmıştır. Dolayısıyla, modern bilimin çıkış amacı tam anlamıyla seküler bir dünya inşa etmek olmadığı gibi mevcut dini otoriteye karşı bir alternatif geliştirmek de modern Batı'nın oluşumunun hedefi değildir.

Bu ayırım, hangi asılların krizden etkilendiğini ve hangilerinin krizin ötesinde kaldığını doğru bir şekilde değerlendirme imkânı sunar. Modern dünyada cari olan bilgi bütünü, metafizik ilkeleri geri döndürülemez bir krize soktuğu iddiası, kanıtlanmış bir gerçeklikten ziyade bir iddiadır. Bu durum, bilginin hâkimiyetini elinde bulunduranların veya onlarla aynı düşüncede olanların bir tercihi olarak görülebilir. Yani bilgiyi üretenler bu yönde bir eğilim sergileyebilir. Ancak metafizik varsayımların bütünüyle krize girdiği söylenemez. Bu bağlamda, alt düzeydeki asılların krize girip girmediği ve nasıl değerlendirilmesi gerektiği yeniden ele alınmalıdır.

Kriz Asıllarda mı, Usullerde mi?

Bilginin bazı alanlarında asıllar krize girmiştir. Fizik ve matematik alanlarında, klasik dünyanın asılları ya zedelenmiş ya da asıl konumlarından parça konumlarına gerilemiştir. Fakat modernleşme sürecinde, İslam ülkeleri fizik ve matematik bilimlerini yenileme kararı almıştır ve artık bu alanlarda ciddi bir kriz yaşanmamaktadır. İslam medeniyetini kuran asılların krize düştüğü varsayımı ise hiç kuşkusuz gözden geçirilmelidir. Nazariyedeki krizin kapsamı ve derinliği, özellikle metafizik ilkelerin geri döndürülemez bir çöküş yaşayıp yaşamadığı sorgulanmalıdır. Doğrusu bu iddia, isabetli görünmemektedir. Evet bireysel ve toplumsal hayatı inşa eden asıllara ulaştıran usullerde bir kriz bulunduğu gözlenmektedir. Fizik ve matematikle sınırlı kalmayan modern bilim, tarih, toplum bilim, antropoloji, dinler tarihi ve ilahiyat gibi alanlarda yeni istihraç usulleri geliştirmiştir. Lakin bu usuller, Müslümanlar tarafından klasik dönemde geliştirilen bilgi üretim yöntemlerini yanlışlamamış, ancak alanlarını daraltmıştır. Örneğin, Müslümanlar klasik dönemde rivayeti disipline ederek dünya tarihine eşsiz bir katkı sunmuştur. İslam öncesi dönemde rivayet bu denli sistematik değildi; Müslümanlar bu alanda önemli bir birikim oluşturmuştur. Ancak modern dönemde rivayet üzerine yapılan çalışmalar, klasik dönemin eksikliklerini

*Modern bilim,
tarih, toplum bilim,
antropoloji, dinler
tarihi ve ilahiyat gibi
alanlarda yeni istihraç
usulleri geliştirmiştir;
ancak bu usuller
klasik dönemin
yöntemlerini tümüyle
geçersiz kılmamıştır.*

ortaya koymuş, yeni boyutlar ve ilaveler getirmiştir. Benzer şekilde, Müslümanların klasik dönemde geliştirdiği dil bilimleri, modern dil bilim usullerine nispetle eksik bulunmuş; dilin ihmal edilen yönleri modern yöntemlerle açığa çıkarılmıştır. Toplumsal varlık, siyaset kurumu ve toplumun idamesi gibi alanlarda da benzer bir durum söz konusudur.

Bu nedenle, usullerle ilgili krizlerin tamamını asıl krizleri olarak değerlendirmek isabetli değildir. Krizlerin çoğu usul düzeyindedir; asıl düzeyinde sekülerizmle ilişkilendirilebilecek sınırlı bir alan dışında, klasik İslam birikiminin kazanımları büsbütün devre dışı kalmamıştır. Müslüman medeniyetinin varlık anlayışına dair asılları, modern bilim karşısında tamamen geçersizleşmiş değildir.

Özetle, modern dönemde İslam dünyasının kısmen asıllarda, ancak çoğunlukla usullerde bir krizle karşı karşıya olduğu söylenebilir. Bu kriz, asılların nasıl anlaşılacağı, yorumlanacağı ve uygulanacağıyla ilgilidir. Yöntem krizleri, büyük bir fikri buhrana yol açmadan çözülebilecek niteliktedir. Ancak bu çözüm, öncelikle asıllarla ilgili krizlerle yüzleşmeyi gerektirir. Metafizik asıllara duyulan özgüvenin kaybı telafi edilmeli; fizik ve matematikteki başarıların metafiziğe nispetle yıkıcı bir sonuç doğurmadığı kavranmalıdır. Metafizik asıllar ile modern bilimin kazanımları arasındaki ilişki yeniden tesis edilerek, bu ilişki bir iradeye dönüştürülmeli ve sosyal-bireysel hayatı inşa çabası tekrar ele alınmalıdır.

Müslüman dünya klasik dönemle irtibatını korurken, modern bilimleri üniversite düzeyinde kavrama ve yorumlama yetkinliği geliştirdikçe, bu krizlerin üstesinden gelebileceği öngörülebilir. Nitekim İslam dünyasının önde gelen aydınları, krizleri anlama ve derinleştirme faaliyetini ileri bir noktaya taşıyarak kendi asıllarından hareketle modern bilimin verilerini dikkate alma kabiliyetini geliştirmeye başlamıştır. Bu tür çalışmaların, sürecin daha isabetli ve emin adımlarla ilerlemesine katkı sağlayacağını umabiliriz.

*Metafizik asıllara
duyulan özgüvenin
kaybı telafi edilmeli;
fizik ve matematikteki
başarıların metafiziğe
nispetle yıkıcı bir
sonuç doğurmadığı
kavranmalıdır.*

Bir Disiplinin Anatomisi: İktisat, Kapitalizm ve Varoluşsal Körlük

PROF. DR. FERİDUN YILMAZ

Bursa Uludağ Üniversitesi, Rektör

*İktisat, yalnızca
üretim ve tüketim
değil, aynı zamanda
adalet ve insan
onurunu da merkeze
alan bir disiplin
olmalıdır. Teknik
modellerin ötesinde
varoluşsal bir
sorumluluk gerektirir.*

İktisat disiplini, modern dünyanın ekonomik dinamiklerini anlamayı ve yönlendirmeyi hedefleyen bir sosyal bilim olarak, insan refahını artırma ve adil bir ekonomik düzen kurma vaadiyle ortaya çıkmıştır. Ancak iktisadın tarihsel gelişimi, özellikle kapitalizmin yükselişiyle birlikte, bu vaadin ne ölçüde gerçekleştiği konusunda sorgulamalara yol açmaktadır.

Ana Akım İktisat, Heterodoks Yaklaşımlar ve İslam İktisadı

Ana akım iktisat, pozitivist bir bilimselleşme çabası içinde insanın ekonomik davranışlarını matematiksel modellerle açıklamaya odaklanırken, etik, kültürel ve manevi boyutları göz ardı etmiştir. Bu süreç, iktisadın insan refahını artırma iddiasını daraltılmış bir teknik alana hapsedmiş ve disiplinin insan varoluşunun çok boyutlu doğasına yabancılaşmasına neden olmuştur. Heterodoks iktisat yaklaşımları bu eksikliklere itiraz etse de, ana akımın hakim paradigması karşısında sınırlı bir etki alanına sahip olmuştur.

İslam iktisadı bu çerçeveye alternatif bir model sunma potansiyeli taşımasına rağmen, ana akım iktisadın üretilebilir sınırları içinde kalarak özgün bir çözüm geliştirme konusunda yetersiz kalmıştır. İslam iktisadı, faizsiz bir ekonomik model, risk paylaşımı ve sosyal adalet gibi ilkeler önerirken, bu ilkelerin pratikte uygulanabilirliği ve modern ekonomik sistemle entegrasyonu konusunda ciddi zorluklarla karşılaşmaktadır. Bu durum, İslam iktisadının ana akım iktisadın eleştirisi üzerinden kurgulanan bir alternatif olmanın ötesine geçememesine neden olmuştur.

Varoluşsal Sorgulama ve İktisadın Yeniden Tanımlanması Gerekliği

Nihayetinde, iktisadın yalnızca teknik bir alan olarak değil, varoluşsal bir sorgulama ve yeniden tanımlama alanı olarak ele alınması gerektiği savunulabilir. Bu yaklaşım, iktisadın insan refahını artırma ve adil bir düzen kurma vaadini gerçekleştirebilmesi için etik, kültürel ve manevi boyutları da içeren bütüncül bir perspektif benimsemesi gerektiğini vurgulamaktadır. İktisat, insanın varoluşsal ihtiyaçlarını ve değerlerini merkezine alan bir disiplin olarak yeniden tanımlandığında hem ana akım hem de alternatif yaklaşımlar için yeni bir yol haritası sunabilir.

İktisat disiplini, diğer sosyal bilimler gibi, kapitalizmin ve Sanayi Devrimi'nin bir ürünü olarak modern dönemde ortaya çıkmıştır. Sanayi Devrimi, insanlık tarihinde eşi görülmemiş bir gelişme artışı sağlamıştır; ancak bu yüksek refah, aynı zamanda derin bir bölüşüm sorununun da alevlenmesine yol açmıştır. Yaklaşık 250 yıl önce şekillenmeye başlayan bu modern dünya, kalabalık şehirlerin yükselişi, işçi sınıfının ortaya çıkışı ve toplumsal olarak geri dönülmez bir dönüşüm yaşanmasıyla oluşmuştur. Geleneksel geçişlik ekonomilerde, temel sorunların karşılaştırılması yönünde bir üretim düzeni hakimken, kayda değer bir bölüşüm meselesinden söz etmek mümkün değildi. Ancak Sanayi Devrimi'nin ardından, teknolojik yenilikler ve makineleşmeyle birlikte insanlık, ilk kez ihtiyaçlarının çok ötesinde bir refah üretmeyi başarmış; bu da "Bu refahı kim üretir?" ve "Nasıl paylaşılmalı?" gibi soruları kaçınılmaz kılmıştır.

İktisat disiplini, işte bu sorulara yanıt vermek üzere doğmuştur. Modern anlamıyla iktisat, Eski Yunan'a kadar uzanan etimolojik köken iddialarına rağmen -ki bu iddialar daha çok başlangıçtaki kökenine dair bir merakı yansıtır- özünde Sanayi Devrimi sonrası bir fenomendir. Disiplinin ortaya çıkışı, yüksek refahın üretim süreçlerini ve paylaşımını düşünen dönemin entelektüellerinin çabalarıyla şekillenmiştir. Bu düşünürler yalnızca refahın nasıl üretildiğini değil, aynı zamanda bu refahın bölüşümüne ilişkin meşru bir açıklama sağlamanın gerekliliğini de fark etmişlerdir. İktisadın ilk yüzyılı, Adam Smith ile başlayan ve 1770-1870 arasını kapsayan politik ekonomi dönemi olarak adlandırılır. Bu dönemde teorik tartışmaların merkezi bölüşüm meselesidir; çünkü insanlık tarihte ilk kez kendi ihtiyaçlarının ötesinde bir refahla karşılaşmış ve bu refahın paylaşımına açıklama arayışına girmiştir.

Sanayi Devrimi'nin toplumsal sonuçları yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda kültürel boyutları da içermektedir. Kalabalık şehirler, fabrikalar ve işçi sınıfı modern dünyanın alametifarikaları haline

*Sanayi Devrimi'nin
getirdiği üretim
artışı, eşitsizlik
ve adaletsizliğin
büyümesini
engellemedi; aksine
bu sorunlar bugün
de iktisadın en temel
meseleleri olmaya
devam ediyor.*

gelmiş; bu yeni düzen eski toplumsal yapıları kökten değiştirmiştir. İktisat, bu sürecin hem bir sonucu hem de bir gelişmesi olarak, refahın üretim ve bölüşüm süreçlerini düzenlemek ve gerçekleştirilebilir kılmak için bir araç olarak ortaya çıkmıştır. Ancak bu araç, ortaya çıkan dünyanın düşünce tarzıyla sınırlıydı; sorunların kavranması, dünyanın sınırlarıyla şekillenmiştir.

İktisadın bilimsel bir disiplin olma çabası, Sanayi Devrimi sonrası entelektüel iklimden güçlü biçimde etkilenmiştir. 17. yüzyılda felsefenin baharından doğan bilimler, teknolojik gelişmelerle eş zamanlı olarak prestij kazanmış ve toplumsal hayatın düzenlenebileceği ortaya çıkmıştır. 18. yüzyıl Aydınlanma dönemi bu anlayışı sosyal bilimlere taşımış; iktisat da bu süreçte doğa bilimlerinin ölçülebilirliği ve evrensellik ilkelerinden ilham alarak kendini onaylı bir alan olarak tanımlamaya yönelmiştir. İktisatçılar, komşu sosyal bilimlerden -sosyoloji, psikoloji, siyaset bilimi- daha bilimsel olmak için, pozitivist bir anlayışla felsefeden kopmayı tercih etmişlerdir.

Bu bilimselleşme çabası, iktisadın güçlü modellerle meşrulasmasına yol açmıştır. Doğa bilimlerinin ölçülebilirlik ve evrensel kurallar üzerine kurulu metodolojisi benimsenirken, istatistikçiler de benzer bir kesinlik arayışına girmiştir. Disiplin, felsefenin kökenlerini kabul edip de, bu kökenin geride bıraktığı bilgileri pekiştirmeye odaklanmıştır. Bu durum, iktisadın diğer sosyal bilimlerle ilişkilerinin kopmasına neden olmuştur. Sosyolojiye, psikolojiye veya siyaset bilimine bakmak, iktisatçılar için gereksiz hatta zararlı görülmüştür. Felsefe veya etikle ilişki biçimi ise, disiplinin bilimsel otoritesine zarar vermemek adına reddedilmiştir. Örneğin, Nobel ödüllü iktisatçılarla yapılan bir raporda, bir iktisatçının hastalığı sorgulandığında, “Sosyolojiyle tek ilgim, birinci sınıfta Harvard’da Robert Merton’un kitabını okumuş olmamdır” ifadesi yer almıştır.

İktisat, bilimsel prestijini artırmak için 1960’larda Nobel Ödülü’nü ihdas etmiş ve sosyal bilimler arasında “tek gerçek bilim” olarak konumlandırılmıştır. Diğer disiplinlerin -sosyoloji, siyaset bilimi- “edebiyat” yaptığı, iktisadın ise “bilim” olduğu iddiasıyla desteklenmiştir. Nobel Ödülü, doğa bilimlerine verilen bir statü olarak algılanırken, iktisatçılar bu prestijli sosyal bilimler içinde tekel sahibi olmuştur. Ancak bu bilimsel olma çabası, iktisadın özünü ve kökenlerini sorgulama ihtiyacını gölgelemiştir. Disiplin, tutarlı sonuçlar ve evrensel geçerlilik arayışıyla, insan varoluşunun karmaşıklığı ve etik boyutlarını göz ardı eden bir yola sapmıştır.

İktisadın ilk yüzyılı olan politik ekonomi dönemi, bölüşüm tartışmalarının merkezde olduğu bir evredir. Adam Smith, David Ri-

*Ana akım iktisat,
insan davranışlarını
matematikle
sınırlandırırken,
kültürel ve etik
boyutları göz
ardı ederek eksik
kalmaktadır. İnsan
sadece rasyonel
bir varlık değildir.*

cardo ve Karl Marx gibi düşünürler, emek değer teorisiyle refahın üretimi ve paylaşımını açıklamaya çalışmıştır. Bu teori, bilimsel bir disiplin için fiyatları emekle ölçmeyi hedeflemiştir; çünkü bilimsel bir disiplin ölçülebilir ve evrensel bir metrik sunmalıdır. Emek değer teorisi, fizikçilerin uzunluk veya hacim gibi ölçümleri nasıl kullandığını iktisata uyarlama çabasıdır. Ancak bu teori, fiyatların açıklanması konusunda zaaflar göstermiştir. Ricardo bu eksikliklerin farkındaydı; Marx bu zaafları gidermek için yoğun çaba harcamış ancak kesin bir çözüm bulamamıştır.

Emek değer teorisinin açmazları, 1870'lerde marjinal devrimle fayda değer teorisinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Fayda değer teorisi, kalıcı bir çerçeve sunarak iktisadın bilimsel uygulamalarını bir üst düzeye taşımıştır. Bu teori, bireyi "homo ekonomikus" tipolojisiyle tanımlayarak bölüşüm tartışmalarını arka plana itmiştir. Neoklasik iktisat, kapitalizmin başlangıcında bir sorun olmadığını, herkesin üretimdeki payı nispetinde ödeme aldığını savunur. Ücret emeğin, kâr sermayenin, rant ise doğal ücret olarak kabul edilir. Fakirlik ve zenginlik, bireylerin katkı yapma kabiliyetine -çalışkanlık veya erişilebilirlik- bağlanarak kapitalizmin eşitsizlikleri doğal sonuçlar olarak meşrulasştırılır. Bu liberal anlatı, 20. yüzyıla taşınmış ve 1940'lardan itibaren disiplin, marjinal analizlerle teknik bir çerçeveye hapsedilmiştir.

Keynesyen iktisat, ekonomiye müdahale kapısını açarak refah devletin gelişmesini desteklemiş, ancak özünde liberal anlatının hakimiyetini sürdürmüştür. Matematiksel kesintilik, iktisadın toplumsal dönüşüm tartışmalarını bir kenara bırakmasına ve mevcut düzenin sorunlu olmadığı iddiasına yönelmesine neden olmuştur.

Ana akım iktisat, kalıcılığı ve liberal anlatımıyla kapitalizmin eşitsizliklerini doğal sonuçlar olarak sunar. Neoklasik yaklaşım "herkes katkısı nispetinde alır" önerisiyle bölüşüm sorununu teknik bir dipnot düzeyine indirger. Bu anlayışta fakirlik ve zenginlik bireylerin farklılıklarına bağlıdır; toplumsal adaletsizlik ise doğanın gereği olarak kabul edilir. Ancak bu anlatı, kapitalizmin yarattığı eşitsizlikler ve adaletsizlikleri göz ardı eder. Heterodoks yaklaşımlar -Keynesyen iktisat, kurumsal iktisat, Marksist iktisat- bu çerçeveye itiraz eder. Keynes rejimin müdahalesini savunurken; kurumsal iktisat, davranış analizine karşı toplumsal dinamikleri ve pragmatizmi merkeze alır. Veblen geleneği teorisinin pratiğe uzaklığını eleştirir ve insanı etik, kültürel ve toplumsal bir varlık olarak görür.

Ancak hem ana akım hem de heterodoks yaklaşımlar hümanist varoluşsal temelden seslenir. Hümanizm burada, Rönesans sonrası insan ciddiyetinden öte, Batı'nın modern dünya tasavvurunu ifade eder. İkti-

İslam iktisadı, faizsiz finansman ve sosyal adalet ilkeleriyle ekonomik sistemin insanileştirilmesine yönelik önemli bir perspektif sunar; ancak bu sistemin uygulanabilirliği hâlen tartışmalıdır.

sat, insanı etikle donanmış bir varlık olarak tanımlasa da bu etik hümanizm sınırları içinde kalır. Müslüman bir etik ve organik iktisat anlayışı, bu hümanist muhatapla uzlaşamaz; zira varoluşsal açımları kökten farklıdır. Ana akım iktisat disiplini teknik bir alana hapsedilirken; heterodoks yaklaşımlar ise hümanist temelden kopmamaktadır. Her iki yaklaşım da Müslüman varoluşuna yeterince hitap etmekten uzaktır.

İslam'da Yol Boyunca Bir Taşın Dahi Hakkı Vardır

İslam iktisadı, faizi ve haksızlıkları reddederek, insanların adil bir düzen kurma vaadini taşır. Sezai Karakoç'un İslam Toplumunun Ekonomik Yapısı adlı eserinde ifade edildiği gibi, "İslam toplumunda yol boyunca bir taşın bile hakkı vardır." Bu poetik ifade, İslam iktisadının etik sınırlarını yansıtır; maddi kazançtan öte, bir hak ve sorumluluk çerçevesini ifade eder. Ebu Hanife'nin faiz tanımındaki titizlik – bir duvarın gölgesinden bile kaçınması – bu varoluşsal farklılığı açıkça ortaya koyar. Ancak İslam iktisadı, ana akım iktisat dünyasında kalarak özgün bir alternatif sunmakta zorlanmaktadır. Batılı bir muhatap, "Benim de ahlaki ekonomim var; senin önerin neden orijinal olsun?" diye sorabilir. İslam iktisadının kapitalist dinamizmi azaltabileceği eleştirisi, pratikteki tasarrufları sağlayabilmektedir.

İslam iktisadının bu zorlukları, ana akım disiplinin sınırları içinde kalarak yapılan eleştirilerle sürmektedir. Faizi reddetmek veya etik bir düzen önermek, hümanist çerçeveyi aşmadan özgün bir çözüm sunamaz. Batılı bir perspektif, bu önerileri kendi ahlaki ekonomi arayışlarıyla eşitleyerek İslam iktisadının farkını göz ardı edebilir. Bu durum, İslam iktisadını boş bir çaba haline getirmez; ancak disiplinin özgünlüğünü ortaya koymak için eleştirisini ana akımın dünyasından değil, kendi varoluşsal sesinden vermesi gerekir. Bu da iktisadın kökenlerini ve doğasını sorgulamayı zorunlu kılar.

İktisat kalıcı bir disiplin olarak görülebilir; ancak bu, özüne dair sorgulamayı ortadan kaldırmaz. Ana akım iktisat, Milletlerin Zenginliği'nin mekanik anlayışından veya Marx'ın ahlaki damarından beslense de hümanist bir çerçeveye hapsolmuştur. Disiplinlerarası yaklaşımlar, parçalanmış bilgi yığınına ihlal iddiasıyla meşruiyet kazansa da bu dünya tasavvuru Müslüman varoluşuna hitap etmemektedir. İktisat yalnızca kendi sınırları içinde düşünüldüğünde teknik bir tartışmadan öteye geçemez. Müslümanlar olarak, etik ve fizyolojik bir iktisat önerirken, hümanist etik dağılmadığı sürece muhatabımızla uzlaşabileceğimiz bir zemin bulamayız.

Bu noktada, iktisadın doğasını yeniden düşünmek bir zorunluluktur. Teknolojik gelişmelerin insanın varoluşunu dönüştürdüğü bir

Bir taşın hakkının bile korunması gerektiği anlayışı, ekonomide hakkaniyet ve sorumluluğun temeli olmalıdır. Bu, ekonomi politikalarının temelinde etik bir çerçeve kurulması demektir.

çağda, refah üretimi kadar bu refahın anlamı da sorgulanmalıdır. Carl Schmitt'in "dost-düşman" düzeni, politik olanın dinamizmini anlamada önemli bir perspektif sunar; iktisatta da benzer bir ayırım, liberal anlatının parçalanmasını aşmayı gerektirir. Gazali veya İbn Haldun'un yaşadığı dünyadan farklı olarak, teknolojinin insan varoluşunu radikal biçimde değiştirdiği bir dönemdeyiz. Bu dönüşüm yalnızca refah üretimini değil, biyolojik ve toplumsal yapıları da etkiler. Batı'da Nietzsche veya Heidegger gibi düşünürler, insanlığın çözümüne yönelik çılgınlıklar atarken, bu çılgınlıklar kendi varoluş dünyalarında etkili olur. Müslüman perspektif ise bu krize "Felaha gelin" çağrısıyla yanıt verir.

İslam iktisadı, sadece bir disiplin değil, bir varoluşsal teklif olarak ele alınmalıdır. "Yol elindeki taşıma hakkı vardır" beyanı, ekonomik olarak elde edilen maddi kazançtan öte, hak ve adalet ilkelerinin anlaşılmasını ifade eder. Ancak bu anlayışların, finansal sistemin devasa yapısı içinde pratik bir karşılığı bulması zordur. Müslüman toplumlarda biriken sermaye, küresel rekabette nasıl değerlendirileceği sorunlarıyla karşı karşıyadır; ancak bu sermayenin kullanımı, Batılı bir varoluşa malzeme taşımamalıdır. İslam iktisadı faizsiz bir düzen önerirken, bu öneriyi hümanist çerçevenin kırılmasını sağlayarak, insan varoluşunu yeniden güvenceye alan bir alternatif sunmalıdır.

Bu alternatif, disiplin sınırlarına sığmaz; zira homo ekonomikus'u homo islamicus ile değiştirmeyi, metodolojik bireycilikten ve liberalizmden kurtulmayı gerektirir. Teknolojik gelişmelerin insan varoluşunu dönüştürdüğü bir çağda, İslam iktisadı yalnızca refahın bölüşümünü değil, bu refahın anlamını da sorgulamalıdır. Batı'da distopik özelliklerle ele alınan bu dönüşüm, Müslüman bir perspektifte "felah pazarı" olarak yeniden çerçevelenebilir. Bu, teknik bir çözümünden çok, varoluşsal bir yeniden tanımlama gerektirir.

İktisat disiplini, halka piyasaya yönelik bir düzen vaat etmiş ancak bu vaadini yerine getirememiştir. Ana akımın kalıcı yapıları bölüşüm sorunlarını görünür kılar; heterodoks itirazlar ise hümanist temelden seslenerek köklü bir çözüm sunamaz. İslam iktisadı, bu çerçeveyi eleştirse de, onun içinde kalarak özgün bir alternatif üretememektedir. Sorun disiplinin sınırları içinde kalmak değil, o sınırları aşacak varoluşsal bir sorgulamaya yönelmemektir. Müslümanlar olarak, zenginlik ve sermayemizi rekabet eden küresel ortamda güçlü bir yer tutmak için kullanırken, iktisadın Batılı bir varoluşa malzeme taşımamasını sağlamalıyız. Yol boyunca taşınma hakkından başlayarak insanın varoluşunu yeniden yönlendirecek bir iktisat yapmak, bu çağın en acil görevidir. Bu yalnızca bir disiplin meselesi değil, bir felah çağrısıdır.

İktisat, sosyal bilimler arasında kendini "bilim" olarak konumlandırmak için felsefi derinliğini ve etik kaygılarını küçümsemiş, bu da disiplinin sınırlarını belirlemiştir.

Modernleşme Sürecinde Kimlik Krizi

PROF. DR. RECEP ŞENTÜRK

Hamad Bin Khalifa Univesity, Öğretim Üyesi

*Ulemanın kimliğini
kazandıran temel
yöntem, usul-i fıkıh
olarak öne çıkar.
Usul-i fıkıh, bir mantık
ve akıl yürütme
sistemi olarak işlev
görür ve bu metodu
uygulayan birey,
alim sıfatını kazanır.*

Bir bireyin belirli bir kimlik kazanması, takip ettiği metotlarla ilişkilidir. Örneğin, bir Marksisti Marksist yapan nedir? Marksizmi tanımlayan temel unsur, ekonomi, tarih ve sosyoloji bağlamında belirli prensiplerin uygulanmasıdır. Karl Marx'ın "Das Kapital" adlı eseri, bu kimliği kazandıran temel yapı taşlarından biridir; bu metotları izleyen bir birey, Marksist olarak tanımlanır. Benzer şekilde, fenomenoloji, gerçekliği ve toplumu anlamak için bir metot olarak kullanıldığında, bu yöntemi takip eden birey fenomenolojist kimliğini kazanır. Bu bağlamda, entelektüeller ve akademisyenler de belirli metotları benimseyerek unvanlarını elde ederler.

Peki, ulemayı ulema yapan metot nedir? Ulemanın kimliğini kazandıran temel yöntem, usul-i fıkıh olarak öne çıkar. Usul-i fıkıh,

bir mantık ve akıl yürütme sistemi olarak işlev görür ve bu metodu uygulayan birey, alim sıfatını kazanır. Tıpkı Marksizm veya fenomenolojide olduğu gibi, ulemanın kimliği de belirli bir metodolojiye dayanır. Bu ayrım, mantık yürütme yöntemleri ve metotlar üzerinden yapılır: Kim alimdir, kim akademisyendir sorusu, bu metotlara bakılarak yanıtlanır.

Kurumsal Ayrışma

Esat Hoca'nın belirttiği üzere, her entelektüel gelenek, kendine özgü metinleri, metotları ve kurumlarıyla şekillenir. Ulema için bu kurum medrese, arif için tekke veya zaviye, akademisyen için ise üniversitedir. Entelektüeller ise belirli bir kuruma bağlı olmaksızın, kendi kendilerini yetiştiren bireyler olarak tanımlanabilir.

Ulemanın geleneği, yüzyıllardır icazet sistemiyle devam eden bir yapıdır. Arifler, mürşitlik derecesini tekke veya zaviyeden alır; akademisyenler ise yaklaşık 200 yıllık bir geçmişe sahip üniversite sistemi içinde yetişir. Üniversitenin erken versiyonları geçmişte mevcut olsa da ulema ve ariflerden farklı bir gelişim seyri izlemiştir. Entelektüellerin geleneği ise belirsizdir; net bir kurumsal yapı veya metot tanımlanamaz. Ulemayı yetiştiren metot "talim", akademisyeni yetiştiren metot akademik eğitimidir; entelektüeller için ise belirli bir eğitim metodu bulunmamaktadır.

Kimliklerin belgelenmesi de bu ayrımı pekiştirir. Bir alimin alimliği, icazet-i ilmiye ile belgelenir; bir arifin statüsü, şeyhinden aldığı icazetle tasdiklenir; akademisyenin kimliği ise doktorasıyla doğrulanır. Entelektüelin ise resmi bir belgesi yoktur; kendini belirli davranış biçimleriyle kanıtlar ve otorite tarafından yetkilendirilmez. Belgeleyen otorite, alim için hocası, arif için mürşidi, akademisyen için üniversitedir; entelektüel için ise böyle bir otorite mevcut değildir. İnanç ve uygulama arasındaki ilişki de farklılık gösterir: Alim ve arif, İslam'a inanmak ve onu uygulamak zorundadır; ancak akademisyen ve entelektüel, çalıştıkları konuları inanmak veya uygulamakla yükümlü değildir. Örneğin, bir oryantalist İslam'ı inceleyebilir ancak İslam'a inanmak veya uymak zorunda değildir.

Sosyal roller açısından, alimin görevleri nettir: Tedris (eğitim), fetva verme, irşat ve emr-i bil maruf (iyiliği emretme). Arifin rolü, ruhani temizlenme ve ahlaki eğitimidir. Akademisyenin rolü ise ders verme, eğitim ve araştırmadır. Entelektüelin rolü ise kamuoyu fikirlerini etkilemektir; ancak entelektüel, bazen alim, bazen arif, bazen akademisyen gibi davranabilir, fakat bunların hiçbirisi değildir. Bu rol çalma davranışı, entelektüelin belirsiz kimliğini yansıtır.

Ulemayı yetiştiren metot "talim", akademisyeni yetiştiren metot "akademik eğitim"dir; entelektüeller için ise belirli bir eğitim metodu bulunmamaktadır.

Yakın tarihe bakıldığında, modernizasyon ve batılılaşma süreçleri, ulema, arifler ve akademisyenler arasında bir geçiş dönemi yaratmıştır. Bu süreç, 19. yüzyıldan itibaren Tanzimat dönemiyle başlayıp Cumhuriyet dönemine kadar uzanan bir modern proje olarak tanımlanabilir. Bu proje, alimleri ve arifleri ortadan kaldırarak yerlerine laik akademisyenler ve entelektüeller getirmeyi amaçlamıştır. Son Osmanlı döneminde modernleşen kurumlar, İslami bakış açısını korumaya çalışsa da, yapısal değişim kaçınılmazdı. Örneğin, medreseler yerine üniversiteler kurulmuş; icazet sistemi birebir eğitimle sürdürülürken, yeni sistemde diploma kurumsal bir otorite tarafından verilmeye başlanmıştır.

Cumhuriyet döneminde, 1924'te medreseler ve tekkeler kapatılmış, eğitimde laikleşme süreci hızlanmıştır. Osmanlı'da kurulan Darülfünun, 1933'te kapatılarak yerine laik prensiplere dayalı yeni bir üniversite açılmıştır. Bu proje, alimleri ve arifleri laik akademisyenler ve entelektüellerle değiştirme hedefini gütmüştür. Ancak bu proje tam anlamıyla başarılı olamamıştır. Günümüzde, alim gibi davranan akademisyenler, akademisyen gibi davranan alimler ve arifler gibi davranan entelektüeller bulunmaktadır. Mantık yürütme metotları da bu karmaşa içinde birbirine karışmıştır. Bu durum, tutarlı ve kapsamlı bir fikir üretimini zorlaştırmaktadır. Marksistler gibi belirli metotları takip eden gruplar fikir üretiminde başarılıyken, metotların karışması bu kapasiteyi sınırlamaktadır. Kimlik karmaşası, büyük düşünürler yetiştirme ve bütüncül fikirler üretme zorluğunu beraberinde getirmiştir.

Alimliği Yeniden İnşa

*Günümüzde, alim
gibi davranan
akademisyenler,
akademisyen gibi
davranan alimler ve
arifler gibi davranan
entelektüeller
bulunmaktadır.
Mantık yürütme
metotları da bu
karmaşa içinde
birbirine karışmıştır.*

Alimin toplumsal rolü açıkça tanımlıdır: Tedris, fetva, irşat ve emr-i bil maruf. Eğitim süreci ve mantık metotları da nettir. Alim yetiştirmeyi amaçlayan kurumlar, bu rolü üstlenecek bireylerin müfredatını buna göre düzenlemelidir. Aksi takdirde, neyi eğittiği ve mezunun ne yapacağı belirsiz kalır. Örneğin, bir mühendis yetiştirirken hedef nettir: Mezun, belirli bir rolü yerine getirmek üzere eğitilir. Alim için de aynı netlik gereklidir. Eğitim sistemi, "Nasıl bir alim yetiştirmek istiyoruz?" sorusuna yanıt vermelidir. Öğrenci profili ve mezun modeli belirlenerek müfredat buna göre tasarlanmalıdır. Bu, tersine mühendislik gibidir: Bir fabrika kurarken önce ürün belirlenir, ardından üretim süreci tasarlanır. Alim yetiştirme sürecinde de, hedeflenen alim modeli netleştirilmeli ve eğitim buna göre şekillendirilmelidir.

Tanzimat sonrası ve 20. yüzyıl başlarında çalışan alimler, mevcut

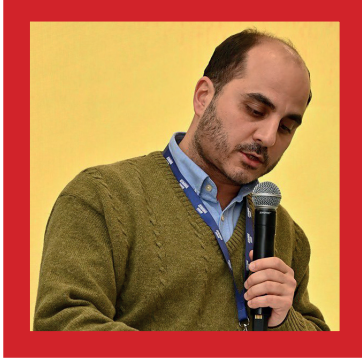
rol modellerinden ilham almıştır. Batılılaşma, modernite, bilim-din ilişkisi, ateizm gibi sorularla karşılaşan bu alimler, klasik ulemanın izinden gitmiştir. Günümüzde de rol modeller mevcuttur. Alim, herhangi bir alanda—tıp, coğrafya, tarih, kimya—İslami perspektifi uygulayan birey olarak tanımlanabilir. İlim, İslam’da evrensel bir kavramdır; kimya, felsefe, tarih, edebiyat, fıkıh ve tasavvuf ilim kapsamındadır. Alimi yalnızca dini hocalarla sınırlamak, disiplinleri dini ve dini olmayan şeklinde ayırarak seküler bir yaklaşıma yol açar. Oysa alim, çalıştığı alana İslami metodolojiyi uygulayan kişidir ve bu tanım, tarihsel geleneğimizle uyumludur.

Alim, aynı zamanda muallimdir; bilgisini toplumla paylaşır, rehberlik eder ve liderlik yapar. “Verisetü’l Enbiya” (peygamberlerin varisleri) kavramı, alimin rolünü netleştirir. Hz. Peygamber gibi, alim toplumun tüm kesimlerine—genç, yaşlı, zengin, fakir, eğitilmiş, eğitimsiz—hitap eder. İrşat ve ruhani rehberlik sunar, emr-i bil maruf görevini yerine getirir. Çağdaş alim, İslami perspektifi modern bilgi birikimiyle birleştirir. Bu, çoklu bir metodoloji gerektirir; “merâti-bü’lusûl (çok katmanlı yöntem)” metodu, Hz. Peygamber’in talim (eğitim) ve tezkiye (ruhani arınma) yöntemlerinden türetilmiştir. Alim, bu metotlarla kendini diğer gruplardan ayırır.

Alim, her zaman “ihya” (canlandırma) ve “tecid” (yenileme) içindedir. İbn Haldun’un “Toplumun değişmeyen kuralı değişimdir” sözünden hareketle, alim, değişen koşullarda İslam’ın uygulanmasını gösterir. Osmanlı çöküşünden itibaren İslam’da gerileme olduğu anlatısı, modernistler tarafından empoze edilmiş bir dogmadır; ancak önde gelen tarihçiler bu görüşü reddetmektedir. Alim, edep ve ahlakla tanımlanır; bu özellikler olmadan alim olunamaz. Akademik ve bilimsel çalışmalarını kariyer değil, ibadet amacıyla yapar; azim ve takva ile hareket eder. Bu, alimi avamdan ayırır. Alim, fetva taleplerine kolayca yanıt verir; ancak kendi uygulamaları yüksek standartlardadır. Bu nedenle, “Alimin yaptığını yapma, dediğini yap” denir.

Çağdaş alimlerin bu rolleri üstlenebilmesi için eğitim sistemleri buna göre düzenlenmelidir. Alimlerin Arapça, İslami disiplinler ve çalıştıkları alanda köklü bir perspektife sahip olması gereklidir. Gelenek, “geçmişin küllerine tutunmak” değil, “ateşi sürekli yanar tutmak” olarak tanımlanmalıdır. Etik, ahlak, toplum ve evrensellik, alim yetiştirmenin temel taşlarıdır. Günümüzde ulema yetiştirmeye odaklanan bir kurum bulunmamaktadır; mevcut sistemler akademisyen odaklıdır. Ancak İbn Haldun ve Elmalılı Hamdi Yazır gibi rol modeller, bu hedefe ilham verebilir.

Gelenek, “geçmişin küllerine tutunmak” değil, “ateşi sürekli yanar tutmak” olarak tanımlanmalıdır.

İstanbul Forum; Bilgi, İrade ve Düzen Arayışında Küresel Bir Buluşma

DR. ÖĞR. ÜYESİ AHMET KÖROĞLU

İstanbul Üniversitesi, Öğretim Üyesi

*Bilgiye yönelik titiz
ve kendine güvenen
bir yaklaşıma
duyulan ihtiyaç, Batı
paradigmalarına
tepki vermenin
ötesine geçmeyi
zorunlu kılıyor.*

13-15 Aralık 2024 tarihleri arasında düzenlenen İstanbul Forumu, sadece bir konferans değil; farklı coğrafyalardan gelen entelektüellerin, düşünce liderlerinin, uygulayıcıların ve gençlerin ortak meseleler üzerine düşündüğü, tartıştığı ve çözüm arayışına girdiği dinamik bir platform oldu. Birleştirici teması “Bilgi-İrade-Düzen” olan Forum, İslam dünyasının karşı karşıya olduğu entelektüel, ekonomik ve siyasi krizlere bütüncül bir bakış sunmayı ve çözüm yolları geliştirmeyi amaçladı. Toplamda 35 oturumun gerçekleştirildiği forumda, 102 konuşmacı ve oturum başkanı yer aldı. Katılımcıların yarısı uluslararası isimlerden oluşurken, forumda 25 farklı ülkeden

gelen temsilciler düşüncelerini paylaştı. ABD'den Afganistan'a, Japonya'dan Sudan'a kadar geniş bir coğrafyayı temsilen gelen konuşmacılar, meselelerin sadece yerel değil küresel boyutlarıyla ele alındığını gösterdi.

Forum kapsamında, herkese açık oturumların yanı sıra iki özel etkinlik de düzenlendi: Biri, politika savunuculuğu ve medya etkileşimi odaklı, kapalı bir toplantı olan "Müslüman Seslerin Yükseltilmesi" çalıştayıydı. Diğeri ise gençlere hitap eden, çözüm odaklı düşünmeyi teşvik eden bir fikir maratonuydu: FUTURIST'24. Forumun tanıtım ve kayıt işlemleri Türkçe ve İngilizce web sayfaları üzerinden yürütüldü ve toplamda 1190 kişi kayıt yaptırdı. Bilgi, Ekonomi ve Siyaset olmak üzere 3 temel teması olan forumun bu yapısı, oturumlara derinlik kazandırırken aynı zamanda tartışmaların geniş bir perspektiften yürütülmesine olanak sağladı.

Bilgi: Epistemolojik Yenilenmeye Doğru

Birinci günün panel ve tartışmalarında, İslam dünyasının karşı karşıya olduğu en acil entelektüel ve epistemolojik zorluklardan bazıları ele alındı. "İslam Dünyasında Otantik Bilgi Üretme Zorluğu" başlıklı açılış paneli, bilgi üretiminin tarihsel ve güncel krizlerini sorgulayarak ortamı hazırladı. Hem yapısal hem de felsefi ikilemleri ele alan panelistler, bilginin Müslüman entelektüel gelenekleri içinde nasıl şekillendiğini, tartışıldığını ve bazen de kısıtlandığını inceledi.

Sonraki oturumlarda bu kaygılar daha da genişletildi. Mehmet Görmez'in konuşması, ulemanın çağdaş Müslüman toplumlardaki rolünü yeniden değerlendirerek, geleneksel ilmi kurumların temel karakterlerini kaybetmeden modern gerçeklere nasıl uyum sağlayabileceklerini sorguladı. Paralel panel tartışmaları, bilginin dünya görüşlerini şekillendirmedeki, kolektif hafızayı inşa etmedeki ve sürdürülebilir entelektüel gelişim için kurumsal çerçeveler oluşturmadaki rolünün kritik boyutlarını araştırdı. Bu oturumlarda temel sorular ele alındı: Müslüman epistemik geleneği süreklilik ve değişim arasındaki gerilimi nasıl yönetmiştir? Bilgi tarihsel olarak hangi yollarla dolaşıma girmiştir ve bugün kolektif bir entelektüel kimlik inşa etmek için nasıl harekete geçirilebilir? İslami bilgi sistemlerinin bütünlüğünü ve gelecekteki gelişimini sağlamak için hangi kurumsal mekanizmalar gereklidir?

Özellikle ilgi çekici bir dizi tartışma, modern bilim ile çağdaş Müslüman düşüncesi arasındaki kesişme noktalarına odaklandı. Akademisyenler, bilginin İslamileştirilmesi, bilginin entegrasyonu

Filistin meselesi artık sadece bir toprak mücadelesi değil; küresel sömürgeciliğe karşı verilen ontolojik bir varlık savaşıdır.

ve batılılaşma gibi geçmiş Müslüman epistemik projelerinin yörüngelerini tartışarak bunları 19. ve 20. yüzyılların daha geniş tarihsel krizleri içinde konumlandırıdılar. Bilgiye yönelik titiz ve kendine güvenen bir yaklaşıma duyulan ihtiyaç (Batı paradigmalarına tepkinin ötesine geçen bir yaklaşım) bu oturumlar boyunca yinelenen bir tema oldu.

Ekonomi: Alternatif Kalkınma ve Egemenlik

Forumun ikinci günü ekonomik temalar üzerine zengin ve düşündürücü tartışmalara sahne oldu. Forumun genel sloganı olan “Bilgi-İrade-Düzen” başlığı altında düzenlenen oturumlarda adil bir ekonominin temel ilkeleri, İslam ekonomisinin günümüzün finansal zorluklarını ele almadaki rolü ve ekonomik bağımsızlık ve sürdürülebilirlik için gerekli yapısal dönüşümler ele alındı. Panelistler, küresel ekonomik paradigmaları eleştirel bir gözle inceleyerek, İslami ekonomi düşüncesinin modern kapitalizmin karmaşıklıkları arasında daha adil bir finansal sisteme nasıl katkıda bulunabileceği üzerinde durdular.

Tartışmalarda ekonomik modellerin sadece teknik sistemler olmadığı, etik, tarihi ve felsefi boyutlarla derinden iç içe geçtiği vurgulandı. Konuşmacılar, İslami etik ilkelerle uyumlu, adaleti, sürdürülebilirliği ve sosyal sorumluluğu teşvik eden modeller geliştirmek için Avrupa merkezli ekonomik çerçevelerin ötesine geçmenin gerekliliğini vurguladılar. Forumda, İslami finansın mevcut haliyle sınırlılıkları, ekonomik düşüncenin sömürgecilikten arındırılması ihtiyacı ve finansal spekülasyonun piyasa istikrarı üzerindeki etkisi gibi temel kaygılar ele alındı.

Bir diğer önemli tema ise, çoğunluğu Müslüman olan ülkelerin ekonomik işbirliği ve stratejik konumlarıydı. Bu ülkeler toplu olarak önemli kaynaklara ve demografik avantajlara sahip olsalar da, politika yetersizlikleri ve dışa bağımlılıkları nedeniyle ekonomik potansiyelleri yeterince kullanılamamaktadır. Tartışmalarda İİT içi ticaretin, alternatif finansal yapıların ve giderek birbirine daha fazla bağlanan bir dünyada ekonomik egemenliğin yeniden değerlendirilmesinin önemi vurgulandı. Ayrıca, finansallaşma, gelir eşitsizliği ve teknolojik aksaklıkların ortaya çıkardığı zorluklar, İslami ekonomi ilkelerine dayanan sürdürülebilir ve etik çözümler bulunmasına vurgu yapılarak analiz edilmiştir.

Akademisyenleri, politika yapımcıları ve uzmanları bir araya getiren forum, Müslüman dünyası için ekonomik stratejileri tartışmak ve yeniden düşünmek için kapsamlı bir platform sağladı. Bu rapo-

Müslümanlar artık yalnızca tepkisel değil, kurucu özne olmalı. Gelecek, alternatif bilgi üretimi, ekonomik örgütlenme ve yönetim modelleriyle şekillenecek.

run ilerleyen bölümlerinde ayrıntılı olarak açıklanacağı üzere, oturumlar sırasında paylaşılan görüşler daha adil, dayanıklı ve kendi kendini idame ettirebilen bir ekonomik geleceğin şekillendirilmesine yönelik değerli perspektifler sunmaktadır. Bu rapor, İstanbul Forum 2024'ün ikinci gününde yapılan kritik tartışmalara ve önerilen yenilikçi çözümlere ışık tutarak tartışmalardan çıkarılan önemli sonuçları sunmaktadır.

Siyaset: Meşruiyet, Egemenlik ve Yeni Yönetişim Modelleri

Forumun üçüncü günü, siyasi düzenin temel taşlarını oluşturan meşruiyet, vekalet ve egemenlik meselelerine ayrıldı. Sömürgecilik sonrası oluşan siyasi boşluklar, yönetim krizlerinin kaynağı olarak tartışıldı.

Konuşmacılar siyasi bağımsızlığın sadece hukuki bir statü olmadığını, ekonomik, epistemik ve askeri açıdan kendine yeterlilik gerektiren devam eden bir süreç olduğunu vurguladılar. Uluslararası finans kuruluşlarının rolü, dış müdahaleler ve epistemolojik bağımlılıklar, Müslüman toplumların ele alması gereken önemli engeller olarak vurgulandı.

Ayrıca, yeni siyasi söylemlere duyulan ihtiyaç, çağdaş küresel zorlukların üstesinden gelmek için entelektüel ve kurumsal yenilenme çağrılarıyla birlikte önemli bir çıkarım oldu. Farklı hegemonya karşıtı hareketler arasında işbirliğini teşvik etmenin, iç siyasi ve sosyal yapıları güçlendirmenin ve yönetim ile İslami düşünce arasındaki ilişkiyi yeniden düşünmenin önemi, sunulan başlıca görüşler arasındaydı. Dünya hızlı dönüşümlerden geçerken, Müslümanların siyasi deneyimi, adil ve özerk bir geleceği şekillendirmek için hem eleştirel düşünmeyi hem de kararlı eylemi gerektiren bir kavşak noktasında kalmaya devam ediyor. Forum sırasında yapılan konuşmalar, bu tür çabalar için değerli çerçeveler sunarak, kökleri tarihsel süreklilik ve çağdaş gerçeklere dayanan terimlerle siyasi düzeni tanımlama konusunda failliği geri alma zorunluluğunu pekiştirdi.

Etik değerlere dayanan, kapsayıcı ve hesap verebilir yönetim yapılarının oluşturulması çağrısı yapıldı. Özellikle Gazze özel oturumu, bölgesel krizlerin küresel sistemdeki etkisini gösteren çarpıcı bir örnek olarak öne çıktı. “Gazze Mahkemesi” adlı halk mahkemesi projesi, adaletin halk düzeyinde nasıl yeniden talep edilebileceğini ortaya koydu. Gazze özel oturumu, Gazze'nin artık çevresel bir mesele değil, daha geniş bir küresel yeniden yapılanma için bir katalizör olduğunun altını çizdi. Tartışmalar, Filistin'e yeniden odaklanmanın

*İslam dünyası
siyasi bağımsızlığa
hukuki statü olarak
değil, ekonomik ve
entelektüel özerklik
olarak bakmadıkça
özgürlük iddiası eksik
kalacaktır.*

bir başka geçici öfke döngüsüne dönüşmemesini sağlamak için küresel sahnede ivmenin sürdürülmesinin acil bir ihtiyaç olduğunun altını çizdi. Uluslararası Adalet Divanı ve Uluslararası Ceza Mahkemesi gibi hesap verebilirlik mekanizmalarının sembolik jestlerden ziyade somut sonuçlara yol açması için hukuki, siyasi ve tabandan gelen çabalar yoğunlaştırılmalıdır. Çok kutuplu bir dünyanın ortaya çıkışı, Filistin'in Küresel Güney ile, özellikle de sömürgecilik karşıtı mücadele geçmişine sahip ülkelerle ittifaklarını güçlendirmesi için bir fırsat sunmaktadır. Filistin savunuculuğu, Batılı güçlerden onay almak yerine, emperyalist hegemonyaya meydan okumaya kararlı yükselen bölgesel bloklarla ilişkiye öncelik vermelidir. Aynı zamanda, Siyonist iktidar yapılarının dağıtılması, İsrail'in egemenliğini sürdüren ekonomik, siyasi ve askeri bağımlılıkları hedef alan stratejik ve çok yönlü bir yaklaşım gerektirmektedir. Panelde, Filistin için verilen mücadelenin sadece toprak anlaşmazlıklarıyla ilgili olmadığı, tüm bölgenin egemenliğini tehdit eden yerleşik bir sömürgeci üstünlük sistemiyle yüzleşmek anlamına geldiği vurgulandı.

Bu bağlamda, Filistinlilerin direnme hakkının yeniden vurgulanması son derece önemlidir. Savunuculuk dili, savunmacı duruştan Filistinlilerin eylemliliğinin net bir şekilde ortaya konmasına doğru kaymalı ve direnişin silahlı, kültürel, siyasi ve ekonomik tüm biçimlerini kendi kaderini tayin etmenin meşru eylemleri olarak tanımalıdır. Devlet aktörlerinin ötesinde sivil toplum da belirleyici bir rol oynamalıdır. Dünya çapında tanık olunan kitlesel seferberlikler, protestolar ve boykot hareketleri sürekli ve organize baskı kampanyalarına dönüşmeli ve Batılı hükümetleri İsrail'e verdikleri koşulsuz desteğe yönelik artan iç zorlukları hesaba katmaya zorlamalıdır. Panel, Gazze'nin küresel yeniden yapılanma için katalizör rolünün yadsınamaz olduğu sonucuna varmıştır; ancak asıl önemli soru şudur: Bu an, adalet ve kurtuluş için sürekli bir harekete dönüşecek mi, yoksa daha önceki yüksek ilgi anları gibi anlamlı bir yapısal değişim olmadan sönüp gidecek mi? Riskler açık: Filistin ya küresel dekolonizasyonda tamamlanmamış bir bölüm olarak kalacak ya da uluslararası düzeni yeniden şekillendiren belirleyici bir mücadele haline gelecek.

Yeni Bir Başlangıcın Habercisi...

Forumda ortaklaşa ortaya konan mesaj açıktı: İslam dünyasının mevcut krizlere sadece tepki veren değil, kendi geleceğini inşa eden proaktif bir aktöre dönüşmesi gerekiyor. Bu dönüşüm, entelektüel mirasın yeniden canlandırılması, etik temelli ekonomik modellerin benimsenmesi ve siyasi yapının demokratik, hesap verebilir ilkeler-

*İstanbul Forumu,
"bilgi, irade, düzen"
üçlüsüyle düşünsel,
siyasal ve ekonomik
bütünlük çağrısı
yaparak yeni
bir başlangıcın
kapısını araladı.*

le yeniden şekillendirilmesini zorunlu kılıyor.

Epistemolojik yenilenme, sadece akademik bir mesele değil, aynı zamanda toplumsal dayanıklılık ve kültürel öz güvenin inşası açısından da merkezi bir öneme sahip. Forumun bilgi temalı tartışmaları, bu ihtiyacın altını çizerek, klasik İslam düşüncesi ile modern bilim arasında bir sentez çağrısı yaptı.

Küresel finansal sisteme olan aşırı bağımlılık, Müslüman ülkelerin kalkınma süreçlerini kısıtlamaya devam ediyor. Forum, bu duruma karşı kolektif bir dayanışma modeli önerdi. Etik ilkelere dayalı bölgesel işbirlikleri, sadece ekonomik değil, aynı zamanda kültürel bağımsızlık için de bir zemin oluşturabilir.

Siyasi egemenlik sadece devlet yapılarıyla sınırlı değil; aynı zamanda sivil toplumun güçlendirilmesi, halkın sürece aktif katılımı ve hesap verebilirliğin kurumsallaştırılmasıyla mümkün olabilir. Forum, geleneksel değerlere bağlı kalırken modern yönetim ilkelerine açık bir model önerdi.

İstanbul Forum 2024, günümüz İslam dünyasını şekillendiren temel meselelerin kapsamlı ve düşündürücü bir şekilde ele alınmasını sağladı. Tartışmalar bilgi, irade ve düzenin entegre bir şekilde takip edilmesi gerektiği fikrini pekiştirdi; entelektüel yenilenme siyasi ve ekonomik stratejilere yön vermeli, sürdürülebilir yönetim ise sağlam bir epistemik temel gerektirmelidir.

Forumdan çıkan temel sonuçlardan biri, sadece mevcut küresel paradigmalara uyum sağlamak yerine İslami değerler ve tarihsel gerçekliklerle uyumlu alternatif bilgi üretimi, ekonomik örgütlenme ve siyasi yönetim modelleri inşa etme zorunluluğuydu. Forum, küresel hegemonik güçlerin dayattığı yapısal engellerin altını çizerek, aynı zamanda stratejik entelektüel ve kurumsal reform yoluyla ele alınması gereken iç zayıflıklara da vurgu yaptı.

İleriye dönük olarak, forumdan elde edilen görüşler bölgesel işbirliğinin teşvik edilmesi, entelektüel direncin geliştirilmesi ve ekonomik ve siyasi özerkliğin artırılması gerekliliğinin altını çizmektedir. Önümüzdeki yol, Müslüman toplumların küresel meselelerde pasif katılımcılar olmaktan çıkıp daha adil ve eşitlikçi bir dünya düzeninin aktif mimarları haline gelmelerini sağlamak için hem eleştirel düşünmeyi hem de kararlı bir şekilde harekete geçmeyi gerektirmektedir. İstanbul Forumu 2024, bu tartışmalar için önemli bir temel oluşturmuş ve önümüzdeki yıllarda devam edecek katılım, araştırma ve işbirliği için zemin hazırlamıştır.

*Önümüzdeki
yol, Müslüman
toplumların küresel
meselelerde pasif
katılımcılar olmaktan
çıkıp daha adil ve
eşitlikçi bir dünya
düzeninin aktif
mimarları haline
gelmelerini sağlamak
için hem eleştirel
düşünmeyi hem de
kararlı bir şekilde
harekete geçmeyi
gerektirmektedir.*

İslam Dünyasında Bilgi, Amel ve Devamlılık: 19. Yüzyıldaki Kırılma Üzerine Bir İnceleme

PROF. DR. NECMETTİN KIZILKAYA

İstanbul Üniversitesi, Öğretim Üyesi

İslam toplumunda bilgi üreten kesimler -ulema ya da alimler- bilgiyi amelden ayrı görmemişlerdir. Bilgi ve amel, iç içe geçen bir ilişki içinde varlık bulmuştur.

Bir medeniyetten söz etmek, o medeniyetin belirli kabuller üzerinden kendi devamını sağladığını kabul etmeyi gerektirir. Bunu sağlayan en temel unsurlar ise her medeniyetin kendine has varlık ve bilgi anlayışının olmasıdır. Medeniyetler buradan elde ettikleri bakış açısı üzerine içinde yaşadıkları dünyayı inşa ederler. Bu bakış açısı, aynı zamanda toplumların sürekliliğini sağlar. İslam dünyasının hikayesi incelendiğinde, 19. yüzyıla kadar bir devamlılığın olduğu, ancak 19. yüzyılda bu devamlılığın ciddi bir krizle karşı karşıya kaldığı ve bir kırılma yaşandığı görülmektedir. Bu kriz, Müslüman toplumların bilgiyle ilişkilerinde köklü bir değişim ve kopuşu beraberinde getirmiştir.

Benim devamlılıktan kastım, Müslüman toplumların bilgi merkezli sisteminde, ontolojik kabulleri, bilginin üretim yöntemleri ve biçimleridir. Bu noktada bilgiyi ayırt edici kılan en temel husus, Müslüman toplumlarda bilginin amel ile olan ilişkisidir. Amel, bilgiyi salt teorik bir aktarım olmaktan çıkararak pratik bir boyut kazanmasını sağlar. Bu durum, Peygamberlik misyonu ile yakından ilişkili olup Hz. Peygamber'in (a.s) vahyi iletme yönteminde açıkça ortaya konmuştur. Hz. Peygamber (a.s), kendisine iletilen vahyi teorik bir bilgi olarak aktarmamış, aynı zamanda kendi davranışları ve ameliyle bu bilgiyi somutlaştırmıştır. Kendisinden önceki peygamberlerin de bilgiyi amel üzerinden aktarması, Müslüman toplumlarda bilginin amelden ayrı düşünülmecek bir alan olmasının temelini oluşturmuştur.

Peygamberlik müessesesinin sahip olduğu bu misyona bağlı olarak, İslam toplumunda bilgi üreten kesimler -ulema ya da alimler- bilgiyi amelden ayrı görmemişlerdir. Bilgi ve amel, iç içe geçen bir ilişki içinde varlık bulmuştur. Bilginin önemli bir kısmı, davranışlar yoluyla nesilden nesile aktarılmıştır. İslam geleneğinde "tevatür" kavramı, bu aktarım sürecini ifade eder. Tevatür, bilginin yalnızca teorik bir rivayet ya da aktarım olmadığını, aksine insanların davranışları, hayatta ortaya koydukları pratikler üzerinden taşındığını ve bunun süreklilik arz ettiğini gösterir. Müslüman toplumun üzerine kurulu olduğu ontolojik ve epistemolojik kabuller, nesiller boyunca bu amellerle aktarıla gelmiştir. Bu kabuller, Müslüman kimliğinin ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmiş ve coğrafi sınırların -İstanbul'dan Kahire'ye, Cakarta'dan Hartum'a- ötesine geçerek aynı değerlerin ve davranışların paylaşılmasını sağlamıştır.

Kırılmanın Başlangıcı: 19. Yüzyıl ve Paradigma Değişimi

Müslüman toplumda bu temel ilkeler ve bilginin amele dayalı aktarımı, 19. yüzyıla kadar kesintiye uğramadan devam etmiştir. Ancak, bu yüzyılda hem amel hem de bu ameli besleyen temel varsayımlar açısından köklü bir değişim ve kopuş yaşanmıştır. Bu değişim, bir paradigma kayması olarak nitelendirilebilir. Said Fude'nin kelam ilmine odaklanan sunumunda işaret ettiği üzere, kelam, fıkıh, ahlak, tasavvuf ve diğer şer'i ilimler, bireylerin ve toplumların davranışlarını konu edinir. Bu ilimlerin mevzuları, insanların fiilleridir, yani amelleridir. Amel değişmeye başlayınca bunları konu edinen ilimler de ya mevzularını değiştirmek ya da işlevsiz kalmak zorunda kalır. Zira bu yüzyılda ameli belirleyen, bu ilimler değil başka bir varlık ve bilgi anlayışı üzerine kurulu olan yeni ilimlerdir.

*19. yüzyıldaki
değişim, modernitenin
dayatmalarıyla
birlikte Müslüman
toplumlarda
bir dönüşümü
tetiklemiştir. Bu
dönüşüm, şer'i
ilimlerin mevzularını
kaybetmelerine
(ya da mevzusuz
kalmalarına) yol
açmıştır.*

*Bilgi ile amel
arasındaki iç
içe geçmiş ilişki
nedeniyle, ameldeki
değişim bilginin
mevzusunu, bilgideki
değişim ise ameli
dönüştürmüştür.*

Bunu biraz açacak olursak, 19. yüzyıldaki değişim, modernitenin dayatmalarıyla birlikte Müslüman toplumlarda bir dönüşümü tetiklemiştir. Bu dönüşüm, şer'i ilimlerin mevzularını kaybetmelerine (ya da mevzusuz kalmalarına) yol açmıştır. Şer'i ilimler—yalnızca fıkıh değil, genel anlamda Ulum-i Şeriye—bu dönemde, üzerine kurulu oldukları davranışsal (ameli) temellerden uzaklaşmıştır. Bu durum, Müslüman dünyada bilgi üretiminde bir krizi ortaya çıkarmıştır. Bu kriz, dönemin uleması, entelektüelleri ve hatta seküler kesimleri tarafından farklı çözüm önerileriyle tartışılmıştır.

19. yüzyılda Müslüman toplumlar, kendilerini Batı (özellikle Avrupa) ile karşılaştırdıklarında bir farklılık olduğunu gözlemlemişlerdir. Ben bu farklılığın, “geri kalmışlık” olarak değerlendirilmesinin doğru olmadığını burada ifade etmeliyim (doğrudan konumuz olmadığı için bunun detaylarına giremeyeceğim). Bu süreçte, Avrupa ile mukayese edildiğinde ortaya çıkan farklılığın sebebinin ne olduğu yönünde imalı fikir edilmiş, adeta bir suçlu aranmış ve problemin kaynağı sorgulanmıştır. İlk olarak, şer'i ilimler -kelam, fıkıh, tasavvuf ve bunlara bağlı disiplinler- hedef alınmıştır. Bunlar, Müslüman toplumun amelini şekillendiren ilimler olarak, içinde bulunulan durumun sorumlusu olarak suçlu ilan edilmiştir. Şer'i ilimlerin ürettiği bilgi, bu çerçevede sorgulanmaya başlanmıştır.

Bu yüzyıldaki kırılma ve dönüşümler, özellikle Türkiye bağlamında, kurumlar ve görünür değişimler üzerinden ele alınır. Ancak, 19. yüzyılda Müslüman dünyanın karşı karşıya kaldığı -ve en büyük mağduru olduğu- temel sorun, modernitenin siyasi, iktisadi, hukuki ve kültürel alanlarda kendini küresel ölçekte dayatmasıdır. Müslüman toplumlar, Ortadoğu'dan Afrika'ya, Uzak Doğu'dan Asya'ya kadar geniş bir coğrafyada bu dayatmadan etkilenmiştir. Modernite, Müslüman dünyayı tehdit etmiş, kendisini siyasi, kültürel, ilmi alanlarda dayatmıştır; bunun sonucunda da köklü bir sorgulama ve dönüşüm başlamıştır. Müslüman toplumun amelini yani bireysel ve toplumsal davranışlarını inşa eden şer'i ilimler, bu dönemde ciddi bir eleştiriye maruz kalmıştır.

İçerideki bu sorgulama devam ederken Müslüman coğrafyanın önemli bir kısmı sömürgeleşmiştir. Uzak Doğu, Afrika ve Ortadoğu'nun birçok bölgesi kolonyal güçlerin kontrolüne girmiştir. Sömürgeciler ya doğrudan kendileri ya da seküler elitler aracılığıyla, Müslüman toplumların siyasi, iktisadi ve hukuki yapısını şekillendirmiştir. Sömürgeciler ve onların uzantısı olan seküler elitler, Ulum-i Şeriye'yi ortadan kaldırmaya yönelik politikalar izlemiştir. Bu süreç, Müslüman toplumun amellerinde ve davranışlarında bir

değişimi beraberinde getirmiştir. Bilgi ile amel arasındaki iç içe geçmiş ilişki nedeniyle, ameldeki değişim bilginin mevzusunu, bilgideki değişim ise ameli dönüştürmüştür.

20. yüzyıla gelindiğinde, Müslüman toplumun pratiği ile şer'i ilimler arasında bir kopukluk ortaya çıkmıştır. Bu kopukluk, "Şer'i ilimler, günümüz insanının problemlerine neden çözüm üretmiyor?" sorusunu doğurmuştur. Fıkıh, kelam, ahlak ve tasavvuf gibi disiplinlerin çağdaş sorunlara yanıt veremediği eleştirisi sıkça dile getirilmiştir. Ancak, bu eleştirilerin yapılmasına yol açan temel sebep, 19. yüzyıl öncesi devamlılığın bu dönemde kırılmaya uğrayıp yerini yeni bir paradigma üzerine kurulan bir yapıya bırakması ve ilimlerin mevzusuz kalmasıdır. Müslüman toplumun bilgi ve pratikleri, bu değişimle birlikte yeniden şekillenmiştir.

Ulemanın Rolü ve Kimliğin Dönüşümü

Bu bağlamda, genellikle sorun başka yerlerde aranarak çözümler üretilmeye çalışılmıştır; ancak bu çözümler, mevcut krize yanıt verememiştir. Ulemanın rolü, bu süreçte kritik bir öneme sahiptir. 19. yüzyıla kadar ulema, devamlılığı sağlayan metinlerle -şerh, haşiye ve diğer yazım türleriyle- bilgiyi topluma aktarmada yorumlayıcı bir köprü işlevi görmüştür. Ancak, 19. yüzyıldaki dönüşümle birlikte, ulus devletin hukuk yaratma ve uygulama süreçleri ulemanın bu rolünü ortadan kaldırmıştır. Fıkıh örneği üzerinden bakıldığında, ulus devletin hukuki yapıları, ulemanın yorumlayıcı ve merkezi konumunu zayıflatmıştır. Bu durum, Müslüman toplumların alimlerini, entelektüellerini ve bilgi alanlarını kaybetmesine, davranışlarının dönüşmesine ve kimliksel bir kriz yaşamasına yol açmıştır.

Sonuç olarak, İslam dünyasında bilgi ve amel, tarihsel olarak iç içe geçmiş bir ilişkiyle şekillenmiş ve nesiller boyunca tevatür yoluyla aktarılmıştır. 19. yüzyılda modernitenin dayatmaları ve sömürgecilik, bu devamlılığı kesintiye uğratmış ve şer'i ilimlerin mevzusunu kaybetmesine neden olmuştur. Bu kriz, Müslüman toplumun bilgi üretiminde bir paradigma değişimini tetiklemiş ve 20. yüzyılda pratik ile ilim arasında bir kopuş yaşanmıştır. Ulemanın geleneksel rolünün zayıflaması, bu dönüşümün önemli bir sonucudur.

Fıkıh, kelam, ahlak ve tasavvuf gibi disiplinlerin çağdaş sorunlara yanıt veremediği eleştirisi sıkça dile getirilmiştir. Ancak, bu eleştirilerin yapılmasına yol açan temel sebep, 19. yüzyıl öncesi devamlılığın bu dönemde kırılmaya uğramasıdır.

Al-Attas'ın Felsefesi'nde Bilgi Kavramı

PROF. DR. ALPARSLAN AÇIKGENÇ

İbni Haldun Üniversitesi, Öğretim Üyesi

*Her faydalı bilginin
değeri, bize
kazandırdıkları
üzerinden belirlenir;
aynı şekilde bilimsel
bilgi de diğer tüm
bilgi türlerinden
ayrı olarak ele
alındığında, besleyici
gıdalara benzer bir
yeteneğe sahiptir.*

Profesör Syed Muhammed Naquib al-Attas, bir sistem kurucu olarak, Kur'an hikmetinin kapsamlı ve tutarlı bir anlayışını, Müslümanlar tarafından olduğu kadar ona ihtiyaç duyan ve onu isteyen herkes tarafından da incelenmeye, anlaşılmaya ve özümsemeye hazır, çağdaş bağlamda düzenli bir bilgi bütünü içinde sunmuştur. Al-Attas tarafından sunulan bilgi, her insan için gerekli olan türdendir; ruhun ve bedenin gıdası olan türdendir. Dolayısıyla günümüz toplumu için hayati önem taşımaktadır. Bu bilginin çağdaş insanlık durumu için neden hayati önem taşıdığını açıklamaya çalışacağım. Hayatiyeti söz konusu olduğunda bilgiyi üç önemli sınıfta ele alabiliriz:

Birinci Tür Bilgi; Besleyici BilgiGünlük olarak ihtiyaç duyduğumuz besinlere benzer, ancak bu ihtiyaç ara sıra olur. Fakat zaman ve şartlara göre ihtiyaç artabilir. Bu bilimsel bilgidir. Tabii ya da toplumsal ciddi bir sorunun yaşandığı bir zamanı düşünelim, o zaman buna olan ihtiyaç artar, dolayısıyla böyle zamanlarda bu tür bilgiye her zamankinden daha fazla dikkat etmemiz gerekir çünkü bu durumlarda ona olan ihtiyacımız elzemdir. Bu bilginin mahiyetini açıklamak için bir benzetme verebiliriz.

Saf bilimsel bilgi gıda gibidir; eğer bir kez yersek, daha fazla yemeye devam etmemiz gerekmez. Ancak, onu ilgili olduğu alana uygulamamız gerekir. Tıpkı yediğimiz yemek gibi, ona da yalnızca vücudumuzun besin maddelerine ihtiyaç duyduğu kadar ihtiyaç duyarız. Ancak herhangi bir gıda olmadan vücut canlılığını koruyamaz. Hatta yavaş yavaş ölebilir. Öte yandan, vücudumuzda bir rahatsızlık var ya da ağır bir iş yapıyorsak, o zaman besin ve gıda ihtiyacı artacaktır. Her faydalı bilginin değeri, bize kazandırdıkları üzerinden belirlenir; aynı şekilde bilimsel bilgi de diğer tüm bilgi türlerinden ayrı olarak ele alındığında, besleyici gıdalara benzer bir yeteneğe sahiptir.

İkinci Tür Bilgi; Hayati Nitelikteki Bilgiİslami anlamda “Hayat-tar Bilgi” olarak adlandırabileceğimiz bu bilgi ruhun gıdasıdır. Şu ayetin ve Kur’an’daki diğer birçok ayetin vurguladığı gibi: “Şüphesiz kalpler Allah’ı anmakla tatmin olur.” (13/Ra’d, 28). İnsanın kalbi, ruhu, nefsi ve benzeri tüm gizil güçleri, canlılıklarını sürdürebilmek için bu tür bilgilere ihtiyaç duyar. Fakat bu bilgiye olan ihtiyaç bizim havaya olan ihtiyacımıza benzer çünkü bu ihtiyaç günlük değildir, her dakika ona ihtiyaç duyarız. Havaya her birkaç dakikada bir, bazen de her saniyede bir ihtiyaç duyarız; kimse biraz havam vardı, o yüzden bugün bekleyebilirim; yarın biraz alacağım diyemez. Yemek yemeyi birkaç gün geciktirebilirsiniz ama hava solumayı birkaç gün geciktirerseniz, özellikle de çok aktif olduğumuz zamanlarda, hayatımızı kaybederiz.

Ruhsal gerçekliğin sağlığını kaybetmek gerçekten de ruhsal yetilerin ölümünü getirir ve bu şekilde insan bedeni antlaşmalarla kendisine verilen rolü gerçekleştirmek için uygun işlevini yerine getiremez. Beden sadece ruhsuz bir ceset olarak işlev görür ve antlaşmaların bilincini kaybeder. Ölü ruh, melekeleri kapatılmış olan varlıktır. Beden, Kur’an’ın bu durumu tarif ettiği gibi, algısız hareket eden bir yaratığa dönüşür.

Kalplerinde bir hastalık vardır, Allah da onlardaki hastalığı arttırmıştır. Yalan söylemeleri yüzünden, kendilerine acı veren bir azap

*Ruhsal gerçekliğin
sağlığını kaybetmek
gerçekten de ruhsal
yetilerin ölümünü
getirir ve bu şekilde
insan bedeni
antlaşmalarla
kendisine verilen rolü
gerçekleştirmek için
uygun işlevini yerine
getiremez.*

*Bilimsel bilginin
hayati mahiyetini
açıklamak için onu
“besleyici” olarak
adlandırıyoruz çünkü
bilimsel bilgiye olan
ihtiyacımız gıdaya
olan ihtiyacımıza
benzemektedir.*

da vardır. Onlara “Yeryüzünde düzeni bozmayın” denildiğinde, “Hayır, biz yalnızca ıslah edenleriz” derler. Biline ki, gerçekten bozanlar onların ta kendileridir, ama farkında olmuyorlar. ... Onların misali, bir ateş yakan insan gibidir. Ateş tam etrafını aydınlatıldığında Allah ışıklarını yok eder de onları karanlıklar içinde, hiçbir şeyi görmez bir halde bırakır. Artık onlar sağırlardır, dilsizlerdir ve körlerdir; bu yüzden geri de dönemezler. Yahut onlar, karanlıklar içinde gökten boşanan gök gürültüsü, şimşekli bir yağmura tutulmuş kimseler gibidirler. Yıldırımlar yüzünden ölümden korkarak parmaklarıyla kulaklarını tıkarlar. Hâlbuki Allah inkârcıları çepeçevre kuşatmıştır. (Bakara, 10, 17-19)

Bu tür bir bilgi, her varlığa bütünleşmiş olan, bizi Hoca'nın son kitabında tartışma konusu olan ahitlerin gerçekleşmesine gösteren ve yönlendiren işaretleri veya ayetleri okumak için çok önemlidir. Bu bilgi vahiy tarafından verilir ve biz onu manevi hakikatler için rehberimiz olarak alırız. Bu vahyedilmiş bilgiye ‘ilim’ denir, ancak Kur'an'ın “ve'l-fıkh bih” diyerek işaret ettiği gibi bizim tarafımızdan anlaşılır.

Üçüncü Tür Bilgi; Bu ikisinin Birleşimi Bu nedenle “Besleyici Hayattar Bilgi” olarak adlandırılabilir. Besleyici Hayattar Bilgi, ama tersi değil, yani hayattar besleyici bilgi değildir. Çünkü bu tür bilgi de vurgu, konuların yoğunluğuna bağlı olarak değişir. Bu durumda kullandığımız bilgi türüne doğrudan atıfta bulunarak bunu açıklığa kavuşturmak yeterlidir:

Bilimsel bilginin hayati mahiyetini açıklamak için onu “besleyici” olarak adlandırıyoruz çünkü bilimsel bilgiye olan ihtiyacımız gıdaya olan ihtiyacımıza benzemektedir. Ancak, bizim ıstılahımızda ‘ulûm-u imaniyye’ olarak adlandırılan vahyedilmiş bilgiye olan ihtiyacımız, havaya olan ihtiyacımıza benzer ve bu da onu ‘hayati’ kılar.

Bizim anlayışımıza göre, ‘Hava olmadan yemek istiyorum’ denemeyeceğine göre, manevi refahımız için hayati önem taşıyan ‘Vahiy olmadan bilimsel bilgi istiyoruz’ da diyemeyiz. O halde besleyici bilgi, belirleyici bir unsur olarak değil, yol gösterici olarak işlev gören hayati bilgi ile tam bir bütünlük içinde olmalıdır. İslami anlayışta zaten bildiğimiz gibi, Vahiy bilime hükmetmez, aksine el-Attas'ın ifade ettiği gibi İslam'ın dünyagörüşüne yönelik zihinsel bir tutum geliştirmede rehberlik sağlar.

Bütün bu bilgi türleri el-Attas'ın sistemi içinde bütünleşmiştir. O, bu bütünleştirmede vahyin rehberliğini takip etmiştir. Bu nedenle, bütün bu bilgi türleri arasındaki dengede ısrar eder, öyle ki her biri uygun yerine yerleştirilsin ve böylece onlara adalet yapılsın. Aksi

takdirde, bu durum el-Attas'ın "bilginin yozlaşması" (corruption of knowledge) dediği şeye yol açacaktır. Bu kavramın el-Attas'ın felsefi sisteminin özünü oluşturduğunu söyleyebilirim.

Neden?

Bunun nedeni yozlaşmanın daha fazla bozgunculuğa yol açmasıdır. Bilginin yozlaşması özellikle kritiktir çünkü yozlaşmış bilgi cehaleti besler. Daha sonra cahiller toplumu yok oluşa sürükler. Fesadın gıdası cehaletten kaynaklanan edep kaybıdır. Bilginin yozlaşması olgusunun tam bir tahlilini yaparsak, el-Attas'ın neden bu yozlaşma kavramını vurguladığını tam olarak anlayabiliriz. Bir kere, bilginin bozulması çok katmanlı bir ahlaksızlıktır ve bu haliyle her türlü kötülüğü destekler, kucaklar ve yükseltir. Edebin yitirilmesi ahlaksızlıktır, dolayısıyla bilginin yozlaşması son derece tehlikelidir. Bir başka husus da, el-Attas'ın felsefi sisteminin özünü teşkil ettiği halde bilginin yozlaşması meselesinin Attasçı sistemin merkezinde yer almamasıdır, yani onun felsefi sisteminin temeli değildir, çünkü onun sisteminin temeli, İslam'ın dünyagörüşü olarak Kur'an'dan çıkardığı İslam'ın temel bir metafiziğidir. Bu durumda şu sorulabilir: Bu kavrama neden bu kadar vurgu yapıyorsunuz?

Öncelikle tekrar vurgulamak gerekirse el-Attas'a göre edep, şüphesiz ki İslam temel metafiziğinin ruhu hükmündedir. Ancak bir sistemde, ona kimlik kazandıran ve kimliğini ortaya çıkaran bazı renklendirme kavramları vardır; dolayısıyla bu renklendirme kavramları neredeyse temel kadar önemli hale gelir çünkü renklendirmeyi gerektiren ve hatta zorunlu kılan temeldir. Bu nedenle renklendirme kavramı temelde önemlidir. Bu nedenle, İslam'ın dünyagörüşünün bilginin yozlaştırılmasını reddettiği sonucuna varabiliriz çünkü bu İslam'a ve onun temel kaynaklarına hayati zararlar verir.

Birkaç yıl önce el-Attas kürsüsünün kuruluş konferansında el-Attas'ın sisteminin temel felsefi özelliklerini sundum. Felsefe tarihinde bir filozofun tam konumunu belirlemek için ölçütler geliştirmemiz gerektiğine işaret ettim. Bu ölçüt, bir filozofu 1. Sistem filozofu; 2. Sisteme bağlı filozoflar ve 3. Parçacı filozoflar olarak ifade etmeye bizi götürür. Bütün bu felsefi yaklaşımlar kendi içlerinde önemlidir. Ancak bizim geleneğimizde meratibü'l-ilm vardır ve nasıl ki bir ilmin derecesi yani rütbesi varsa o ilimde temayüz eden bir âlim de vardır. Bu âlim ilimde daha yüksek bir mertebeye sahip olacaktır. Eğer bu kabul edilmezse, o zaman yüksek dereceli ilim kabul edilemez. Açıkçası, Vahyin hayati bilgisi en yüksek rütbeyi temsil eder ve bu bilgi peygamberlere verilir. Bir sonraki rütbe, sistem filozofunun

Bilginin yozlaşması özellikle kritiktir çünkü yozlaşmış bilgi cehaleti besler. Daha sonra cahiller toplumu yok oluşa sürükler. Fesadın gıdası cehaletten kaynaklanan edep kaybıdır.

*“Bilginin yozlaşması”
kavramı, Al-Attas’ın
bilgi anlayışının
temel unsurlarından
biridir ve son eseri
olan “Islam and the
Covenant Fulfilled”
de bu konuyu
ele almaktadır.*

İslami anlamda temsil ettiği Besleyici-Hayattar bilgidir.

İlk olarak, el-Attas’ın felsefi sistemi epistemolojik bir uzantıyla birlikte kozmolojik ve ontolojik bir temeli vurgular. Onun sistemi, mahiyetten (mâhiyet) ziyade varlığın gerçekliğine (vücûd) dayanan bir ontoloji üzerinden temellenir ve öncelikli olarak din kavramına odaklanır. Aynı zamanda kozmoloji ve bilim felsefesini de kapsar.

İkinci olarak, el-Attas’ın sistemi hem rasyonel hem de akıl-üstü epistemolojiyi içerir. Birincisi insan bilgi sistemini ve mantığı içerirken, ikincisi varoluşun sezgisine yol açan manevi yaşantıları gerektirir. Dolayısıyla bu yaşantının iki aşamasından bahseder: başlangıçtaki birlik aşaması ve Hakikat’in gerçek birliğini (el-Hakk) tecrübe eden daha yüksek bir aşama. Ardından, kendi sistemi içerisinde bir insan ruhu psikolojisi geliştirerek ruhun kuvvelerini ve bunların işlevlerini araştırır. Ayrıca insan için mutluluğun anlamını ve deneyimini de araştırır. Bu felsefeyi bir bütün olarak ifade edecek olursak, al-Attas’ın sistemi, çeşitli disiplinler için bilimsel bir kılavuz sağlayan kapsamlı bir dünya görüşü olarak özetlenebilir. Bu sistem, kendi dönemine bir paradigma oluşturur ve bilimsel faaliyetler için bir çerçeve görevi görür. Al-Attas, sistemini bir eğitim kurumunda başarıyla uygulamış ve konferanslar ve yazıları aracılığıyla fikirlerini yaymaya devam etmektedir. Bu nedenle, Syed Muhammad Naquib al-Attas’ın İslam felsefesine katkıları, kapsamlı bir felsefi sistem geliştiren bir sistem felsefecisi olarak statüsünde yatmaktadır. Ontolojisi, epistemolojisi, kozmolojisi ve eğitim felsefesi, onu İslam düşünce tarihinde ayrı bir yere taşımıştır. Ayrıca, al-Attas’ın etkisi, öğrencileri ve çeşitli platformlar aracılığıyla fikirlerini yayma çalışmalarlarıyla da devam etmektedir. Bu kapsamlı sistemde yansıtılan bilgi yozlaşmasına ilişkin incelemem, onun *Islam and the Covenant Fulfilled* başlıklı son eserinin önemini ortaya koymayı çalıştık. Bu kapsamlı sistemle yansıtılan bilgi öğretisi, aynı zamanda Batılı bilgi karşısında nasıl bir tavır alınması gerektiğini de ortaya koymaktadır. “Bilginin yozlaşması” kavramı, Al-Attas’ın bilgi anlayışının temel unsurlarından biridir ve son eseri olan *“Islam and the Covenant Fulfilled”* de bu konuyu ele almaktadır.

Umarım bu mütevazı girişimim eserin sadece küçük bir bölümünü açıklığa kavuşturmuştur. Peygamber’in peygamberler arasındaki vazifesini birinci derecede, insanlık tarihindeki vazifesini ise ikinci derecede tam olarak anlamak için onu daha fazla incelememiz ve üzerinde derinlemesine düşünmemiz gerekmektedir. Bu haliyle, inşallah ümmet için aydınlatıcı bir rehber olarak kalacaktır.

cihannuma.org adresinden yayınlarımıza ulaşabilirsiniz.

Kapitalizmin Evrimi, Adalet Sorunu ve İslamî Alternatifler Üzerine Düşünceler

PROF. DR. FATİH SAVAŞAN

Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Öğretim Üyesi

Sistem eleştirisi, bütünü teorik tutarlılığını, uygulamada farklılıklar olsa da ana bileşenlerinin korunup korunmadığını ve en nihayetinde değişen şartlara uyum kabiliyetini birlikte ele almayı gerektirir. Böyle yapıldığında anlamak ve alternatifleri geliştirmek mümkün olur. Kapitalizmle ilgili konuşurken öncelikle kapitalizm eleştirisinde de “adil” olmamız gerektiğini düşünüyorum. Bu ne anlama geliyor? Kapitalizm, değişen formlarıyla ele alındığında başlangıç noktasına bağlı olarak farklı tarihlerden söz edebiliriz. Ancak kurumsallaşmış hali ve teorik altyapısının daha sağlam oluşuyla belki 250 yıllık, hatta daha da geriye gidersek 400-500 yıllık bir geçmişten bahsediyoruz. Dolayısıyla, en azından sisteme evrilme süreci ile birlikte bu kadar uzun bir tecrübesi olan bir sistemin dayanıklılığını kabul etmek, değişen şartlara uyum sağlama kabiliyetini dikkate almak ve bunu analiz etmek gerekir. Bu dayanıklılık/ uyum kabiliyeti varken sisteme bir şeyin rengini veriyor olması lazım. Bu nedir? Öte yandan, daha iyi bir sistem inşa edilebilir mi? Bu kısa tartışmamızda niyetim bu hususlara bir nebze değinerek en azından zihinlerimizde bir tartışma başlatmaktır.

Felahi Sağlayacak Bir Sistem İnşa Etmeden Sorumluyuz

“Daha iyi bir sistem” ifadesi “kapitalizm iyidir” önermesini çağrıştırmasın. Yukarıda çizdiğimiz çerçevede eleştiride tutarlılığı yakalama çabasının bir ürünü olarak alın. Sadece kapitalizmin sürekli-

Kapitalizm, gelir dağılımında adaletsizlik sorununun farkındadır; iddiası, dezavantajlıların bile yaşam standardının zamanla yükselebileceği yönündedir.

liğini değil, aynı zamanda dünyadaki tüm insanlara daha fazla huzur ve refah getirebilecek bir sistemin mümkün olup olmadığını tartışan bir yığın literatür var. İslami yaklaşım da bu bakımdan önemli açılımlar yapmıştır. Bir defa İslami olan ekonomik büyüme, adalet, kalkınma gibi konularda sanayileşme öncesi dönemde Dünyanın önemli bir parçasında ve asırlarca başarılı da olmuştur. Ve bu bize iyi bir kalkış ve bir özgüven vermelidir.

Kapitalizm eleştirisinde birçok şey söylenebilir. Ben konuyu bazı alt başlıklara ayırarak, kapitalizmin lehinde ve aleyhinde söylenebilecek bir iki noktayı dikkatinize sunmak istiyorum. Ekonomik sonuçları itibarıyla aleyhte söylenecek hemen hemen her şey, aslında “eşitsizlik” veya “adaletsizlik” başlığı altında toplanabilir. Biliyoruz ki, kapitalizmin etrafında dolanan, ona can veren düşünceler ekonomik büyüme ile eşitsizlik arasında bir ikileme vurgu yaparlar ve en nihayetinde de teoride ve daha çokta uygulamada ekonomik büyümeyi öncelerler.

Peki, bunun mantığı nedir? Kapitalist sistemi öneren teorisyenler neden böyle bir yapı önermiş olabilir? Bunun altında yatan “temel gerçeklik” şudur: Eğer ekonomi büyürse, gelir dağılımı adil olmasa da en alttaki kesimlerin dahi yaşam standardının yükselmesi mümkündür ve bu aslında yeterlidir. Mutlak yoksulluk ölçütleri açısından bakarsak, temel gıda ve barınma ihtiyaçlarını karşılayamayan, fizyolojik varlığını sürdüremeyecek kadar kötü durumda olan bir alt tabaka bulunmaktadır. Ancak, gelir eşitsizliğine belli bir tolerans gösterildiğinde bu kesimlerin bile belirli bir yaşam standardına ulaşması sağlanabiliyorsa, kapitalist bakış açısına göre bu yeterlidir. Bir diğer ifadeyle, kapitalizm gelir dağılımında “adaletsizlik” sorununun farkındadır; iddiası dezavantajlıların bile hayat standardının yükselmesi üzerinedir.

Dolayısıyla, evet, gelir dağılımı adaletsiz mi? Adaletsiz. Abartılı bir örnek verelim: Trump seçimleri kazandıktan sonra bile servetine milyarlarca dolar ekledi. Elon Musk her gün milyonlarca dolar kazanabiliyor. Diğer taraftan, sadece Türkiye’de değil, dünyanın birçok yerinde asgari ücretle geçinmeye çalışan milyonlarca insan var.

Burada önemli olan, eşitsizlik ile etkinlik, gelir dağılımı ile büyüme arasındaki dengenin nasıl kurulduğu meselesidir. Kapitalizmin temel iddiası şudur: “Evet, gelir adaletsiz dağılır, toplumun bazı kesimleri düşük gelire sahip olabilir; ancak düşük gelirli bireylerin bile yaşam standardı zaman içinde yükseliyorsa, bu sistem başarılıdır. Eşitlik peşinde koşmak pastanın küçülmesine yol açacaksa neden bu yolu tercih edelim? Düşük gelirli bireylerin bile hayat standardının yükseltilmesi önemlidir.”

İslam, insanın sadece kendisi için değil, başkası için de ne yaptığına değer verir; bu değer, adil bir sistemin en derin motivasyonudur.

*İslam ekonomisi,
kaynakların
kullanımında
verimliliği ve
sürdürülebilirliği
sağlayacak bir insan
tipolojisi önerir;
sonsuzluğu zaman
algısına yerleştirir.*

Bu noktada, önemli bir mekanizma eksikliği vardır ve kapitalizm, sürdürülebilirliğini sağlamak için teşvik sistemlerini, motivasyon mekanizmalarını ve adalet düzeneklerini daha dikkatli tasarlamaya çalışmaktadır.

İslami Bir Ekonomik Sistemin İnşası ve Motivasyon/ Güdü Sorunu

Yaptığımız her şeyin bizi nihai olarak nereye taşıyacağı, Allah'ın rızasını ve nihayetinde cenneti hak edip edemeyeceğimiz bizim için önemlidir. İslam, bireyin sadece kendisi için değil, başkaları için de ne yaptığına büyük önem verir. Örneğin, namaz kılmayan bir kişi Allah'ın affına mazhar olabilir; ancak başka birinin hakkını gasp eden biri için böyle bir garanti yoktur. Bunun nedeni, İslam'ın temel ölçütlerinden birinin, başkalarının hayatını kolaylaştırmak ya da en azından zorlaştırmamak olmasıdır. Bir bakıma Allah insana komşusunun/ bir diğerinin hakkını gözetmesi karşılığında cenneti vaat etmektedir. Bir diğer ifadeyle, insan kendi (geçici) çıkarı için ve hazzı için çalışsın. Böylece uzun dönem mutluluğu elde etsin. Diğerini (komşusunu, aynı havayı solduğu insanları, eşini...) düşünür, hak gözetirse; bir bakıma yapıp edebileceklerinden vaz geçerse kişi cennetle mükafatlandırılacaktır. Böylece bir anlık değil ömür boyu huzuru; ömür boyu huzuru da değil ebedi mutluluğu elde edecek; bunları kendiyle birlikte diğer(ler)inin de elde etmesine katkı sunacaktır. Kısa ve uzun dönem değil insan tasavvurunu ve dolayısıyla davranışını inşa etmek için sonsuzluğu zaman algısına yerleştirmektedir. İslam, kaynakları kullanmada verimliliği ve sürdürülebilirliği sağlayacak bir insan tipolojisi önermektedir. Dolayısıyla, ideal bir sistemin hem bireysel motivasyonu hem de toplumsal adaleti sağlayacak bir mekanizma oluşturması ihtiyacını İslami yaklaşım tam olarak karşılamaktadır. Cennet, kendi uzun dönem refahımız ve diğerinin (toplumun fertlerinin) mutluluğu için yaptığımız “fedakarlık/vazgeçme” eylemimizin karşılığında bir mükafattır.

Kapitalizmin en önemli özelliklerinden biri, herkesin kendi çıkarı için uğraşmasıdır. Piyasa mekanizması bize şunu önerir: “Sen kendi çıkarın için çabalayacaksın, fayda maksimizasyonunu hedefleyeceksin. Firmalar ise maliyet minimizasyonu için uğraşacak. Bu süreçte, toplumun kaynakları daha etkin kullanılacağından nihayetinde herkes kazanacak.”

Buradaki kritik nokta, “bencillik” kavramının nasıl tanımlandığıdır. Eğer bencillik, başkalarını ezmek ve sömürmek olarak anlaşılırsa, kapitalizmin ciddi problemleri ortaya çıkar. Ancak bencillik, başkalarının hayatını kolaylaştıracak yenilikler yapmak ve kaynakları daha verimli kullanmak anlamına gelirse, bu sadece birey ve firma için de-

ğil toplum için de olumlu bir sonuç doğurabilir. Ne söylemeye çalışıyorum: İslam iktisadı üzerine konulur yazarken teorinin söylemediği bir şeyi söylüyormuş gibi resmedip ardından kapitalizm eleştirisini bunun üzerine inşa etmek gibi bir hataya düşebiliyoruz. Rasyonellik ve birey ve firmanın kendi çıkarı için çalışması hususları İslam İktisadı literatüründe çokça tartışılmakta ve kapitalizm eleştirisinde öne çıkmaktadır. Ortodoks iktisadi yaklaşımın bu varsayımlarının kapsamlı ve adil bir eleştirisinin yapılmadığını düşünüyorum. Dahası bu varsayımlar tam anlaşılmadan bağlamından kopararak adaletsiz gelir dağılımı ile ilişkilendirilmektedir. Halbuki, daha fazla kazanım için ticaret Allah'ın insana yaklaşımında da mevcut. Karlı bir ticarete davet edilen insan ve başkaları için fedakarlık yaptığında sonsuz nimetlerle mükafatlandırılma sözüne muhatap olan insan tasavvuru var. Bu fadakarlık-ödül mekanizması fıtraten Allah'ın verdiği bir karakteristiğe bizatihi Allah'ın dikkat çekmesinden başka bir şey değildir. Özetle, adaletin sağlanamaması bencillikle ilişkili olmaktan ziyade üretim faktörlerinin gelir bölüşüm mekanizmasıyla ilişkili olduğunu düşünüyorum. Bu bizi faize götürür.

Kapitalizmin Tek Numarası Faizdir

Kapitalizmin en önemli yönlerinden biri değişimlere “uyum kabiliyetidir” dedik. Aslında uyum kabiliyetinin en önemli nedeni bizatihi değişimleri kapitalist iş ortamının hazırlamasından kaynaklanıyor. Değişimi hazırlayan iş ortamı servetin belli ellerde toplanmasını da doğurmaktadır. Temerküz eşitsizliğin artmasıdır. Diğer taraftan kapitalizmin sürdürülebilirliği de buna bağlıdır. Çünkü sermayeyi elinde tutan bireyler, evet belki daha fazla gelir elde etmek için de olsa fazlalığı inovasyon ve yeni teknolojilere yatırım yapmak için kullanır. Örneğin, Elon Musk'ın sürekli yeni yatırımlar yapması veya Bill Gates'in teknolojiye yön vermeye devam etmesi, bu mekanizmanın bir sonucudur. Servetin belirli ellerde toplanması, yeni teknolojik gelişmelerin önünü açabilir. Kapitalizm, bu sistemin yan etkilerini minimize etmek için sosyal politikalara adaletsizliği azaltan/ isyanı zayıflatan mekanizmaları devreye sokar.

Dolayısıyla, kapitalizm eleştirilirken onun güçlü yönlerini de göz önünde bulundurmak önemlidir. Kapitalizmin temel avantajları büyüme, yenilikçilik ve adaptasyon kabiliyeti olsa da gelir adaletsizliği, çevresel sürdürülebilirlik ve krizlere yatkınlık gibi yapısal sorunları da bünyesinde barındırmaktadır. Bu nedenle, kapitalizmin eksik yönlerini taşımayan alternatiflerin tartışılması gerekmektedir.

Şimdi, kapitalizm incelemesinde ve eleştirisinde en fazla üze-

*Adaletin
sağlanamaması çoğu
zaman bencillikten
değil, üretim
faktörlerinin gelir
bölüşümündeki
yapısal eşitsizlikten
kaynaklanır.*

*Faiz yasağı, daha
üretim aşamasında
baş gösteren
eşitsizlikleri
önleyerek, gelirin
adil paylaşımını
sistemin doğasına
yerleştirir.*

rinde durulması gereken konulardan biri eşitsizlik dedik. Yani şu soruyu sormamız lazım: Kolonyalizm olmasaydı, sömürü düzeni -özellikle 1400'lü yılların sonundan itibaren başka yerlerin keşfi ve kaynakların belli bazı ülkelere nakli (sadece doğal zenginliklerin değil, aynı zamanda emeğin transferi, yerinde kalan emeğin hem pazar olarak kullanılması hem de ucuz işgücü olarak çalıştırılması)- olmasaydı, bir sistem olarak kapitalizm olur muydu?

Bu soruya vereceğimiz cevap farklılaşabilir. Ancak şunu söyleyebiliriz: Evet, tarihsel olarak gelişme aşamaları farklı olabilirdi. Hakimiyet alanı farklı olabilirdi. Ama yine de kapitalizm benzeri bir sistem, kolonyalizm olmasa da ortaya çıkabilirdi.

Tarihî rol itibarıyla kolonilerin sermaye birikimi, pazar genişlemesi, ucuz emek bulunması ve üretilen ürünlerin oralarda satılması... Bu çift yönlü sömürü mekanizmasını not etmek lazım. Servet eşitsizliklerini de bu kolonyal dönemle bağlantılı olarak ele almak gerekir. Ancak "Kapitalizm yine de gelişebilir miydi?" sorusuna cevabımız: Evet, muhtemelen gelişebilirdi. Teorik olarak bunu söyleyebiliriz. Çünkü özel mülkiyet, piyasa mekanizması ve fiyat mekanizması eliyle kaynakların dağılımı neticesinde yenilikçilik ve inovasyonla yeni ürünler üretmek mümkün olabilirdi.

Ancak kolonyalizm olmasaydı, belki ülkeler arasında daha adil bir dağılım olurdu. Gelişmişlik düzeyleri arasında bu kadar büyük farklar olmayabilirdi. Kapitalizm, kolonyalizm olmadan da gelişebilir miydi? Evet, gelişebilirdi ama büyüme hızları daha düşük olabilirdi. Gelir dağılımı hem ülkeler içinde hem de ülkeler arasında daha adil olabilirdi. Muhtemelen bugünkü gibi değilse de farklı güç yapıları ortaya çıkardı.

Bugün sadece Batı dünyası ve kısmen yükselen Asya'dan bahsedebiliyorsak, bu bile Batı'nın hegemonyasının devam ettiğini kabul etmemiz gerektiğini gösteriyor. Dolayısıyla kolonyalizm olmadan da kapitalizm gelişebilirdi. Fakat bu, farklı zaman çizelgeleri, kapsam ve güç dinamikleriyle mümkün olabilirdi diye düşünüyorum.

Diğer konuşacağımız konu belki de finansal mimari... Dünyada kurulan finansal mimari, günümüzde kolonyalizm benzeri bir süreç mi? Literatüre baktığımızda, finansal mimarinin kapitalizmin kolonyal dönemden kalan alışkanlıklarını sürdürmesine imkân sağladığı açık ortadadır. 1500'lü, 1600'lü, 1700'lü ve 1800'lü yıllardan bahsedebiliriz. Hatta bazı ülkelerde 1900'lü yılların ortalarına, 1960'lara kadar süren mekanizma fiilen kolonyal sistemi devam ettirdi.

Günümüzdeki finansal mimari 2. Dünya Savaşı'ndan sonra kuruldu ve Batı'nın kolonyal kazanımlarını sürdürmesine imkan sağla-

dı. Son iki bin beş yüz yıla ait tahminler bize şunu söylüyor: Sanayi Devrimi'ne kadar kişi başına gelir yaklaşık 90 dolardan ancak 200 dolara çıkabilmişti. Sanayi Devrimi'nden sonra ki daha kısa bir zaman aralığıdır 2000'li yıllarda bu rakam 7.000 dolara ulaştı. Ekonomik büyüme açısından bir başarı, ama adalet konusunda eleştirilerimizi cevaplamıyor. Tam tersine, eşitsizlikler daha da katılaşıyor. Kolonyal dönemin kazanımları, gönüllü borçlanma, hibe yardımları ve faiz ödemeleriyle sürdürülüyor.

İslam İktisadı Ama Nasıl?

Şimdi, İslam iktisatçılarının eleştirilerine gelelim... Kapitalizmin eleştirisi anlamında İslami perspektiften söylenenler... Özellikle faize dayalı finansal sisteme ve borç krizlerine dikkat çekmek gerekiyor. Aşağıda "İslam ekonomisinin potansiyel çıkmazları" başlığı altında üç madde yazdım:

Ölçeklenebilirlik,
Yenilikçilik kısıtları,
Uygulama zorlukları.

Mekanizmaları öyle kurmamız lazım ki sadece Müslümanlara değil, tüm insanlığa bir alternatif sunabilsin. Ancak İslam ekonomisi çalışmalarında, ileri düzeyde takva sahibi olmayı gerektiren modeller öneriyoruz. Bu, sürdürülebilir değil. Çünkü takva, Allah Teâlâ tarafından tavsiye edilen ama farklı dereceleri olan herkesin ulaşamayacağı bir mertebeyi ifade ediyor. Eğer biz alternatif bir iktisat modeli önereceksek bu mekanizmaları ile tüm insanların içinde yer alabileceği bir sistem olmalı. Bir diğer ifadeyle, çalışmayı bir ibadet olarak gören ve başkasına iyilik yapmayı önemseyen insanlardan oluşan bir toplum için iktisat modeli önerisi geliştirmek ve buna İslam iktisadı demek doğru değil. Bu gerçeğe irtibatsız olur. Yani "meleklerden oluşan bir toplum getirin bakın nasıl maddi refah ve huzuru (birlikte felah diyoruz) tesis edeceğiz" ön şartlı önermesiyle bir iktisat modeli ve sistemi inşa edilemez.

Modern dünyada küçük toplulukların gündelik hayatını kolaylaştıracak ve fakirliğe veya sömürüye karşı onların "resilience" dediğimiz dayanıklılığını artıracak mekanizmalar olsa bile, ümmeti bir bütün olarak—İslam ülkelerini ve toplumlarını—bu içine düştüğü girdaptan kurtarabilecek güçte olmayabileceğini düşünüyorum. O yüzden mikrokredi, karz-ı hasen gibi uygulamalar kıymetli olsa da bir sistem inşası için çok zayıf adımlar olduğunu kabul etmemiz lazım.

Son olarak şunu söyleyeyim: Kapitalizmin birçok tanımı var; dev-

*Kolonyalizm
olmasaydı da
kapitalizm doğabilirdi;
ancak daha yavaş
gelişir, ülkeler arası
farklar bu kadar
derinleşmeyebilirdi.*

*Kapitalizm kriz
dönemlerinde, refah
dönemlerinde çay
kaşığıyla verdiğini
kepçeyle geri alır;
asıl adaletsizlik
burada başlar.*

letin büyüklüğüyle/ ekonomiye müdahalesiyle ilgili çok sayıda model ve yaklaşım mevcut. Kapitalizm dediğimizde, bir liberal perspektif var, bir de kontrollü kapitalizm modelleri dediğimiz yaklaşımlar bulunuyor. Kapitalizm, devletin ekonomiye müdahalesi konusunda farklı alanlar her zaman açıyor. 2008 küresel ekonomik krizden sonra liberal açılım sekteye uğradı ve hemen her devlette sosyal yardımların arttığı, ekonomiye kontrollü müdahalenin yaygınlaştığı ve devletin rolünün büyüdüğü bir döneme girdik. Yeni sanayi politikası adı verilen yönelim de son gelişmelerden biri.

Faiz Sistemi: Kaşıkla Verdiğinden Kepçeyle Alma Sanatı

Yukarıdaki tartışmayla da bağlantılı olarak belirtmemiz lazım ki esnek bir sistem olan kapitalizmin asla vazgeçmeyeceği tek şey faizdir. Faiz sistemi, aslında bir risk transferi sistemidir. Yani bir iş modeli olarak sürekli olarak riski bir başkasına transfer edeceğiz. İslamî modelde ise faiz yasağı farklı bir iş modeli sunar. Der ki: 'Riski paylaşın!' Bu ne anlama gelir? Zarar ettiğinizde de kâr ettiğinizde de paylaşın. Bir kazan-kazan; kaybet-kaybet sistemi. İşte bu üretimi planlamayı ve ortaya çıkan ürünü paylaşmayı öngören sistem İslami iş modelidir. Böylece faiz yasağı iktisadi sistemin kökten değişmesini sağlayan temel unsurdur diyebiliriz. Ve aslında bu yasak daha üretim organizasyonu aşamasında (gelir ortaya çıkmadan, paylaşım aşamasına geçmeden) sistemin daha adil paylaşımaya baştan evrilmesi anlamına gelir. Kapitalizm risk transfer sistemi ile büyüme dönemlerinde refahtan daha az pay alanların (ki bu nüfusun büyük bir bölümü) kriz dönemlerinde en hızlı ve oransal olarak en fazla kaybettikleri bir sistemdir. Refah dönemlerinde ancak çay kaşığı ile faydalananlardan kriz dönemlerinde kepçe ile geri alınır. Aslında adaletsizliğin temelinde bu vardır. Faiz yasağı sayesinde iş modeli değişir ve daha adil bir gelir dağılımı baştan garanti altına alınır.

Elbette şu soruyu sormamız lazım: Ekonomik büyüme hızı bakımından başarı ne olur? İslami modelde motivasyon/ güdü sorunu üzerinde yoğunlaşılması gerektiğini düşünüyorum. Tabii eğer sadece Müslümanlar için ve hatta takva sahibi olanlar için bir iktisat modeli inşa etmiyorsak! Şimdilik öngörüm İslami modelde ekonomik büyümenin daha mütevazı olacağı yönünde. Risk algısı farklı olan insanların (daha fazla risk alarak aslında gelişmenin de dinamosu olanların) motivasyonunun azalacağını düşünüyorum. Yine de sık ve büyük krizlerle boğuşan mevcut sisteme göre daha az sayıda ve/veya daha küçük krizlere yol açacağından faizsiz sistemin sürdürülebilir büyüme açısından avantajlı olacağını ve bu sayede uzun dönemde yaygın refah artışının sağlanabileceğini düşünüyorum. Bu, iyi bir

yerde durduğumuzu gösterir. Yine de yenilikçilik için ilave mekanizmalar konusu İslam iktisadı çalışanların ana konusu olmalıdır.

İslamî modelin insanlığa sunduğu şey şudur: “Büyüme konusunda aşırı talepkâr olmayın, ancak uzun vadede hem müreffeh bir hayat sürebileceğiniz hem de gelir dağılımı açısından daha adil bir sistem öneriyoruz.” Fakat insanları buna ikna etmek kolay değil. Çok çalışmamız, çalışan ve sürdürülebilir mekanizmalar kurmamız gerekiyor. Önerdiğimiz sistemler, Müslüman olsun ya da olmasın, herkesin kullanabileceği yapılar olmalıdır.

Faiz yasağının önemini bir iş ve kalkınma/gelişme modeli olarak iyi kavramamız gerekiyor. Gelir dağılımında adalet tartışmalarında geleksel olarak zekât üzerinde duruyoruz. Zekât mükemmel bir mekanizma olarak sadece kaynakların atıl kalmamasını değil aynı zamanda iyi işleyen bir toplumda ve iktisadi modelde bile şu ya da bu nedenle var olan dezavantajlı kesimlerin gelirden pay almasını sağlar. En iyi işleyen modelde bile dezavantajlı gruplar, engelliler, akli dengesi tam yerinde olmayan bireyler, miskin tabiatlılar ya da psikolojik travmalar nedeniyle işini kaybedenler olacaktır. Dolayısıyla zekât, gelir dağılımını düzeltici bir mekanizma olarak her zaman işlevini sürdürecektir.

Ancak faiz yasağı, daha en baştan, üretim planlaması aşamasında gelir dağılımındaki adaleti garanti altına alan bir mekanizma olarak adil gelir dağılımının asıl mekanizmasıdır. Bu nedenle faiz yasağı üzerine çok daha fazla çalışmalıyız.

Değişimi Ancak Üreterek Zorlayabiliriz

Son söz olarak, uluslararası finansal mimarideki değişime vurgu yapmak isterim. Bu mimari değişmeden herhangi bir toplumun doğal kaynak zenginliği veya üretimde sağladığı artışla işini kolaylaştırması mümkün değildir. İslam iktisadı ve finansı çalışmalarında sistem değişimlerinin sağlanması yöntemlerine odaklanmak zaruridir. Maalesef bu alan en az çalışma yapılan alanlardan biridir.

Sözün özü, kapitalizm eleştirisinde tutarlı olmak; çalışan, sürdürülebilir ve uygulanabilir mekanizmalar geliştirmek zorundayız. Allah’ın emir ve yasakları ortada elbette ama işleyen bir sistem kurmak ve güncellemek akademisyen ve uygulayıcılar olarak hepimizin görevi. Gelişmeler ümit verici. Neticede en az iki yüz elli yıllık bir gecikmeyi telafi etme çabası içindeyiz. Mekanizmaları olmayan belagata dayanarak yol almaya çalışan sistem değiştirme çabaları ile vakit kaybetmemeliyiz. Vakit de önemli değil ama umutları heba etmek filizlenen ve iki yüz elli yıllık büyük gecikmeyi telafi etmeye aday çabaların kesilmesine yol açar.

*Meleklerden oluşan
bir toplum ön şartıyla
model kuramayız;
önerdiğimiz sistem,
herkesin içinde yer
alabileceği şekilde
tasarlanmalı.*

Dünyanın Ekonomikleşmesi ve İnsan Tabiatı Üzerine Bir Derkenar

PROF. DR. MEHMET BABACAN

Marmara Üniversitesi, Öğretim Üyesi

*Güç istenci, bireylerin
ve toplulukların
kendileri dışındaki
unsurları kendi
biçimlerine benzetme
(hatta onlara
hükmetme) arzusunu
da ifade eder ve bu,
tek biçimliliğin altında
yatan bir motivasyon
olarak yorumlanabilir.*

Bu yazımızda, “dünyanın ekonomikleşmesi” kavramı, insanı ve davranışlarını “bağımsız ve yansız” rasyonalite çerçevesinde anlamlandırmaya çalışan iktisat teorilerinden öte, bir değerler bütününün dönüşümü bağlamında ele alınacaktır. Buna göre “ekonomikleşme” terimi, yalnızca üretim araçlarının ya da bir coğrafyanın kaynaklarının değerlendirilmesi anlamında değil; aynı zamanda insanlık, tarihsel süreçler, soyut ve somut unsurlarıyla birlikte topyekûn bir dönüşüm olarak tanımlanmaktadır. Nitekim bu bağlamda, insan, toplum ve siyasetin tek biçimliliği meselesi, günümüzde küreselleşme başlığı altında sıkça tartışılmaktadır. Ancak, bu kavramı (ekonomikleşme) daha felsefi bir perspektifle ele alarak, Friedrich Nietzsche’nin “güç istenci” (will to power) kavramıyla ilişkilendirmek mümkündür. Güç istenci, bireylerin ve toplulukların kendileri dışındaki unsurları kendi biçimlerine benzetme (hatta onlara hükmetme) arzusunu da ifade eder ve bu, tek biçimliliğin altında yatan bir motivasyon olarak yorumlanabilir.

Bu kavramlar, doğaları gereği soyut ve tartışılması karmaşık meselelerdir. Ancak, bu metinde söz konusu tartışma, belirli bir bakış açısı benimsenerek daha somut bir çerçeveye oturtulmaya çalışılacaktır. Tartışmanın merkezinde insan yer almakta olup, insanın doğası, tabiatı ve tarihselliği üzerine moderniteden kaynaklanan sorulara yanıt aranacaktır: İnsanın bir tabiatı var mıdır, yoksa yalnızca tarihin akışında şekillenen bir varoluşu mu söz konusudur? İnsanın tabiatı ve bu rehberlik serüveni, bireysel ve toplumsal beklentiler ile davranışların karşılıklı etkileşimiyle ortaya çıkan sonuçları belirlemektedir. Nihai tahlilde, insanlık tarihinin bu etkileşimlerin bir ürünü olduğu söylenebilir.

Bu perspektiften hareketle, insanın tabiatını şekillendiren unsurlar üçlü bir zincir olarak tasvir edilebilir. İlk olarak, insanın tabiatı, inanç sistemine göre “aşkın (yüce) bir ruhtan üflenen” bir öze karşılık gelen başlangıç noktası olarak tanımlanır ve bu, bireyin varoluşsal temelini oluşturur. İkinci olarak, bu tabiatın şekillendiği ve kendisinden etkilendiği içsel ve dışsal dinamikler, bireyin beklentileri ve kaygıları gibi temel motivasyonlar tarafından yönlendirilir. Üçüncü olarak, bu dinamiklerin bir tamamlayıcısı olarak davranışlar ortaya çıkar; bu davranışlar, alışkanlıkları, kültürel mirası ve öğrenilmiş bilgileri içermektedir. Sonuç olarak, bu zincirin çıktıları, dünyanın ve mevcut kapitalist iktisadi düzenin evrilme yönünü belirlemektedir. İnsan, bu sürecin en küçük yapı taşı olmasına rağmen, mikro düzeydeki etkileşimlerinin makro ölçekte sonuçlar doğurduğu göz ardı edilmemelidir.

Bu bağlamda, “eş anlılık” ve “etkileşim” kavramları kritik bir öneme sahiptir. İçinde yaşadığımız dünya, belirsizliklerle dolu bir evren olarak tanımlanabilir. Oyun teorisi merkezli veya çok boyutlu zaman algısı gibi yaklaşımlar, hayatın tek zamanlı bir oyundan ibaret olmadığını yalnızca yerküre ile sınırlı bir evrende göstermek bakımından son derece yarayışlıdır. Öte yandan inanç sistemimize göre, “bu dünya ve sonrası” şeklindeki anlayış, bu belirsizlik evreninde kapitalist düzenin devamına ve/ya sonrasında; değişim ve dönüşümün temel dinamiklerine dair soruları gündeme getirmektedir. Modern iktisadi düşünce ağacının klasik ve neoklasik dallarının yanı sıra alternatif teorik çerçevelerden istifade etmemiz pekâlâ mümkün. Bu bağlamda kurumsal iktisat düzleminde, bu soruları yanıtlamak için anahtar kavramlar araçsallaştırılarak analizler yapılabilir. Keza iktisat felsefesi, antropoloji ve sosyoloji alanlarından çalışmaların geçmişten bugüne sunduğu perspektifler, bu tartışmaya ışık tutmaktadır.

İnsanın tabiatı ve bu rehberlik serüveni, bireysel ve toplumsal beklentiler ile davranışların karşılıklı etkileşimiyle ortaya çıkan sonuçları belirlemektedir.

*Modern iktisadi
düşünce ağacının
klasik ve neoklasik
dallarının yanı sıra
alternatif teorik
çerçevelerden
istifade etmemiz
pekâlâ mümkün.*

Toplumsal Dinamikler, Kurumlar ve Kapitalizmin Evrimi

Örneğin, İbn Haldun'un "asabiye" kavramı, toplulukları belirli bir dönem boyunca motive eden, bir araya getiren ve üretken nesiller ortaya çıkaran bir dinamik olarak değerlendirilebilir. İbn Haldun'un devrevi sistem anlayışı, toplumlarda yükseliş, durağanlık ve düşüş döngülerini öngörür. Düşüş aşamasında, ilmî ve fikrî üretim devam etse de söz konusu bu üretim toplumun genelinden koparak küçük bir zümrenin malı haline gelebilir. Bu durum, gerçeklikten kopuşu ve toplumsal sorunların (örneğin gelir dağılımı adaletsizliği) göz ardı edilmesini beraberinde getirir. Toplumun geniş kesimlerinden kopan bir elit tabaka, toplumsal hareketlerin dinamiklerini zayıflatabilir. Modern dönemde Batı'daki "evrimsel" (evolutionary) yaklaşımlar ise, Darwinist teorilerden ilhamla dönüşümselliği vurgular ve insanı anlayanın topyekûn bir çaba gerektirdiğini savunur.

Bu çaba, iktisatçıların genellikle statik veya kısmi denge analizleriyle yetindiği bir alanda daha derin bir sorgulamayı gerektirir. İnsanı, psikolojik motivasyonlar, çevresel etkiler, coğrafya, tarih ve kültürel rollerden bağımsız olarak ele almak, "fitne" olarak nitelendirilebilecek bir kopuşa yol açabilir. Bu bağlamda, mesela "gösterişçi tüketim" kavramı, semboller üzerinden elit tabakanın gerçeklikten uzaklaşmasını ifade ederken, takva kavramı bu eğilime bir karşı duruş olarak konumlandırılabilir. Gösterişçi tüketim, orta ve alt sınıfları rahatsız ederek toplumsal dinamikleri zedeleyebilir; bu durum, Batı'da devrimlerle, bizim coğrafyamızda ise iç karışıklık gibi gelişmelerle sonuçlanabilir. Tek tiplleştirici göstergelere dayalı bu kopuşa karşı insan tabiatını, ona "eş anlı" tesir eden kurumsal yapılar ve çoklu faktör etkileşimi bir bütün olarak ele alınmalıdır.

Dünyanın ekonomikleşmesi, mevcut iktisadi düzenin bileşenlerini anlamayı gerektirir. Serbest piyasa ve fiyat mekanizması gibi unsurlar, zamandan ve topluluklardan bağımsız (ve rasyonel) gerçeklik alanları olarak kabul edilebilir. Ancak, kapitalizmin dünyayı ekonomikleştirilmesi, normatif bir değer yargısı da içermektedir. Toplulukların asabiye ile dinamizm kazandığı bir ölçekte, artan ve azalan verimler kanunu işlerken, büyük toplulukların nispeten düşük maliyetle bir arada tutulabildiği gözlemlenir. Ancak, bu ölçek 15-20 milyonluk devasa şehirlere veya kolonyalizm ve küreselleşme dalgalarıyla şekillenen, milyarlarca insanın aynı kültürel örüntüleri paylaştığı bir yapıya evrildiğinde, yeni arayışlar ortaya çıkar. Kurumlar, bu arayışlara yanıt verebilecek bir araç olarak öne çıkar; ancak, "herkese uyan tek beden" (one size fits all) yaklaşımı burada geçerli değildir.

Kapitalizmin son iki yüz hatta biraz iddialı söylersek beş yüz yılı, insan mahiyetini anlamaktan giderek vazgeçilen ve insan davranışlarının kaynağı içsel/dışsal faktörlerin bütüncül ele alınmadığı bir belirsizlik dönemine işaret eder. Mesela, 2008 küresel finans krizi, “irrasyonel coşku” (irrational exuberance) olarak adlandırılan psikolojik motivasyonların rasyonaliteyi gölgelemesi bu belirsizliği somutlaştırır. Finansal kapitalizm, gerçeklikten kopuşu derinleştiren bir evre olarak eleştirilmelidir. İnsanın karanlık yüzü, iyiyi ve doğruyu bulmaya her zaman eğilimli olmayabilir; bu nedenle, tabiat ve rehberlik kavramları olmadan sorunlar büyür. Finansal kapitalizmin tek tipleştirme ve dönüştürme hevesi, hüsrarla sonuçlanabilir.

İnsanı, psikolojik motivasyonlar, çevresel etkiler, coğrafya, tarih ve kültürel rollerden bağımsız olarak ele almak, “fitne” olarak nitelendirilebilecek bir kopuşa yol açabilir.

Borç İlişkisi, Küreselleşme ve Alternatif İktisat Arayışları

Bu bağlamda, insanı, toplumu ve siyaseti tek biçimli hale getiren bir diğer unsurun “borç ilişkisi” olduğu öne sürülebilir. Borçlandırma, kapitalizmin sürdürülebilirliğini sağlayan temel mekanizmalardan biridir. Borçlu olma hissi, minnet duygusu yaratır ve zamanla rol model algısını şekillendirir. Bu edilgen ilişki biçimi, iktisadi davranışı ve rolleri, siyaset yapma pratiklerini, toplumu kurgulama biçimlerini ve dünyayı algılama şeklini dönüştürür. Borç ilişkisi, yalnızca iktisadi bir mesele olmaktan çıkarak toplumsal ve kültürel bir boyuta ulaşır.

Küreselleşmenin doğal unsurları (üretim, ticaret, paylaşım, kültürel etkileşim) insan fıtratında var olsa da kolonyal geçmiş ve metalaşma olmadan bu süreci tam manasıyla anlamak mümkün değildir. Kapitalizmin asabiye döneminden durağan bir evreye geçtiği ve düşüşün hızının belirsiz olduğu bir dönemde, bu dinamikleri anlama çabası ilmi çalışmalarla hızlandırılabilir. İslam iktisadı gibi alternatif yaklaşımlar, finansal kapitalizme bir itiraz olarak ortaya çıkmıştır. Bu itirazlar, Hint alt kıtasındaki sömürü veya Avrupa ile tarihsel bütünleşme gibi bölgesel bağlamlarla şekillenir. Heterodoks iktisat ve diğer çoğulcu yaklaşımlar, ana akım iktisadın kriz dönemlerindeki sorgulamalarını destekler.

Sonuç olarak, Türkiye’nin öznel tecrübesi, Hindistan, Ortadoğu, Batı ve Uzakdoğu gibi bölgelerle tarihsel ve güncel perspektifte birleştirildiğinde bizlere daha verimli bir tartışma zemini sunabilir. İnsanı ve toplumu anlamaya dönük bu bütüncül çaba, kapitalist düzenin geleceğini şekillendirecek ittifakların çoğalmasını gerektirir. Nihayet bu metin, belirsizlik evreninde ilerleyen bir dünyanın ekonomikleşmesi ve insan tabiatının bu süreçteki rolünü anlamaya yönelik yukarıda sözü edilen çabalara bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

İslami Finansın Sürdürülebilirliği: Risk Paylaşımı ve Fintek'in Rolü

DR. ÖĞR. ÜYESİ MURAT YAŞ

Marmara Üniversitesi, Öğretim Üyesi

*İslam finansı
günümüzde küresel
çapta önemli bir
varlık büyüklüğüne
ulaşmış ve 100'den
fazla ülkede faaliyet
gösteren bir sektör
haline gelmiştir.
Ancak bu büyüme,
İslam'ın risk paylaşımı
ve manevi değerleri
gibi özgün ilkeleri
yerine, konvansiyonel
finansın
“İslamileştirilmiş”
versiyonlarına
dayanmaktadır.*

İslam finansı, modern finansal sistemin borç ve faiz temelli yapısına alternatif bir model sunma iddiasıyla yaklaşık 50 yıldır varlığını sürdürmektedir. Ancak mevcut İslami finans sisteminin borç temelli ürünlere aşırı odaklanması ve İslam'ın manevi ruhunu yeterince yansıtamaması, bu sistemin özgünlüğü ve sürdürülebilirliği hakkında soru işaretleri doğurmaktadır.

İslam finansının temel ilkeleri, risk transferi yerine risk paylaşımını esas alır. Bu ilkelerin Fintek ile nasıl uyumlu hale getirilebileceği, sistemin yeniden düşünülmesi gereken önemli bir noktadır. Blokzincir, akıllı sözleşmeler ve dijital platformlar gibi teknolojik yenilikler aracılığıyla Fintek, İslami finansın daha adil, şeffaf ve manevi değerlere uygun bir yapıya kavuşmasına katkı sağlayabilir. Bu bağlamda, Fintek'in risk paylaşımını teşvik eden yenilikçi yaklaşımları, İslami finansın mevcut sınırlamalarını aşarak özgün değerlerini daha etkin şekilde yansıtmaya potansiyeline sahiptir.

İslam finansı günümüzde küresel çapta önemli bir varlık büyüklüğüne ulaşmış ve 100'den fazla ülkede faaliyet gösteren bir sektör haline gelmiştir. Ancak bu büyüme, İslam'ın risk paylaşımı ve manevi değerleri gibi özgün ilkeleri yerine, konvansiyonel finansın “İs-

lamileştirilmiş” versiyonlarına dayanmaktadır. Borca dayalı ürünler, İslami finansın yüzde 95’inden fazlasını oluştururken; risk paylaşımını teşvik eden akitler (örneğin mudaraba ve müşareke) marjinalleşmiştir. Mevcut kurumlar ise İslam’ın adalet ve toplumsal fayda odaklı yaklaşımını yeterince yansıtamamaktadır. Bu durum, “İslami finans gerçekten İslami mi?” sorusunu gündeme getirmektedir.

Son yıllarda Fintek, bu sorunlara çözüm üretme potansiyeliyle ön plana çıkmıştır. Geleneksel bankacılık ve sermaye piyasalarına alternatif olarak gelişen Fintek sektörü, 137 milyar dolarlık bir hacme ulaşmıştır ve dönüşümünü sürdürmektedir. İslami Fintek, finansal getiriyi artırma, risk paylaşımını teşvik etme ve sosyal finansı entegre etme gibi yaklaşımlarla İslam finansını yeniden şekillendirebilir. Bu makale üç aşamalı ilerlemektedir: Giriş, risk transferinden risk paylaşımına geçişin önemi ve İslami Fintek’in çözüm önerileri.

1. İslami Finansın Yapısal Sorunları

a. Borç Odaklılık

İslam finansı, teoride risk paylaşımını teşvik eden mudaraba ve müşareke gibi sözleşmelere yer verse de, pratikte murabaha ve teverruk gibi borç temelli sözleşmeler hâkimdir. Küresel ölçekte İslami bankacılık desteğinin yüzde 70’i, sukukların yüzde 95’i ve fonların yüzde 50’sinden fazlası borca dayalıdır. Türkiye’de ise katılım bankalarının yüzde 85’i murabaha ve teverruk gibi ürünlere yönelmiştir. Sukukların yüzde 99’u sabit getirili; fonlar ise genellikle hisse senedi yerine sukuk ve altına odaklıdır. Bu durum, İslam finansını konvansiyonel sistemin bir kopyasına indirgerken, risk paylaşımı ilkesini arka planda bırakmaktadır.

b. Manevi Eksiklik

İslami finans kurumları, İslam’ın adalet, şeffaflık ve toplumsal fayda gibi temel manevi değerlerini yeterince yansıtamamaktadır. Borç veren ile borç alan arasındaki etik bağ kopmuş; büyük kurumlar parayı soyut bir araç haline getirmiştir. Yatırımcıların ilgisi yalnızca kâr odaklı hale gelirken, paranın toplumsal etkisi göz ardı edilmektedir. Bu yapısal eksiklikler, İslami finansın özgünlüğünü ve meşruiyetini sorgulatmaktadır.

2. Risk Paylaşımı: İslami Finansın Temel Dinamiği

Konvansiyonel finans, risk transferine dayalı bir yapıya sahiptir. Bankacılık sisteminde risk borçluya aktarılırken; sermaye piyasalarında öz sermaye yatırımı aracılığıyla risk paylaşımı sağlanır. İslami fi-

İslami finansın yapısal sorunları: Borç odaklılık ve manevî eksiklikler.

nans, teoride mudaraba ve müşareke gibi modellerle risk paylaşımını esas alır. Ancak pratikte murabaha ve teverruk gibi borç temelli ürünlerin hâkimiyeti, bu ilkenin göz ardı edilmesine neden olmuştur.

Mudaraba'da sermaye sahibi ve girişimci kar-zarar ortaklığı içinde yer alırken, müşareke sermaye ortaklık modelini temsil eder. Bu akitler faizsiz bir sistem oluşturmakla kalmaz, aynı zamanda toplumsal refahı artırmayı hedefler. Ancak, dünya genelinde İslami finans varlıklarının yüzde 98-99'unun borca dayalı olması, bu potansiyelin hayata geçirilemediğini göstermektedir.

Risk paylaşımına geçiş, İslami finansın özgünlüğünü yeniden kazanması ve mevcut finansal sistemdeki eşitsizliklere karşı gerçek bir alternatif sunabilmesi için kritik önemdedir. Fintek ise bu dönüşümü destekleyecek teknoloji ve platformları sağlayabilir.

3. İslami Fintek'in Çözüm Önerileri

a. Finansal Erişim

Dünya Bankası'na göre yaklaşık 1,8 milyar insan finansal hizmetlere erişimden yoksundur. Ancak bu kişilerin çoğu akıllı telefon sahibidir. Özellikle Müslüman ülkelerde akıllı telefon kullanımı hızla artmaktadır (Endonezya yüzde 66, Malezya yüzde 57). İslami Fintek, bu dijital altyapıyı kullanarak finansal erişimi genişletebilir. Örneğin Endonezya'da bir mikro finans kurumu, mobil bankacılık uygulaması ile kırsal bölgelere ulaşarak, bireylerin tasarruf ve finansal bilgiye erişimini sağlamıştır.

b. Risk Paylaşımı ve Öz Sermaye Yatırımı

Fintek, kitle fonlama platformları aracılığıyla risk paylaşımını teşvik etmektedir. Türkiye'den FonAngels, İslami hassasiyetlere uygun olarak küçük yatırımcıları erken aşamadaki girişimlerle buluşturmaktadır. Platform, şeffaf bilgi paylaşımıyla kredi bankacılığına alternatif bir finansman modeli sunar. Endonezya'daki benzer bir örnek ise, yatırımcıların kâr payı oranlarına göre destek verebildiği projeler sunar. Bu sayede yatırımcılar, örneğin çiftçi veya yetim gibi sosyal profillere yatırım yaparak manevi bir bağ kurabilir.

c. Sosyal Finans ve Şeffaflık

İslami Fintek, zekât, infak ve sadaka gibi sosyal finans araçlarını dijital platformlarda şeffaf biçimde yönetmektedir. Kitle fonlama siteleri, yardım kampanyalarını yalnızca gerekli miktarda fon toplanana kadar sürdürmekte ve dağıtım süreçlerini açıkça raporlamaktadır. Türkiye'de kurban bağışlarında video ve fotoğrafla şef-

Risk paylaşımına geçiş, İslami finansın özgünlüğünü yeniden kazanması ve mevcut finansal sistemdeki eşitsizliklere karşı gerçek bir alternatif sunabilmesi için kritik önemdedir.

faflık sağlanmakta; Lübnan'daki Landshut platformu ise Rohingya yetimlerinden cami inşasına kadar birçok küresel kampanyayı bir araya getirmektedir.

4. Geleceğe Dair Potansiyel ve Zorluklar

İslami Fintek, geleneksel finans kurumlarının eksikliklerini giderecek kapasiteye sahiptir. Artan akıllı telefon kullanımı sayesinde finansal hizmetlerden mahrum kalan 1,8 milyar insanın sisteme dahil edilmesi mümkündür. Fintek, risk paylaşımını teşvik ederek borç tüketimini azaltabilir; sosyal finansın entegrasyonu ile İslam'ın adalet, şeffaflık ve toplumsal fayda ilkelerini yeniden merkeze alabilir.

Türkiye'de İslami finans, katılım bankaları ve sukuklar aracılığıyla büyümektedir; ancak ürünlerin %99'u sabit getiriye dayalıdır. Fintek, bu tekdüzeliği kırma potansiyeline sahiptir. FonAngels gibi platformlar, küçük yatırımcıları erken aşama girişimlerle buluşturarak risk paylaşımını teşvik etmektedir. Malezya ve Endonezya gibi ülkeler ise mikro finans ve sosyal fonlama alanında lider konumdadır. İslami Fintek'in küresel hacmi 137 milyar dolardan 400 milyar dolara çıkma potansiyeline sahiptir.

Elbette bazı zorluklar da bulunmaktadır: teknolojik altyapı eksikliği, düzenleyici çerçevede belirsizlikler ve kullanıcıların düşük finansal okuryazarlığı gibi. Ancak bu engeller, eğitim, devlet politikaları ve kamu-özel sektör işbirlikleriyle aşılabılır. Gelecekte, İslami Fintek'in kripto para gibi yeni teknolojilerle entegre olması da mümkündür; ancak bu entegrasyon, faizsizlik ve şeffaflık gibi temel İslami ilkelerle uyumlu olmalıdır.

Sonuç

İslam finansı, borç temelli yapısı ve manevi eksiklikleri nedeniyle eleştirilse de, Fintek bu alanlarda yenilikçi çözümler sunmaktadır. Fintek, finansal erişimi artırarak yoksulları sisteme dahil etmekte; risk paylaşımıyla İslam'ın özüne dönüş sağlamakta ve sosyal finansı entegre ederek adalet ile şeffaflığı birleştirmektedir. Türkiye ve dünya örnekleri, bu potansiyelin somutlaştığını göstermektedir. İslami Fintek, İslam finansını yeniden düşünmenin ve özgün bir alternatif olarak inşa etmenin anahtarıdır. Bu dönüşüm, İslam'ın manevi ruhunu modern teknolojiyle buluşturarak daha adil ve sürdürülebilir bir finansal sistem vaad etmektedir.

*İslami Fintek,
finansal hizmetlerden
mahrum kalanları
sisteme dahil edebilir;
risk paylaşımını
teşvik ederek borç
tüketimini azaltabilir
ve sosyal finansın
entegrasyonu
İslam'ın adalet,
şeffaflık ve toplumsal
fayda ilkelerini
yeniden merkeze
alabilir.*

Modern Finans Sisteminin Borç Tabanlı Yapısı ve İslami Ekonomi Perspektifi

DR. MUHAMMED NASSER ABU HAMMOUR

Safwa İslamic Bank, Başkan

*İslami ekonomi
ile modern
finans arasındaki
karşıtlık, yalnızca
ekonomik araçların
farklılığından değil,
aynı zamanda
adalet, etik ve sosyal
sorumluluk gibi
değerlerin finansal
sistemde nasıl
onumlandırıldığından
kaynaklanmaktadır.*

Modern finans sistemi ile İslami ekonomi perspektifi arasındaki temel farklar, faiz ve borç kavramları etrafında şekillenmektedir. Modern finans, borç temelli mekanizmalar ve faiz oranları üzerine inşa edilmişken, İslami ekonomi, faizi reddeden ve risk paylaşımını merkeze alan bir yaklaşım benimsemektedir. Bu iki sistem arasındaki karşıtlık, yalnızca ekonomik araçların farklılığından değil, aynı zamanda adalet, etik ve sosyal sorumluluk gibi değerlerin finansal sistemde nasıl konumlandırıldığından kaynaklanmaktadır. İslami finans, modern finansın yapısal sorunlarına, özellikle aşırı borçlanma, finansal kırılganlık ve gelir eşitsizliği gibi konulara, alternatif çözümler sunma iddiası taşır. Ancak, bu alternatif modelin pratikteki uygulanabilirliği ve modern finansal sistemle entegrasyonu hem teknik hem de teorik düzeyde dikkatle incelenmesi gereken bir alandır. İslami finansın, modern sistemin eleştirisi üzerinden kurgulanan bu yaklaşımı, yalnızca ekonomik bir dönüşüm değil, aynı zamanda etik ve adalet temelli bir finansal paradigma inşa etme potansiyelini de barındırmaktadır. Bu potansiyelin gerçekleşmesi hem teorik bir derinlik hem de pratikte yenilikçi mekanizmaların geliştirilmesini gerektirmektedir.

Finans, modern ekonominin temel direklerinden biridir ve ücretli-faiz oranları bu sistem stoklarında merkezi bir rol oynar. Ancak İslami ekonomi perspektifi, faizi (riba) yasaklayarak bu mekanizmayı kökten reddeder. Bu farklılık nedeniyle, yalnızca teknik bir finans meselesi değil, aynı zamanda adalet, sorumluluk ve etik gibi

derin sorunlar gündeme geliyor. Modern finans, pragmatik bir dünya görüşü ve travmaların sonucu olarak şekillenirken, İslami perspektif, aşkın bir sorumluluk anlayışına dayanır. Bu deneme, modern finansın borç para biriminin teorik ve teorik bir temelli inceleyecek, İslami perspektifin bu sistemlere yönelik eleştirilerini detaylandıracak ve iki yaklaşımın sürdürülebilirlik, adalet ve eşitsizlik gibi dağılımlarını karşılaştıracaktır.

Modern finans, modernitenin bir ürünü olarak, 17. yüzyılın sonlarından itibaren şekillenmeye başladı. Modernite, din savaşları ve travmatik deneyimlerin ardından, dikey (transandantal) boyutta özel bir alana taşıyarak seküler bir dünya görüşü geliştirmiştir. Bu görüş, bireysellik, adalet ve sorumluluk kavramlarını yeniden tanımlamış; Sanayi Devrimi ile birlikte teknolojik ve finansal devrimler, modern toplumların temel dinamikleri haline gelmiştir. Finansal devrim, Einstein'ın kütle-enerji denklemi ($E=mc^2$) gibi, bir dönüşümün mantığına dayanır: Varlıklar (kütle), paraya (enerji) dönüştürülerek değişim tetiklenir. Bu bilgisayarın ana aracı borçtur.

Borç, modern finans sisteminin temel taşıdır. Varlıkları paraya çevirmenin bir yolu olarak, borçlu, fosil yakıtların enerjiye gittiğine benzer bir işlev görür. 1694'te kurulan Bank of England, bu sistemin ilk örneklerinden biridir. Britanya'nın Fransa'ya karşı borçlarını finanse etmek için adrese bu banka, banknotları bir ödeme aracı olarak tanıtmış ve vergilerle bu sistemi desteklemiştir. 18. yüzyılda, Birleşik Krallık'ta borçlanarak savaşın genişlemesi ilerlemektedir; bu, askeri gücün ekonomik genişlemesini tetiklediğini göstermektedir. Osmanlı gibi İslami dünyalar ise bu yarışta geri dönmüş, Tanzimat reformlarıyla modern bankacılık sistemini uyarlamaya çalışmıştır.

Modern finans, borçlanmayı sürekli genişletmeyi hedefler. 19. yüzyıldan itibaren kamu ve özel borçlar, gayrisafi milli hasılaya dağılımı bir şekilde gelişmiş: Gelişmiş ekonomilerde bu oran 3 büyümeye, gelişen piyasalarda ise 2 büyümeye göstermiştir. Altın standardından uzaklaşma, bu süreci daha da hızlandırmış; öz sermaye yerine borç, finansal piyasaların ana unsuru haline geldi. Ancak bu sürdürülebilir midir? Fosil yakıtların yarattığı tahribat gibi, borç da küresel finansal kırılganlık ve eşitsizlik üretmektedir.

Modern finans sisteminin borç yapısı, sürdürülebilirlik gündeme getirilir. Fosil yakıtların sınırlı parçaları, enerji üretimi alternatif aramalarını zorunlu olarak kapsarken; Borçlu, finansal sistemin benzer bir sorgulamasını gerektirir. Borçlu toplumlar sürdürülebilir mi? Gelişmiş ekonomilerde borç tutarlarının gayri safi milli hasılanın 3'ünü elinde tutuyor, bu sistem uzun vadeli istikrarını tehdit

*Modern finans,
pragmatik bir dünya
görüşü ve travmaların
sonucu olarak
şekillenirken, İslami
perspektif, aşkın bir
sorumluluk anlayışına
dayanır.*

*Faiz, parayı ticari
bir alışverişe
dönüştürürken,
borçluların
yükümlülüklerini
artırır ve finansal
stresi derinleştirir.*

ediyor. Borç, sadece bir mali araç değil, aynı zamanda toplumsal sorumluluk ve adaletle bağlantılı bir meseledir.

Modern sistemde faiz, borç bölümlerinin temel oranlarıdır. Faiz, parayı ticari bir alışverişe dönüştürürken, borçluların yükümlülüklerini artırır ve finansal stresi derinleştirir. Bu durum, özellikle 2008 küresel finans krizi gibi olaylarla kendini gösterdi: Borç balonları, sistemik kırılganlıklara yol açmış, eşitsizlik artırılmış ve kesintiler tetiklenmiştir. Dolar sistemi, borç genişliğine sahip bir yapıyı oturarak, gelişen ülkeleri içe aktarılabilir hale getirir.

İslami ekonomi perspektifi, modern finansın borcu ve faiz biriminin kökten bir eleştirisini sunmaktadır. İslam'da faiz (riba), adletsiz bir sömürü aracı olarak yasaklanmıştır; çünkü borç verenin risksiz kar elde etmesi, borç alanın ise tüm yükü taşıması hakkaniyete aykırıdır. Bu bakış açısı, aşkın bir sorumluluk anlayışına dayanmaktadır: Din, Yaratıcı'ya ve topluma karşı bir borçtur. Borç veren (obligator) ve borç alan (obligatö), adalet sistemi içinde hareket etmek zorunda. Borcun ödenememesi durumunda, el koyma yerine darura (zorunluluk) ilkesi devreye girer; bu adil bir çözümdür.

Modern sistem aşırı borçlanırlar, beş temel soruna yol açar: 1) Ahlaki yollar (faizle finansal stres istismarı), 2) Finansal kırılganlık (ekonomik istikrarsızlık), 3) Eşit olmayan zengin ekonomik koşullar, 4) Uluslararası baskınlık (dolar sistemi), 5) Yeniden yapılanma. Pakistan, Türkiye, Lübnan gibi İslami bölgelerdeki yüksek enflasyonun somut örnekleridir. İslami finans, bu borçların sistemi ortadan kaldırmayı hedefler; ancak mevcut sistemin karmaşıklığı, bu sürecin karmaşıklığıdır.

İslami finans, faizsiz bir model sunarak modern sistemler alternatif oluşturur. Mudaraba ve müşareke gibi ortaklık evrensel araçlar, riskin paylaşılmasını sağlar; böylece borç verenin tek kâr kâr etmesi engellenir. Bu sistem, adalet ve sorumluluk merkezinin sorumluluğundadır; borç yerine öz kaynak telgrafını teşvik eder. Ancak İslami finansın modern sistemi içinde mevcut, bazı zorluklarla karşılaşılıyor. Örneğin, yeniden finansmanda belgelenme ve koşullar nedeniyle tıkanıklıklar yaşanır. Yine de İslami finans, bir çerçeveyle finansal kırılganlığı azaltma potansiyeline sahiptir.

Modern finans, pragmatik bir yaklaşımla borç ve faizi ekonomik büyümenin motoru olarak görür; İslami perspektif ise bunu adaletsiz ve sürdürülemez bulur. Modern sistem, varlıkları paraya dönüştürerek değişimi tetikler; ancak bu süreç eşitsizlik ve istikrarsızlık yaratır. İslami finans, borç ödeme ortaklığı ve adil paylaşım önerileri; bu teoride sürdürülebilir bir model sunsa da pratikte küresel sis-

tem baskını, karşılanabilirlik sorunuyla karşımıza çıkıyor. Modern sistemin kazancı, üretimin arttırılması; İslami perspektif ise bölümde adaleti sağlamayı önceler.

İslami finans, modern sistemlerin yapısı ve yapısal sorunlara yanıt verme potansiyeline sahiptir; ancak bu potansiyeli oluşturmak bir dönüşüm gerektirir. ABD doları hegemonyası İslami ülkeler için bir “kafes” oluşturur. Bu kafesten çıkmak, teknik stratejiler gerektirir:

- 1) Faizsiz finansal araçların yaygınlaştırılması,
- 2) Öz kaynak çalıştırma teşviki,
- 3) Uluslararası işbirliği ile alternatif bir sistem oluşturulması.

Pakistan ve Türkiye gibi ülkelerde, bu tarifelerin uygulanması çalışsa da küresel sistem baskıları bu takviyeleri zorlaştırmaktadır.

Modern finans ile İslami perspektif arasındaki fark, faiz ve borç ödemesinde açıkça ortaya çıkar. Modern sistem, borçlanarak büyümeyi hedefler; ancak bu, hakların eşitliği, eşitsizlik ve finansal kırılganlık gibi sorunları da beraberinde getirir. İslami finansın, adalet ve sorumluluk seçenekleri bir alternatif sunar; ama küresel sistem içinde bu alternatife tam anlamıyla hayatta kalması için teknik adımlar atılmalıdır. Finans, yalnızca bir ekonomik sorun değil, aynı zamanda etik ve toplumsal bir sorundur. İslami perspektif, modernitenin yorulmuş modeline taze bir nefes aldırabilir; ancak bu, uzun vadeli bir vizyon ve kolektif çaba gerektirir.

*Modern finans,
pragmatik bir
yaklaşımla borç
ve faizi ekonomik
büyümenin motoru
olarak görür;
İslami perspektif ise
bunu adaletsiz ve
sürdürülemez bulur.*

İslam Ekonomisinin Krizleri ve Yeniden İnşası: Üçüncü Nesil Yaklaşım

DR. ASAD ZAMAN

Uluslararası İslam Ekonomisi Enstitüsü, Başkan

*İslam ekonomisinin
temel amacı,
ekonomik politikalar
aracılığıyla toplumsal
refahı arttırmak,
adaleti sağlamak
ve maddi-manevî
sürdürülebilirliği
korumaktır.*

İslam ekonomisi, ekonomik faaliyetleri İslami etik ve dini ilke-
lerle uyumlu hale getirmeyi hedefleyen bir disiplin olarak hem
teorik hem de pratik bir çerçeve sunmaktadır. Bu disiplin, adalet,
eşitlik ve sosyal refah gibi değerleri merkezine alarak, faizsiz bir eko-
nomik model ve risk paylaşımı temelli finansal araçlar önermekte-
dir. Ancak, İslam ekonomisinin vaatlerini tam anlamıyla gerçekleştirememesinin arkasında, modern seküler ekonomik sistemle olan gerilimler, kurumsal yapıların yetersizliği ve pratik uygulamalardaki tutarsızlıklar gibi faktörler yatmaktadır. İslam ekonomisinin insan merkezli bir yaklaşımla yeniden ele alınması, yalnızca ekonomik araçların gözden geçirilmesini değil, aynı zamanda üretim, tüketim ve paylaşım süreçlerinin etik ve sosyal boyutlarının da dikkate alınmasını gerektirmektedir. Bu bağlamda, İslam ekonomisinin, modern ekonomik sistemin eleştirisi üzerinden kurgulanan bir alternatif olmanın ötesinde, insani değerleri ön planda tutan ve sürdürülebilir bir ekonomik düzen inşa etme potansiyeli taşıdığı savunulabilir. Bu potansiyelin gerçekleşmesi hem teorik bir derinlik hem de pratikte yenilikçi ve kapsayıcı mekanizmaların geliştirilmesine bağlıdır.

Seküler Paradigma ile Uyum Çabası ve Kimlik Aşınması

İslam ekonomisinin temel amacı, ekonomik politikalar aracılığıyla toplumsal refahı arttırmak, adaleti sağlamak ve maddi-manevî sürdürülebilirliği korumaktır. Ancak bu hedefler, modern ekonomik teorilerin baskın olduğu bir dünyada sınanmaktadır. Geleneksel ekonomi, 2007 mali küresel krizi gibi olaylarda açıklama ve politika tavsiyelerinin sunulması konusunda başarısız olmuş; Dünya Bankası ve IMF gibi kurumlar tarafından dayatılan politikalar, tek bir ekonomik dönüşüm vakasını bile gerçekleştirmemiştir. Dünya Bankası'nın bu başarısızlığı kabul edilebilir bir şekilde korunmuş, geleneksel teori ekonomik, ekonomik büyümeyi açıklama veya aktarma kapasitesinden yoksun kalmıştır. Buna karşılık komünist Rusya, Çin ve Doğu Asya ekonomileri gibi örnekler, mucizevi büyümeler sergileyerek alternatif modellerin mümkün olduğunu gösteriyordu. İslam ekonomisi, İslam dünyasında refah yaratma konusunda benzer bir başarı sağlayamamış ve son 30 yılda sözlerini tutmakta zorlanmıştır.

Bu başarısızlık, İslam ekonomisinin modern seküler paradigmalarla uyum sağlama çabalarından kaynaklanabilir. Modern ekonomi, seküler modernite tarafından şekillendirilmiş bir dünya görüşüne dayanabilir; Allah'ı, ahireti ve yargılanmayı reddederek, bu toplamı haz ve bireysel faydayı maksimize etmeye odaklanıyor. İnsan, bu görüşte, açgözlülük, rekabet ve bireysellik üzerine kurulu acımasız bir ormanda yaşayan bir hayvan olarak tasvir edilir. İslam ekonomisi cömertlik, işbirliği ve toplumsal sorumluluk gibi değerleri merkeze alır. Bu iki yaklaşımı, özünde kapsayan genişliktir. Sorun şu ki, İslam ekonomisi modern ekonomiyle birleşmeye devam ederken, bu karşıtlığı uzlaştırma çabası başarısızlıkla sonuçlanmıştır. İki genişleme paradigmasını birleştirmek, esnek bir uyumsuzluk yaratmak ve İslam ekonomisinin özgünlüğünün ortadan kalkması.

Alternatif Ekonomi Yaklaşımları

Son 30 yılda geleneksel ekonominin eksikliklerine yanıt olarak çeşitli alternatif disiplinler ortaya çıktı. Davranışsal ekonomi, insanoğlunun istediği yönde yön değiştirme konusunda etkili bir yaklaşım sunarken, Duflo ve Banerjee'nin ebeveynlerinin yoksulluk ekonomisi, Afrika ve Asya gibi birikimli olarak başarılı sonuçlar elde etmiştir. Çevresel ekonomi, mega projelerdeki artışların birleşimini katarak modern ekonominin eksikliklerini giderir. Evrimsel ekonomi, ekonomilerin mevcut değişimlerini gösterebilir; Ajan temelli modeller ve karmaşık sistem analizleri ise dinamik yapıları

İslam ekonomisinin yeniden inşası, insani gelişme teorisine ve toplumsal evrime dayalı bir yaklaşımla mümkündür.

anlamada güçlü araçlar sunar. Modern Para Teorisi (MMT) ise sıfır enflasyon, sıfır faiz ve sıfır oran gibi hedeflerle, İslam ekonomisinin ideallerine yakın bir çerçeve önerir. Ancak İslam ekonomisi, bu alternatiflerin sunduğu başarıyı kendi kendine tekrarlayamamıştır.

İslam ekonomisindeki bu krizler, yalnızca pratik uygulamadaki yetersizliklerle sınırlı değildir; aynı zamanda teorik bir temel eksiklikten de eksiktir. “İslam Ekonomisindeki Kriz” başlıklı makale detaylıca ele alınmış ve Türkçeye çevrilmiştir. Modern ekonominin seküler pozitivizme dayalı yaklaşımı, insan davranışını yalnızca dışsal gözlemlerle ve derinlemesine modellere indirgeyerek analiz eder. Bu yaklaşımı, insanın iç boyutlarını –ruhsal, manevi ve yapısal özelliklerini– göz ardı eder. İslam ekonomisi ise, öz etkisi (kendini tanıma) temelli bir insan çaba çözümü önerir. Aristoteles’in “Kendini bilmenin bilimin başlangıcıdır” ve İbnü’l Arabî’nin “Kendini bilen Allah’ı bilir” sözleri, bu öz bilginin evrensel bir bilgelik kaynağı olduğunu vurgular. İnsan davranışlarının anlaşılabilmesi, yalnızca dışsal olarak ortaya konulmaması, içsel bir anlayışa da dayanmalıdır. İslam ekonomisi, bu içsel boyutu merkeze alarak, modern sosyal bilimlerin sınırlarını aşan bir politika çerçevesi geliştirebilir.

Üçüncü Nesil İslam Ekonomisi: Yeni Bir Başlangıç Mümkün mü?

İslam ekonomisinin yeniden inşası, insani gelişme teorisine ve toplumsal evrime dayalı bir yaklaşımla mümkündür. Modern ekonomistlerin faydasını maksimize etmek için kullanılanlar, karşılaştırmalarla çelişir; zira insan çalışması, pozitivist modellerin öngördüğü gibi evrensel aralıklarla açıklanamaz. İslam ekonomisi, bu bağlamda, öz veri ve içgörüye dayalı bir teori önerir. Üçüncü nesil İslam ekonomisi, bu yaklaşımın temel alan bir ders kitabıyla somutlaştırılmıştır. İnsan davranışlarının anlaşılması, toplumların evriminin anlaşılmasının da anahtarıdır. İbnü Haldun’un Ulumu’l-Umran perspektifi, toplumların ekonomik, politik, sosyal ve merkezlerinin bir arada bağlı olması ve izole bir şekilde incelenemeyeceği savunur. Toplumlar, üyeliklerden oluşur; dolayısıyla insan davranışını doğru anlamaktan toplumsal dinamikleri analiz etmek mümkün değildir.

Batı’daki bilim anlayışı, gözlemsel davranışlara odaklanarak ruhani ve içsel boyutları reddederler. Bu pozitivist yaklaşım, Avrupa’daki din savaşlarının bir sonucu olarak seküler bir toplum inşa etme çabalarından doğmuştur. Thomas Hobbes’un “İç etik değerlere dayanamaz, hukukun üstünlüğünü esas alırız” görüşünde, bu seküler çerçevenin yapılabirliği oluşturulur. Ancak İslam’da şeriat, kalbinin huzuru ve huşûsuyla başlar; iman, dışarıdan dayatılmaz.

*İslam’da şeriat,
kalbinin huzuru ve
huşûsuyla başlar;
iman, dışarıdan
dayatılmaz. Bu
içsel temel, İslam
ekonomisinin modern
seküler modellerle
uyuşmazlığını gösterir.*

maz. Bu içsel temel, İslam ekonomisinin modern seküler modellerle uyumsuzluğunu gösterir. İslam ekonomisinin bugünkü evrimi de bu gerilimle şekillenmiştir: Birinci nesil, 20. yüzyılın başında sömürgeciliğin engellenmesi özgürlük mücadelelerinin bir parçasıydı; ikinci nesil, 1970’lerde siyasi İslam’ın farklılıklarıyla birlikte modern Müslümanlar tarafından değiştirildi; Üçüncü nesil ise, önceki yaklaşımların başarısızlığını kabul ederek yeni bir anlayış önerdi.

Üçüncü nesil İslam ekonomisi, davranışsal ekonomi, yoksulluk ekonomisi, evrimsel ekonomi ve ajan temelli modeller gibi alternatiflerden daha kapsamlı bir strateji sunma potansiyeline sahiptir. MMT’nin “üçlü sıfır” hedefi (sıfır oranı, sıfır enflasyon, sıfır faiz), İslam ekonomisinin ideallerine paralellik gösterir; Ancak İslam ekonomisi, bu amaç yalnızca teknik bir birliktelik değildir, yapısal ve manevi bir temel üzerine inşa edilebilir. Toplumsal değiştikçe sosyal teoriler de geliştirilmelidir; bu etkileşim, İslam ekonomisinin dinamik bir alan olarak yeniden çalışmayı gerektirir. Batı’daki ekonomik teorinin evrimi, din savaşları ve sekülerleşmeyle şekillenirken, İslam ekonomisinin kendi sermaye kaynaklarını –İbnü Haldun’un mirasını– temel alarak iletebilir.

Sonuç olarak, İslam ekonomisi, modern seküler paradigmalara uyum sağlama çabalarında krizler yaşanmış, ancak bu krizler bir yeniden inşa etmeyi beraberinde getiriyor. İnsan faaliyeti ve toplumsal evrim üzerine kurulu üçüncü nesil yaklaşım, İslam ekonomisinin yalnızca İslam özgürlüğü değil, tüm insanlığa örnek bir çerçeveye sahip olacak. Bu süreçte öz bilgi ve içsel anlayışlar, pozitivist modellerin bütününe daha derin bir bilgelik sunmaktadır. İslam ekonomisi, vaatlerini tam anlamıyla gerçekleştirememiş olsa da bu yolculuklar henüz bitmemiştir; aksine yeni bir başlangıç noktasıdır.

Üçüncü nesil İslam ekonomisi, davranışsal ekonomi, yoksulluk ekonomisi, evrimsel ekonomi ve ajan temelli modeller gibi alternatiflerden daha kapsamlı bir strateji sunma potansiyeline sahiptir.

İslam Ülkeleri Arasında Ekonomik İşbirliğinin Geleceği: Fırsatlar ve Zorluklar

DR. ÖĞR. ÜYESİ FATİH KIRŞANLI

ASBÜ, Öğretim Üyesi

İslam İşbirliği Teşkilatı'nın 57 üye ülkesi var. Dünya ölçeğinde yaklaşık 200 ülke olduğunu düşünürsek, bu yüzde 25'in bile fazlasına tekabül ediyor (sadece ülke sayısı olarak). Yine dünya nüfusunun 8 milyar civarında olduğunu düşünürsek, bizim temsil ettiğimiz alan yine yüzde 25 civarında. Ama dünya gayri safi milli hasılasının 100 trilyon doları biraz geçtiğini düşünelim. Bütün bu üye ülkelerin toplam gayri safi milli hasılası 9 trilyon dolar. Yani hem nüfusta hem temsiliyette yüzde 25 iken, gayri safi milli hasıla yüzde 10'un bile altında olmuş oluyor. Bu, bize bir şeyler söylüyor.

Bununla alakalı, İslam ülkeleri içerisinde belli ticaret anlaşmaları yapılmış, gümrük duvarlarını azaltacak adımlar atılmış. Mesela bunu Körfez İşbirliği Teşkilatı'nın 6 üyesi arasında görüyoruz: Gidiş gelişler sadece kimliklerle serbest olarak gerçekleşiyor. Ama İslam ülkeleri içerisinde kullanılacak ortak bir para birimine ya da ticareti tamamen gümrük duvarlarını sıfırlayacak bir sisteme henüz kanalize olunamamış. Bunlar da tabii ki bize farklı şeyler söylüyor. Bunlar ne anlama geliyor? Çok önemli... Bir de tabii İslam ülkelerinin özellikle belli kısımlarının 1960'lardan sonra bağımsız olduğunu düşünürsek, iş birliği olanaklarını artıracak ulus-devlet inşa süreci biraz zaman aldığı için bu durum onların aleyhine işleyen bir faktör olmuş. Özellikle Avrupa ülkelerinde gördüğümüz öğrenci değişim programlarının İslam ülkeleri arasında hayata geçirilememesi de önemli bir ek-

Bir ulusun ya da devletin ulaşmak istediği duygusal hedefler ile mevcut kurumsal kapasitesi arasındaki fark ne kadar büyürse, iş birliği olanakları da o kadar azalır.

siklik. Örneğin, Erasmus değişim programları var ama İslam ülkeleri arasında benzer bir program bir türlü canlandırılmıyor.

İslam Dünyasında Kurumsal Zayıflık ve Mikro Dinamikler

Peki, iş birliğinden ne anlıyorum? Biraz ona değineyim. Bu işin istatistik kısmıydı... Mikro dinamiklere öncelikle odaklanmak benim için makrodan biraz daha önce geliyor. Makro çalışan biri olmama rağmen... Peki, bunlar ne demek? Bir ulusun ya da bir devletin duygusal hedefleri olabilir; tarihsel süreçte yaşadıklarından hareketle. Bir de o devletin kurumsal kapasitesi vardır. Dolayısıyla, ulaşılmak istenen duygusal hedeflerle mevcut kurumsal kapasite arasındaki fark ne kadar büyürse, işbirliği olanakları da o kadar azalır.

Dolayısıyla, burada her bir İslam ülkesinin mikro dinamiklere odaklanması çok önemli. İkinci bir nokta ise, “el-marife” ve “nizam ve irade”... Yani bilgi olacak, irade olacak ve bunu hayata geçirecek bir düzen olacak. Biz ne kadar mikro dinamiklere odaklanıp bu alanlarda kendimizi geliştirirsek, bilgi odaklı farklı düşüncelere ne kadar tolerans gösterip onları anlamaya çalışırsak, bu, ortaya iyi bir irade çıkaracaktır. Ve ortaya çıkan irade, küresel bir sistem olarak da karşımıza gelebilir. Dolayısıyla, her bir Müslüman ülkesinin önce mikro dinamiklere -bilgiye verilen önem gibi- odaklanması, bunun sonucunda ortaya çıkacak olan bilgiyi ve toleransı karşılayacak irade ve bu ikisinin birleşerek daha sonra bir küresel nizamla dönüşümü hedeflenmelidir. Çünkü ekonomi teşebbüsünün yegâne ayağını, bence, mikro dinamikler içerisindeki bu noktalara odaklanmak oluşturuyor.

Üçüncü kısımda her zaman dile getirilen, yine mikro dinamikler içerisinde konuşulması gereken adalet anlayışıdır. Entelektüeller, siyaset yapıcılar, politika yapıcılar, bundan ne demek istediğimizi İslam dünyası içerisinde anlatmalı, konuşmalı ve bunu sürekli gündemde tutmalıdır. Mesela araştırma-geliştirme konusunda Kore, 1950’lerde Türkiye ile aynı seviyedeydi, ancak sonrasında büyük bir fark yarattı. Çok ciddi şekilde araştırmaya ve gelişmeye önem verdi. Ancak biraz daha ayrıntılı baktığımızda Kore’de farklı bir hikâye de var: Örneğin, 1997 yılında Asya krizi yaşandığında ve ülkenin parası büyük ölçüde değer kaybettiğinde, altın fiyatları yükselince Koreliler gönüllü olarak bir altın kampanyasına katıldılar ve devletlerine ellerindeki altınları sundular.

Örneğin, ülkemizde yapılan son açıklamalara göre yastık altındaki altın miktarı 300 milyar dolar (yaklaşık 5.000 ton) civarında. Yani Türkiye ekonomisine henüz dahil edilmemiş ciddi bir varlıktan bahsediyoruz. İkinci bir nokta: 2009 yılında, COVID’e benzer başka bir grip salgını Meksika’da gerçekleştiğinde, yaklaşık 15.000 Koreli orada bulunuyordu.

*Özellikle 7 Ekim’deki
İsrail saldırılarından
sonra, dünyadaki
neoliberal düzenin
Amerikan merkezli
yapısında ciddi
kırılganlıklar oluştu.*

Kendi bölgesel güçlerini kaybetmemek adına maskelerini takarak çalışmaya devam ettiler. Oysa diğer ülkelerden gelen çalışanlar böyle bir zorunlulukları olmamasına rağmen işleri bırakmıştı. Korelilerin bu tutumu, Türkiye ve Güney Kore örneğinde, mikro seviyede toplumsal yapıların farklılıkları hakkında bize önemli ipuçları veriyor. Bu calibi dikkattir.

Fırsatlar, Tehditler ve Toplumsal Dönüşümün Koşulları

Birincisi: Fırsatlar, çoğu zaman ciddi tehditler barındırırken; tehditler de büyük fırsatlar doğurabilir. Bu iki kavram birbirine geçmiş durumdadır. Bence, bu kadar iç içe geçmiş bir dünyada, özellikle Müslüman ülkeler arasında bankacılık ve finansın geliştirilmesi büyük önem taşıyor. İkinci: Düşük fırsat maliyetleri sayesinde artık eğitime ulaşmak ya da bir ürünü üretmek için gerekli girdileri elde etmek eskisine göre çok daha kolay. Üçüncüsü: Eğitim. Eğitime katılım artık çok basit. Evlerinizin rahatlığında oturarak Harvard ve Stanford gibi üniversitelerin derslerine kolayca erişebiliyorsunuz. Bu da önemli bir imkân. Dördüncüsü: Daron Acemoğlu'nun da sıkça vurguladığı gibi yapay zekâ (AI) ve teknoloji büyük bir gelişim içerisinde. Özellikle genç nesil, bu alanda kendilerini giderek daha fazla geliştiriyor. Müslüman dünyasının genç ve dinamik nüfusu, bu fırsatı değerlendirebilir. Son olarak: Kültürel yetişmişlik... Kendi toplumumuz içerisinde Kur'an ve sünnet odaklı bir aile yapısı oluşturarak gelecek nesilleri iyi yetiştirmeliyiz. Dünyanın gelişmiş ülkeleriyle kıyaslandığında, bu değerler bizi öne çıkarabilecek önemli unsurlar arasında yer alıyor.

Bununla ilgili olarak, gerekli gelişmelerin devam etmesi gerektiğini düşünüyorum. Özellikle 7 Ekim'deki İsrail saldırılarından sonra, dünyadaki neoliberal düzenin Amerikan merkezli yapısında ciddi kırılmalıklar mevcut. Ben de doktorasını Amerika'da yapmış biri olarak söyleyebilirim ki, burada büyük belirsizlikler söz konusu. Peki, bu bizim için nasıl bir fırsat yaratabilir? Eğer hikâyemizi adalet, bilgi, irade ve düzen odaklı bir şekilde inşa edebilirsek ve var olan kaynaklarımızı doğru kullanabilirsek, bu yetkinliklerimiz bize alternatif düşünce yolları açabilir. Leland Stanford... Amerika'nın batısında (Kaliforniya bölgesinde) büyük demiryolu hatlarını geliştiren ünlü bir iş insanı. Wikipedia'ya baktığınızda kendisinin "Batı'daki kaynakların hırsızı" olarak anıldığını görürsünüz. Ancak aynı zamanda Stanford Üniversitesi'nin de kurucusudur. Böyle bir figür bile büyük bir eğitim kurumu inşa edebilmiştir. Dolayısıyla, biz de kendi finansal kaynaklarımızı doğru şekilde kullanarak farklı seviyelere ulaşabiliriz.

Aynı şekilde, Çin merkezli ekonomik sistem ve Batı eksenli yapıların, bizim dünyamıza fazla bir şey öneremeyeceğini düşünüyorum. Ancak, kendi ülkelerimizdeki yolsuzlukları azaltarak ve kaynaklarımızı verimli

*Müslüman ülkeler için
tehditler: Yolsuzluk,
genç işsizliği, elit
kapitalizmi ve
finansallaşma.*

kullanarak bu sistemlerden bağımsız bir gelişim sağlayabiliriz.

Aynı şekilde, yine Amerika odağında bize sunulacak çok fazla ders yoktur. Çünkü mülkiyet hakları açısından ülkede var olan asıl vatandaşların topraklarının nasıl ellerinden alındığını biliyoruz.

Tehditlere değindiğimizde ise şöyle bir tablo çıkar karşımıza: Yolsuzluk, yolsuzluğun yönetimi ve yolsuzluğun din ve siyasetle olan ilişkisi... İslam ülkeleri içerisinde, başta bahsettiğim 57 ülkenin hangisiyle konuşursak konuşalım, yolsuzluğun kendi ülkelerinde büyük bir problem olduğunu söylemişlerdir. Ancak mikro dinamiklerle önce kendi içimizde nerelerde ve nasıl problemlerimiz olduğunu görmeden, makro seviyede çözüm önerileri sunmak belki de çok gerçekçi değildir. İkinci nokta genç işsizliktir. Bizde de çok yüksek olan genç işsizlik, örneğin Mısır'da şu anda %50'nin üzerindedir. Diğer Müslüman ülkelerde de durum benzerdir. Zenginlik ve gelir eşitsizliği, kişi başına düşen milli gelirin 70.000 dolar olduğu Katar ile 300 dolar olduğu Yemen'i aynı kategori içinde değerlendirmenin ne kadar adil olup olmadığı konusunda ciddi bir yeniden değerlendirme yapmayı gerektiriyor.

Bir diğer mesele, "crony capitalism", yani elit kapitalizmidir. Yönetenlerin kendilerine yakın gördüğü insanlara destek vererek, onların büyümesini sağladıkları ve kaynakları verimsiz şekilde dağıttıkları bir sistemdir. Bir diğer önemli nokta ise finansallaşmadır. Bugün Körfez ülkelerinde finansallaşmanın geldiği nokta akıllara zarar bir durumdadır. Örneğin, Kuveyt ya da Katar isterse, Faslıların birbirleriyle olan iletişimini anında kesebilirler. Çünkü finansal kaynaklar oranında yüzde 70-80 gibi yüksek bir oranda o ülkelerin telekomünikasyon şirketlerini yönetmektedirler. Bu da bölge içinde farklı kırılganlıkları beraberinde getirmektedir. Bölgesel problemler ise İran ve Körfez merkezlidir. Burada özellikle iki kavram çok önemlidir: şura ve istişare. Bu kavramları içselleştirerek daha fazla kullanmamız gerektiğini düşünüyorum. Ekonomik çeşitlendirme ile kurumsal kapasitenin ve kalitenin artırılması da büyük önem taşımaktadır. Bu ne kadar geliştirilirse, bizim hikâyeyi anlatma biçimimiz de o kadar iyi olacaktır. Son olarak, 2006 Nobel Ekonomi Ödüllü Edmund Phelps'in, "Ekonomik büyüme toplumların karakterine bağlıdır." sözünü, şu şekilde değiştirmek istiyorum: "Ekonomik iş birliği, toplumların karakterine bağlıdır."

Ayrıca, Aliya İzetbegoviç'in, "Mekanlar, insanlar arasındaki ilişkide çok önemli değildir; mühim olan, manevi olarak birbirine yakınlaşmaktır." sözünü de hatırlatmak isterim. Araştırmalarımda sıkça referans aldığım Malik Bin Nebi'nin "El-kabiliyye lil-istimar" (kolonize olmaya yatkınlık hali) kavramına değinerek bitirmek isterim. Büyük güçler her zaman fitne peşindedir. Ancak ben ne yapıyorum? Önce bütün soruları kendime yöneltmem gerekiyor diye düşünüyorum.

*Büyük güçler
her zaman fitne
peşindedir. Ancak
ben ne yapıyorum?
Önce bütün soruları
kendime yöneltmem
gerektiyor diye
düşünüyorum.*

Müslüman Ülkelerde Bağımsız Ekonomi Düşünmenin İmkânı

DR. İLDUS RAFIKOV

Maqasid Enstitüsü, Başkan Yardımcısı

Müslüman ülkeler için ekonomik bağımsızlık hem finansal istikrar hem de küresel düzende stratejik bir öneme sahip olan kritik bir meseledir. Bu bağlamda, Müslüman toplumlarında ekonomik bağımsızlığın yeniden düşünülmesi ve bu hedefe ulaşmak için sistematik bir yaklaşım geliştirilmesi gerekmektedir.

Müslüman ülkeler için ekonomik bağımsızlık hem finansal istikrar hem de küresel düzende stratejik bir öneme sahip olan kritik bir meseledir. Bu bağlamda, Müslüman toplumlarında ekonomik bağımsızlığın yeniden düşünülmesi ve bu hedefe ulaşmak için sistematik bir yaklaşım geliştirilmesi gerekmektedir. Ekonomik bağımsızlık, kapalı bir ekonomi modeli benimsemekten ziyade, iç kapasiteyi geliştiren, yerel kaynakları etkin kullanan ve entelektüel özerkliği destekleyen bir strateji üzerine inşa edilmelidir. Bu yaklaşım, Müslüman ülkelerin küresel ekonomik sistemle entegre olurken aynı zamanda kendi ekonomik kimliklerini korumalarını sağlayabilir.

Malezya Örneği ve Uygulanabilir Politikalar

Mevcut durumun teşhisi, Malezya gibi başarılı örneklerden alınacak dersler ve uygulanabilir değişim yöntemleri, ekonomik bağımsızlık hedefine ulaşmak için önemli bir zemin sunmaktadır. Özellikle, eğitim politikalarının ekonomik bağımsızlık hedefleriyle uyumlu hale getirilmesi, finansal okuryazarlığın yaygınlaştırılması ve yerel girişimciliğin desteklenmesi, bu sürecin temel taşları olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca, para politikalarının yeniden gözden geçirilmesi ve ekonomik sistemlerin adil bir şekilde dağıtılması, Müslüman ülkelerin ekonomik bağımsızlığını güçlendirecek önemli adımlardır.

Nihayetinde, Müslüman ülkelerin ekonomik bağımsızlığını sağlamak için disiplinler arası bir yaklaşım benimsenmesi ve finansal sistemlerin yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Bu süreç, yalnızca ekonomik politikalarla sınırlı kalmayıp, eğitim, teknoloji, kültür ve sosyal politikalarla da desteklenmelidir. Bu kapsamlı yaklaşım, Müslüman ülkelerin küresel ekonomik sistemde daha güçlü ve özerk bir konuma gelmelerine yardımcı olabilir. Ekonomi, Müslüman ülkeler için yalnızca maddi bir hedef değil, aynı zamanda entelektüel ve üretilen bir özerklik arayışıdır. Bu kavram, Kuzey Kore gibi tamamen kapalı bir ekonomi modeli değil, küresel sistemle iletişim içinde kalarak iç kapasiteyi güçlendirmeyi ifade eder. Müslüman toplumlarda ekonomik bağımsızlığın yeniden düşünülmesi, üretim, eğitim ve entelektüellik, özerklik gibi alanlarda enerji kapasitesinin yaratılmasını gerektirir. Ancak bu süreç, uluslararası finansal sistemin baskıcılığı ve neoklasik ekonomi anlayışının entelektüel hegemonyası gibi zorluklarla karşı karşıyadır. Günümüz şartlarında, Müslüman küresel dünyada, bankacılık ve finans sistemi erişime kapalı bir yerde bulunuyor, bu sistemin dinamiklerini tutmak ve takip etmek çalışıyordu. Bu özgürlük, ekonomik eğitimden politik kararların alınmasına kadar geniş bir yelpazede genişliyor.

Ekonomi, para politikalarının ve kredi dağılımının ayrıntılı içeriğini içerir. Para, modern ekonomilerde yalnızca bir değişim aracı değil, aynı zamanda ekonomik sektörleri şekillendiren bir güçtür. Bu nedenle, Müslüman dünyasında ekonomik bağımsızlığın sürdürülmesi, finansal sistemlerin bileşenlerinin kavranmasını ve satın alma sistemlerinin alternatif stratejilerin kullanılması zorunludur. Bu deneme, mevcut durumun belirlenmesiyle, Malezya deneyiminden öğrenilecek dersler ve sistematik olarak sistematik bir şekilde ortaya çıkıyor.

Disiplinlerarası Yaklaşım ve Geleceğe Yönelik Adımlar

Müslüman dünyasında ekonomik bağımsızlığın ortaya çıkardığı temel zorluklar, özgürlük ve dış etkenlere aşırı bağımlılık olarak iki ana inanişe toplanabilir. Entelektüel bağımlılığı, neoklasik ekonomi anlayışının Müslüman dünyasındaki eğitim sistemleri ve ders kitaplarında baskın bir rol oynamasındandır. Malezya'da alınan eğitim deneyimi, bu durumu açıkça ortaya koyuyor; ders kitaplarında ve müfredatta neoklasik ekonomi perspektifi baskındır. Neoklasik yaklaşımlar, kalıcı bir çerçeveye dayanıklıyken, Müslüman dünyasındaki kültürel güzellikleri göz ardı eder. Bu durum, özerkliğin önünde bir engel teşkil eder.

Neoklasik ekonomiye alternatif olarak, yeşil ekonomi, davranış-

Neoklasik ekonomiye alternatif olarak, yeşil ekonomi, davranışsal ekonomi, kurumsal ekonomi ve çörek ekonomisi gibi yaklaşımlar ortaya çıktı. Bu alternatifler, kısmen başarılı olmuş; ancak genel birleşme neoklasik düşüncenin hegemonyası devam etmektedir.

*Müslüman dünyanın
ekonomik bağımsızlık
hedefine ulaşabilmesi
için disiplinler arası
bir yaklaşım şarttır.
Sadece neoklasik
iktisat çerçevesi
içinde kalmak bu
hedef için yetersizdir.*

sal ekonomi, kurumsal ekonomi ve çörek ekonomisi gibi yaklaşımlar ortaya çıktı. Bu alternatifler, kısmen başarılı olmuş; ancak genel birleşme neoklasik düşüncenin hegemonyası devam etmektedir. Entelektüel evlilikleri, Müslüman akademisyenlerin ve ülkelerindeki kendi bağlamlarına özgü bir ekonomik gelişmenin devam etmesi sınırlanmaktadır. Dış faktörlere bağlı ilişkiler ise, yerel ekonomilerin küresel finansal sistemlere bağıllığıyla kullanılabilir. Merkez bankaları, yerel kurumlar ve komisyonlar, genellikle küresel mali sistem politikalarına tabidir. Çok uluslu şirketler, büyük lobiler olarak yerel yönetimlerde bulunmakta; IMF ve Dünya Bankası gibi kurumlar, yerel ekonomik çerçeveler üzerinde ciddi bir baskı unsuru oluşturmaktadır. Bu dışsal evlilikler, Müslüman ülkelerin ekonomik zenginliklerini kısıtlamaktadır.

Para ve kredi yaratımı, ekonomik bağımsızlığın temel belirsizliklerinden biridir. Modern ekonomilerde, ticari paranın büyük bir kısmı kredi yoluyla oluşturulur. Kredi hizmetlerinin, ekonomik sektörlerin şekillenmesinde kritik bir rol oynar; Ancak bu tahsisin spekülative mi yoksa verimli üretim için mi işletme, ekonomik sonuçları doğrudan etkiler. Spekülative alanlara -temsili gayrimenkule-yönelen krediler, enflasyon döngülerine ve ekonomik istikrarsızlığa yol açabilir. Buna karşılık üretken sektörlerle yönlendirilen krediler, uzun vadede büyümeyi sağlıyor. Müslüman dünyasında paranın doğasını ve kredi mekanizmalarını anlamak, ekonomik politikaların gelişimini artırmak için elzemdir.

Para politikasındaki geleneksel araçlar -faiz oranları, açık piyasa işlemleri- genellikle kısıtlayıcıdır ve yaratıcı çözümler gerektirir. Merkez bankaları, para arzını ve faiz politikalarını kontrol ederek ekonomide önemli bir rol oynuyor. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde merkez bankalarının mali krizlerinde ve bölümlerinin bir arada bulunduğu bir konum vardı. Müslüman dünyasında, merkez bankalarının kredileri üretken sektörlerle -tarım, bilişim teknolojileri- yönlendirmesi ve spekülative araçlardan uzak tutması, ekonomik bağımsızlığın bir parçası olabilir. Ancak borç ve para yaratımına dair yanlış algılamalar -kısa vadeli karlılık önceliği gibi- uzun vadeli yatırımların önünü tıkamaktadır. Bu nedenle, merkez bankalarının dengeli büyüme politikalarına odaklanması ve yeniden oynatmanın iyileştirilmesi gerekmektedir.

Para, ekonomik kazanç arayışında önemli bir örnek teşkil eder. 1980'lerde "Doğuya Bak" politikası ile geleneksel Batı perspektifinden uzaklaşarak Japonya gibi ülkelerin endüstriyel kalkınma modeli benimseyen Malezya, 1997 Asya Mali Krizi'nde IMF şartlarını red-

detmiştir. Dış borç ve yatırımlara bağımlı kalmak yerine iç kapasiteye odaklanan bu strateji, eleştiriyiyle hızlı bir toparlanma sağladı. Tayland'ın mevcut durumu, Malezya'nın ekonomik ekonomisini daha kısa sürede geri kazanabiliyor ve alternatif yöntemlerin işe yaradığını tüm dünyada gösteriyordu. Bu deneyim, Müslümanlara, alternatif çözümlerin mümkün olduğunu göstermektedir.

Müslüman dünyanın ekonomik bağımsızlık hedefine ulaşabilmesi için disiplinler arası bir yaklaşım şarttır. Sadece neoklasik iktisat çerçevesi içinde kalmak bu hedef için yetersizdir. Etik, ekonomi politik, kalkınma çalışmaları ve pratik gerçekliği bir arada ele alan bütüncül bir perspektif gereklidir. Bu bağlamda, eğitim ve finansal okuryazarlık temel bir öneme sahiptir. Toplumun ve karar alıcıların para yaratma süreçleri, kredi mekanizmaları ve ekonomik sistemlerin işleyişi hakkında bilgi sahibi olması, kaynakların etkin yönlendirilmesini ve ekonomik kararların güçlendirilmesini sağlayacaktır.

İslami finansın karmaşası, bu stratejinin bir diğer önemli unsurudur. Ancak bu entegrasyon, Pakistan ve Sudan gibi örneklerde gösterilmek üzere, toptancı bir yaklaşımla değil, yönetilmiş bir şekilde gerçekleştirilmektedir. Kredilerin sektörlere yönlendirilmesi, ekonomik çeşitliliğin artırılması rekabeti teşvik edilebilir. Sürdürülebilir kalkınmanın geleceği de bu süreçte gözetilmelidir; zira ekonomik kesinti, yalnızca maddi kazanç değil, uzun vadeli toplumsal refahla ilgilidir. Müslüman dünyasında, küresel finansal sistemle etkileşimini sürdürürken, iç çalışmayı geliştiren ve entelektüel özerkliği sağlayan bir model oluşturulmalıdır.

Müslüman dünyasında ekonomik gelişim, fikir çeşitliliğinin artırılması, finansal sistemlerin genişletilmesi ve yapısal bağımsızlığın sağlanmasıyla mümkündür. Neoklasik iktisada bağımlılık ve küresel finansal sistemlere aşırı entegrasyon, bu hedefin önündeki temel engellerdendir. Para ve kredi sistemlerinin işleyişi, ekonomik politikaların yeniden yapılandırılmasında belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu çerçevede Malezya örneği, alternatif modellerin uygulanabilirliğini göstermektedir. Disiplinler arası bir yaklaşım, eğitim ve finansal okuryazarlık bu süreçte kritik öneme sahiptir. İslami finans ilkeleri doğrultusunda, kaynakların verimli sektörlere yönlendirilmesi, Müslüman toplumların ekonomik gücünü artırabilir. Sonuç olarak, gerçek değişim ancak bu yaklaşımların akademik tartışmaların ötesine geçerek, kamu politikalarını belirleyenler ve yurttaşlar tarafından içselleştirilmesiyle mümkündür. Müslüman dünyası bu süreçte, hem tarihsel deneyimlerden ders almalı hem de geleceğe yönelik yaratıcı ve özgün çözümler geliştirmelidir.

*Müslüman
dünyasında
ekonomik gelişim,
fikir çeşitliliğinin
artırılması,
finansal sistemlerin
genişletilmesi ve
yapısal bağımsızlığın
sağlanmasıyla
mümkündür.*

Müslüman Ülkeler Kapitalist Olamadıkları İçin mi Gelişemedi?

PROF. DR. COŞKUN ÇAKIR

İstanbul Üniversitesi, Öğretim Üyesi

“Müslüman ülkeler” ifadesi üzerinde mutabık kaldığımız söylenemeyecek kadar problemlili bir adlandırmadır. Zira bir ülkenin nüfusunun yüzde kaç Müslüman olursa o ülkeyi “Müslüman ülke” olarak kabul ediyoruz? Peki, Müslüman azınlıkların yaşadığı ülkeler ne durumdadır, özellikle Avrupa’daki örnekler? Avrupa’daki Müslüman nüfusun bulunduğu yerlerdeki sosyo-politik tablo nasıl açıklanacaktır? Yahut Rusya’nın bir taraftan Tatarları ve Çeçenleri sistematik baskılarla ezmesine rağmen, diğer taraftan onları Müslüman nüfus olarak kabul edip kendisini İslam İşbirliği Teşkilatı’nda temsil ettirme çabası içerisinde olması nasıl izah edilecektir? Bu nedenlerle, ‘Müslüman ülke’ ifadesi, kolayca uzlaşa sağlanabilecek bir adlandırma değildir.

Kapitalizm ve Tartışmalar

İkinci mesele kapitalizmdir. Kapitalizm nedir? Kapitalist kimdir? Bu kavramlar üzerinde biraz durmak gerekir. Kapitalizm kavramı ilk defa 19. yüzyılın ikinci yarısında kullanılmaya başlanmıştır. “Kapitalist” ifadesi ise bundan yaklaşık iki yüzyıl önce, 17. yüzyılda kullanılmaya başlanmış ve kar eden, çalışan kimse anlamında ifade edilmiştir. Kapitalizmi bir sistem olarak ve bugünkü anlamıyla değerlendirebilmek için 19. yüzyılın ikinci yarısını beklemek gerekir.

Kapitalizmin bugünkü anlamı, Karl Marx, Joseph Proudhon ve Robert Owen gibi iktisatçılar tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Ancak bu sistemin çağdaş anlamda kuramsallaşması esasen üç isimle gerçekleşmiştir: Werner Sombart, Max Weber ve Joseph Schumpeter. Bu isimler kapitalizmi yalın bir biçimde kullanmak yerine, farklı açılardan adlandırmışlardır. Marx, işçi sınıfını merkeze alarak “sanayi kapitalizmi” kavramını kullanmıştır. Weber, kapitalizmi değerlendirirken sermaye

“Müslüman ülke” ifadesi, dinî aidiyetin siyasal ve demografik sınırlarla tanımlanamayacağını gösteren karmaşık bir kavramsallaştırmadır.

Hem teori hem temsil açısından dikkatle yeniden düşünülmesi gerekir.

kavramını öne çıkararak “sermaye kapitalizmi” ifadesini tercih etmiş ve bu yaklaşım günümüzde “finans kapitalizmi” kavramına oldukça yakındır. Schumpeter ise kapitalizmi açıklarken oldukça kapsamlı bir yaklaşım benimsemiş, mülkiyet üzerinden değerlendirmeyi tercih etmiştir.

Kapitalizm farklı kriterlere göre çeşitli adlarla anılmıştır. Örneğin tarihsel bakış açısından değerlendirildiğinde, erken Orta Çağ’da “dünya kapitalizmi”nden söz edilmektedir. Hz. Peygamber sonrası İslam uygarlıklarını dünya kapitalizmi olarak gören Geoffrey Parker gibi tarihçiler mevcuttur. Daha sonra “ticaret kapitalizmi”, “ahlaklı kapitalizm” gibi kavramlar gündeme gelmiştir. Feodalite sonrası gelişen kapitalizme “Orta Çağ kapitalizmi” diyen Henry Pirenne gibi tarihçiler de bulunmaktadır. Yakın zamanda vefat eden Immanuel Wallerstein, kapitalizmi “sömürgeci kapitalizm” olarak adlandırmış ve bu kavramı dünya sistem teorisi ile birlikte temellendirmiştir.

Kuramsal olarak değerlendirildiğinde ise, ticareti merkeze alan anlayış “ticaret kapitalizmi”, sanayi devrimi sonrası Marx’ın önerdiği çerçeve “sanayi kapitalizmi” olarak adlandırılmıştır. Bugün ulaştığı biçimiyle “finans kapitalizmi” kavramı kullanılmaktadır. Kapitalizmi olumlamak adına “demokratik kapitalizm” gibi ifadeler tercih edilirken, buna karşıt olarak “totaliter kapitalizm” ya da “vahşi kapitalizm” gibi kavramlar da gündemdedir. “Ahlaklı kapitalizm” ve “girişimci kapitalizm” gibi yeni adlandırmalar da literatürde yer almaktadır. Güney Koreli iktisatçı Ha-Joon Chang’ın eserini çeviren Mustafa Acar gibi isimler, bu tartışmaları derinleştiren önemli katkılar sunmaktadır.

Bu bağlamda dikkat çekici bir kavram da “Büyük Ayrışma” (Great Divergence) ifadesidir. Genellikle Samuel Huntington tarafından ilk defa kullanıldığı iddia edilen bu kavram, aslında bir yanlış anlamayı içermektedir. Zira Huntington’un kullandığı terim “Büyük Ayrışma” değil, “Büyük Bölünme”dir (Great Division). Kavram daha sonra David Landes’in The Wealth and Poverty of Nations (Ulusların Zenginliği ve Yoksulluğu) adlı eserinde gelişmiştir. Nihayetinde Kenneth Pomeranz, Great Divergence kavramını literatüre kazandırmış ve bu önemli eserde detaylı biçimde ele almıştır. Bu kitabın, Adam Smith’in Ulusların Zenginliği kadar değerli olduğunu iddia etmek abartılı sayılmaz. Ancak bu eserin çeviri serüveni talihsizdir. 1998’de yayımlanmasına rağmen ancak 2023’te Türkçeye çevrilmiş ve Kutadgu Yayınları tarafından yayımlanmıştır. Üstelik çeviri kalitesi bakımından da eleştirilmiştir.

Pomeranz’ın içinde bulunduğu akademik çevre, “California Okulu” (California School) olarak adlandırılmaktadır. Bu okul, “Büyük Ayrışma” ve “Büyük Yakınsama” (Great Convergence) kavramlarını birlikte ele alarak, dünya tarihinin yalnızca Avrupa merkezli anlatılarla açıklanamayacağını savunur. Kapitalizmin ve ekonomik gelişmenin yalnızca Avrupa üzerinden değerlendirilmesinin eksik olduğunu ileri

Kapitalizm, yalnızca bir ekonomik sistem değil; tarihsel, ideolojik ve kültürel anlam katmanlarına sahip çok boyutlu bir yapıdır. Adlandırılma biçimleri, bu çokluğu yansıtır.

sürerek, “yakınsama” kavramını da tartışmalara dahil eder.

Pomeranz, Sanayi Devrimi’ne ilişkin önemli bir tespitte bulunur: Her ne şekilde gelişmiş olursa olsun, Sanayi Devrimi öyle bir dönüşüm yaratmıştır ki, bu süreç dünya tarihinin akışında büyük bir kırılma noktası olmuştur. Eric Hobsbawm’ın ifadesiyle: “18. yüzyıla kadar insanlık tarihinde olanları bir kefeye, yalnızca 18. yüzyılın ikinci yarısında (1775–1800) yaşananları diğer kefeye koyarsanız, bu kısa dönem insanlık tarihinde daha büyük bir dönüşüme karşılık gelir.”

Osmanlı, Geri Kalma Tezi ve Yeni Yorumlar

Pomeranz da benzer şekilde bu kırılmayı, kopuşu detaylı bir biçimde anlatır ve önemli bir soru yöneltir: “Osmanlı neden sanayileşemedi?” Bu soru, yıllardır entelektüel camiada dile getirilen temel sorulardan biridir ve genellikle şu başlıklarla iç içedir: Osmanlı neden geriledi? Osmanlı neden ilerleyemedi?

Pomeranz, meseleyi farklı bir çerçeveden ele alır ve soruyu şöyle değiştirir: “Neden Yangzi Deltası İngiltere gibi olmadı?” Çin’in doğusunda yer alan ve Şangay’ı da içine alan Yangzi Deltası, tarihsel olarak olağanüstü zenginliğe sahip bir bölgedir. Pomeranz, Avrupamerkezci bakış açısını tersine çevirerek şunu sorar: “Neden İngiltere Yangzi Deltası gibi olmadı?”

Bu yaklaşım bize şunu göstermektedir: Tarihsel gelişmeler yalnızca 18. yüzyıl sonrasındaki Avrupa bağlamıyla açıklanamaz. Ondan önceki dönemlerde de dünya tarihinde önemli dönüşümler yaşanmıştır. Bu gelişmeler doğrusal bir ilerleme modeliyle değil, inişli çıkışlı bir seyirle, adeta insan kalbinin atışı gibi gerçekleşmiştir. Buradan hareketle Osmanlı’nın ilerleme-gerileme tartışmalarına dönecek olursak, bu konu Osmanlı düşünce tarihinde köklü bir geçmişe sahiptir. İbn Haldun bu tartışmaları ilk kez sistematik biçimde ele almış, ardından Osmanlı seyyahları ve müellifleri meseleyi işlemiş, ancak tartışma esasen 19. yüzyılda ivme kazanmıştır. Özellikle Ernest Renan’ın 1883’te yayımladığı İslam ve Bilim başlıklı eseri sonrası Cemaleddin Afgani ve Namık Kemal gibi isimler güçlü itirazlarda bulunmuştur. 19. yüzyılın sonlarından 20. yüzyılın başlarına kadar bu konuda zengin bir literatür oluşmuştur.

Günümüzde bu tartışmalar dört önemli isim etrafında şekillenmektedir: Murat Çizakça, Timur Kuran, Ömer Çapra ve Ahmet Kuru. Murat Çizakça, İslam’ın Unutulan Ekonomik Modeli ve Ahlaklı Kapitalizm gibi eserlerinde İslam dünyasında başarılı bir kapitalist modelin mevcut olduğunu savunur. Tarih boyunca Arap ve Müslüman tüccarların küresel düzeyde etkili ticaret ağları kurduğunu belirtir.

Ömer Çapra, İbn Haldun’un gelişme teorisine dair uzun bir makale kaleme almış, bu makale Türkçeye çevrilerek İslam Araştırmaları dergi-

Pomeranz’ın sorusu çarpıcıdır: “Neden İngiltere Yangzi Deltası gibi olmadı?” Bu, tarih yazımında Avrupa-merkezci anlatılara alternatif üretim arayışının bir ifadesidir.

sinde yayımlanmıştır. Çapra, İbn Haldun'un veraset sistemi, mülkiyet rejimi gibi konulardaki tespitlerini günümüze taşımakta ve sorunun İslam'da değil, kimi İslami uygulamalarda olduğunu savunmaktadır.

Ahmet Kuru ise, İslam, Otoriterlik ve Geri Kalmışlık başlıklı kitabında, ulema ile siyasal iktidar arasındaki ilişkinin yakınlaştıkça İslam dünyasının sorunlarının arttığını savunur. Ona göre, ulema sınıfı iktidarın kapıkulu hâline geldiğinde, özgün düşünceler üretemez hâle gelmekte ve bu durum entelektüel çöküşe yol açmaktadır.

Ancak İslam dünyasındaki bu tartışmaları asıl alevlendiren isim Timur Kuran'dır. Yollar Ayrılırken: Ortadoğu'nun Geri Kalma Sürecinde İslam Hukukunun Rolü adlı eseriyle dikkat çeken Kuran, İslam hukukunun bazı kurumlarının ekonomik gelişmenin önünde engel oluşturduğunu ileri sürmektedir. Bunlar arasında mülkiyet rejimi, miras hukuku, vakıf sistemi ve ortaklık kurumları yer almaktadır. Bu kurumların sermaye birikimini engellediğini ve ekonomik büyümeyi sınırladığını iddia etmektedir.

Bu tezler eleştirilebilir. Örneğin vakıf sistemi, vahşi kapitalizmin ek-sik dışsallıklarını telafi eden, gelir adaletini gözetken ve kaynak transferini mümkün kılan bir kurumdur. Mülkiyet rejimi de iddia edildiği kadar sorunlu değildir. Miras hukuku da farklı açılardan değerlendirilebilir. Bu konular ayrıca ele alınmalıdır. Burada temel meseleye dönersek: Geri kaldık mı? Neden? 18. yüzyılda ortaya çıkan modern iktisadi büyümeye uyum sağlayamadık, katılamadık ve farklılaştık.

İki temel problem öne çıkmaktadır: Birincisi, Osmanlı kendi iç iletişimini sağlıklı kuramamıştır. İkincisi, Batı ile kurduğu ilişki problemli olmuştur. Bir ilişki kurulmuş, ancak bu sağlıklı biçimde yürütülememiştir. Ayrıca, sermaye birikimi eksik kalmıştır. Ziraatta özel mülkiyetin olmayışı, modern anlamda bir mülkiyet yapısının gelişmesini engellemiştir. Bu durumun aşılması 1858 tarihli Arazi Kanunnamesi ile mümkün olmuştur. Esnafılıkta eşitlik ilkesi ve ticarete narh, ihtisap gibi fiyat kontrol mekanizmalarının bulunması, servet ve sermaye birikimini sınırlamıştır.

Bunlar, bugünden geriye doğru bakıldığında olumsuz görünebilir. Ancak ekonominin temel fonksiyonu toplumun bireylerinin refahını artırmak ve müreffeh bir toplum oluşturmaktır. Osmanlı terminolojisiyle ifade edilecek olursa, bu "ibadullahın refahı"dır. Eğer bu sağlanabiliyorsa, iyi bir ekonomi modeli uygulanıyor demektir. Ancak eğer ihtiyaç yerine yalnızca pazar merkezli bir ekonomi hedeflenirse, bu sonuç kolayca elde edilemez.

Sonuç olarak şunu söylemek gerekir: Osmanlı, tüm çabasına rağmen bir pazar ekonomisi oluşturamamıştır. Ancak bir ihtiyaç ekonomisi kurarak, ibadullahın refahını sağlamış ve tarihsel olarak son derece uzun ömürlü, önemli bir toplumsal yapı ortaya koymuştur.

Tarihsel gelişmeler yalnızca 18. yüzyıl sonrasında Avrupa bağlamıyla açıklanamaz. Ondan önceki dönemlerde de dünya tarihinde önemli dönüşümler yaşanmıştır. Bu gelişmeler doğrusal bir ilerleme modeliyle değil, inişli çıkışlı bir seyirle, adeta insan kalbinin atışı gibi gerçekleşmiştir.

Bilgi, İrade, Düzen Ekseninde “Yeni Bir Dünya” Mefkûresi

ENES GÜNEYLİ

Cihannüma Derneği, Yönetim Kurulu Üyesi

Cihannüma İstanbul Forum, 13-15 Aralık 2024 tarihlerinde birçok ülkeden düşünürlerin mütefekkirlerin, politika yapıcılarının, akademisyenlerin ve kanaat önderlerinin ufuk açan sunumlarıyla yoğun bir katılımı gerçekleştirildi. Forum, “Bilgi-İrade-Düzen” ana teması başlığında insanlığın karşı karşıya olduğu entelektüel, ekonomik ve siyasi zorlukları ele almayı amaçlamıştır. Bu bağlamda uluslararası iş birliklerini teşvik etmek, ekopolitik bakımdan yenilikçi çözüm önerilerine dair ışık tutabilecek bir platform olması hedeflenmiştir.

İstanbul Forum’da, geleneksel akademik tartışmaların ötesine geçerek, politika gündemlerini şekillendirebilecek ve toplum uygulamalarını bilgilendirebilecek eyleme geçirilebilecek nitelikte her biri birbirinden değerli konuşmacıların pratik stratejilerin üretilmesine yönelik önermeleri olmuştur. Forum’da sadece zorlukları ele almak değil, aynı zamanda hem gelenek hem de modernite ile dönüşüme giren yeni düşünce modelleri müzakere edildi. “Bilgi-İrade-Düzen” ana teması ekseninde özenle belirlenen alt başlıklardaki konular etrafında içerik şekillendirildi.

Bilgi Krizi ve Epistemik Yeniden İnşa

Forum boyunca hâkim olan endişe, Müslüman toplumları derinden etkileyen “bilgi krizi” olmuştur. Bu kriz sadece bilgi yetersizli-

*Bilgi krizi sadece bir
içerik sorunu değil;
kökleri kopmuş bir
yöntemin, susturulmuş
bir hafızanın ve
parçalanmış bir hikmet
arayışının adıdır.*

ğinden kaynaklı bir sorun değil, geleneksel epistemolojik çerçeveler ile modern bilimsel metodolojiler arasındaki temel bir kopuş ile karakterize edilmekteydi. On sekizinci yüzyıldan bu yana İslam dünyası, klasik metafizik ilkelerinin kademeli olarak aşınmasına tanık olmuştur. İslami entelektüel mirasın ayırt edici özelliklerinden biri olan rasyonel ve vahyedilmiş bilginin geleneksel entegrasyonunun yerini pozitivist ve çoğu zaman indirgemeci bir bilimsel söylem almıştır. Bu kopuş yalnızca bir metodoloji meselesi değildir; hakikat, ahlaki düzen ve sosyal uyum anlayışındaki daha derin bir çözülme-yi yansıtmaktadır. Tarihsel olarak ulema, teolojik anlayışları rasyonel sorgulama ile birleştiren bütüncül bir bilgi sisteminin koruyucuları olarak hizmet vermiştir. Ancak modern eğitim reformları ve seküler akademinin yükselişi ulemanın geleneksel rolünü geriletmiştir. Forumdaki panelistler, sadece mevcut akademik paradigmaları “İslamileştirmek” için değil, özerk bir bilgi üretim sistemini yeniden inşa etmek için de eleştirel bir yeniden değerlendirmenin gerekli olduğunu savundular. “Tahkik” süreci, yerli epistemolojilere olan güveni yeniden tesis etmenin ve Müslüman alimleri yalnızca Batılı eleştirilere yanıt vermek yerine yeni sorular sormaları için güçlendirmenin bir yolu olarak önerildi. Yinelenen bir tema, klasik İslam düşüncesinin zamana meydan okuyan içgörülerine saygı gösterirken modern bilimsel gelişmelerle yapıcı bir şekilde etkileşim kuran entelektüel bir senteze duyulan ihtiyaçtı. Katılımcılar bağımsız araştırma kurumlarının kurulması ve disiplinler arası diyalogu teşvik eden müfredat reformları yapılması çağrısında bulundu. Bu tür çabalar sadece entelektüel kültürü yeniden canlandırmakla kalmayacak, aynı zamanda Müslüman toplumların küresel bilgiye aktif katkıda bulunanlar olarak rollerini geri kazanmalarına olanak tanıyacak bir aktiflik duygusunu da getirebilecektir.

Birinci gün yapılan tartışmalar, İslam dünyasında bilgi üretiminin yeniden canlandırılması için çok yönlü bir yaklaşımın gerekliliğini vurgulandı.

Bu temel görüşler ve tavsiyeler kısaca şöyledir; İslam dünyasındaki bilgi krizi, büyük ölçüde sömürgeci müdahalelerin yol açtığı tarihsel kesintiler, epistemolojik parçalanma ve kurumsal gerileme ile derin bir biçimde ilişkilidir. Bu bağlamda karşılaşılan temel zorluklardan biri, otantik bir İslami bilgi temelini muhafaza ederken çağdaş bilgi sistemleriyle sağlıklı bir ilişki kurabilme ihtiyacıdır. Bu durum, gelenek ile modernite arasında süregelen gerilimi daha da görünür kılmaktadır.

Ulemanın ve geleneksel bilgi kurumlarının çağımızda nasıl bir işlev üstlenmesi gerektiği, mevcut bağlamda geçerlilik ve etkinlik-

Yeni bir dünya, ancak eski hakikatlerle yüzleşen yeni bir dil, yeni bir etik ve yeni bir cesaretle kurulabilir.

lerini yeniden değerlendirmeyi zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda, Batılı bilgi paradigmalarıyla savunmacı ya da özür dileyici bir şekilde angaje olmanın ötesine geçerek, İslam entelektüel mirasına olan güvenin yeniden inşası büyük bir ihtiyaç olarak öne çıkmaktadır.

Bilginin İslamileştirilmesi, entegrasyonu ve Batılılaştırılması gibi girişimler, belirli tarihsel dönemlerin zorluklarına yanıt olarak ortaya çıkan entelektüel projelerdir. Bu tür yaklaşımların her biri kendi döneminde önemli işlevler üstlenmiş olsa da, günümüzün değişen bağlamlarında bu projeleri eleştirel bir şekilde değerlendirerek, onların içgörülerinden yararlanmak ve sınırlarını aşmak gereklidir. Zira bu girişimlerin ortaya çıktığı bağlamsal şartların birçoğu artık değişmiş durumdadır. Dolayısıyla, çağdaş epistemik zorlukları aşabilmek adına ileriye dönük ve yenilikçi bir yaklaşım benimsenmelidir.

Bilgi, durağan değil; hem tarihsel mirasla hem de güncel gelişmelerle sürekli etkileşim içinde olan dinamik bir süreç olarak ele alınmalıdır. Bu çerçevede, kalıcı ve sürdürülebilir bilgi üretimi için güçlü, bağımsız ve aynı zamanda küresel düzeyde etkileşim içinde olan akademik ve entelektüel altyapıların inşası hayati önem taşımaktadır. Bilgi ile etik ve toplumsal düzen arasındaki ilişki de yeniden düşünülmeli; böylece entelektüel üretimin adil ve anlamlı toplumsal yapılara katkı sunması sağlanmalıdır.

Klasik İslami epistemolojik çerçevelerin günümüzün meselelerine uygulanabilirliğini sağlamak için bu çerçevelerin yeniden canlandırılması gerekmektedir. Bu bağlamda, İslami ve modern bilgi sistemlerini birbirine karşıt değil, birbirini tamamlayan bir şekilde uyumlaştıran entegre eğitim modellerinin geliştirilmesi büyük bir öncelik taşımaktadır. Ayrıca, akademisyenler, kurumlar ve yeni nesil düşünce önderleri arasında bilgi alışverişini ve ortak çalışmaları teşvik edecek şekilde Müslüman dünyası genelinde entelektüel ağların genişletilmesi elzemdir.

Son olarak, metodolojik çoğulculuğun desteklenmesi, kökleri İslami ilkelere dayanan ancak değişen entelektüel manzaralara uyum sağlayabilecek çeşitli yaklaşımlara alan açılması, İslam düşüncesinin yeniden canlandırılması açısından stratejik bir gereklilik olarak öne çıkmaktadır.

İstanbul Forum 2024'ün ilk gününden elde edilen görüşler, gelecekteki entelektüel çabalar için bir yol haritası sunmaktadır. Tartışmalar "İrade" ve "Düzen" e doğru ilerledikçe, Müslüman dünyasında anlamlı bir dönüşümün hem kendine güvenen hem de metodolojik olarak titiz bir entelektüel canlanmaya bağlı olduğu açıkça ortaya çıkıyor. Önümüzdeki zorluk, bu tartışmaları epistemik özerklik için uygulanabilir stratejilere dönüştürmek ve bilgi krizinin sadece teo-

*Hegemonyalar
çözülürken, boşlukları
sadece adaletle
örgütlenmiş kolektif
bilinçler doldurabilir.*

ride değil, aynı zamanda kurumsal ve toplumsal dönüşüm yoluyla da ele alınmasını sağlamaktır.

Ekonomik Egemenlik ve Yeni Kalkınma Stratejileri

İkinci gün ekonomik egemenlik ve sürdürülebilir kalkınma modelleri potansiyeli ele alındı. Tartışmalarda Batı merkezli ekonomik bağımlılık eleştirildi ve yenilikçi mali stratejiler ve yerel etik çerçevelere dayanan sanayi politikaları için öneriler geliştirildi. Kendi kendine yeterliliği teşvik eden, sanayi politikalarını ve bölgesel iş birliğini bütünleştiren kapsamlı ekonomik stratejilerin oluşturulması üzerinde duruldu. Panelistler, stratejik yatırımlar ve sürdürülebilir uygulamalar yoluyla ekonomik egemenliğin nasıl sağlanabileceği üzerinde durdular.

Bilgi-İrade-Düzen çerçevesinde ekonomik zorlukların ve olasılıkların eleştirel bir incelemesini sundu. Tartışmalar, etik ve adil ilkelere dayanan modeller oluşturmak için geleneksel kapitalist çerçevelerin ötesine geçerek ekonomik düşüncede bir paradigma değişikliğine duyulan ihtiyacın altını çizdi. Konuşmacılar, İslami finansın sınırlılıklarını tartışarak, İslami finansın ilgi görmesine rağmen dönüştürücü bir ekonomik alternatif sunmak yerine büyük ölçüde mevcut finansal yapılar içinde sınırlı kaldığını vurguladılar. İslami ekonomi ilkelerinin sanayi politikası, işgücü piyasaları ve teknolojik inovasyonu ele alan daha geniş ekonomik stratejilere entegre edilmesinin gerekliliği temel bir çıkarımdı.

Ayrıca, ekonomik egemenliğin rolü, özellikle Müslüman dünyasının küresel finans sistemlerine bağımlılığı bağlamında tekrarlanan bir temaydı. Konuşmacılar bölgesel işbirliğinin artırılması, kilit ticaret yolları üzerinde stratejik kontrol sağlanması ve dış baskılara karşı kırılganlıkların azaltılması için ekonomi politikalarının yeniden değerlendirilmesi çağrısında bulundu. İİT ülkelerinin demografik potansiyeli de hem bir fırsat hem de bir zorluk olarak vurgulandı ve genç işgücünün enerjisinden yararlanmak için eğitim, istihdam ve inovasyona yatırım yapılması gerektiği belirtildi. Sürdürülebilir ekonomik değişimin entelektüel bağımsızlık, kurumsal reform ve etik ekonomik yönetişime bağlılığı birleştiren bütüncül bir yaklaşım gerektirdiği fikrini pekiştirdi.

İstanbul Forum 2024'ün üçüncü gününde ise dünyada değişen siyasi manzaraya ilişkin derin analizler sunuldu. Tepkisel siyasetin ötesine geçerek kendi kaderini tayin ve sürdürülebilir yönetişimi mümkün kılan proaktif, bilgiye dayalı stratejilere yönelmenin gerekliliğine işaret edildi. Konuşmacılar siyasi bağımsızlığın sadece

*Su gibi olmak,
pasif akmak değil;
sabırla, kararlılıkla,
yön duygusunu
kaybetmeden dirençle
yol almak demektir.*

hukuki bir statü olmadığını, ekonomik, epistemik ve askerî açıdan kendine yeterlilik gerektiren devam eden bir süreç olduğunu vurguladılar. Uluslararası finans kuruluşlarının rolü, dış müdahaleler ve epistemolojik bağımlılıklar, Müslüman toplumların ele alması gereken önemli engeller olarak vurgulandı.

Ayrıca, yeni siyasi söylemlere duyulan ihtiyaç, çağdaş küresel zorlukların üstesinden gelmek için entelektüel ve kurumsal yenilenme çağrılarıyla birlikte önemli bir çıkarım oldu. Farklı hegemonya karşıtı hareketler arasında işbirliğini teşvik etmenin, iç siyasi ve sosyal yapıları güçlendirmenin ve yönetim ile İslami düşünce arasındaki ilişkiyi yeniden düşünmenin önemi, sunulan başlıca görüşler arasındaydı. Dünya hızlı dönüşümlerden geçerken, Müslümanların siyasi deneyimi, adil ve özerk bir geleceği şekillendirmek için hem eleştirel düşünmeyi hem de kararlı eylemi gerektiren bir kavşak noktasında kalmaya devam ediyor. Forum sırasında yapılan konuşmalar, bu tür çabalar için değerli çerçeveler sunarak, kökleri tarihsel süreklilik ve çağdaş gerçeklere dayanan terimlerle siyasi düzeni tanımlama konusunda failliği geri alma zorunluluğunu pekiştirdi.

İstanbul Forumu 2024, günümüz İslam dünyasını şekillendiren temel meselelerin kapsamlı ve düşündürücü biçimde ele alınmasına zemin hazırladı. Yapılan tartışmalar, bilgi, irade ve düzenin birbirini tamamlayacak şekilde eşgüdümle takip edilmesi gerektiği fikrini pekiştirdi. Entelektüel canlanma, siyasi ve ekonomik stratejilerin yönünü belirlemeli; sürdürülebilir bir yönetim, sağlam bir bilgi temeline dayanmalıdır.

Forumdan çıkan temel çıkarımlardan biri; mevcut küresel düzeneklere uyum sağlamaktan öte, İslami değerlerle ve tarihsel gerçeklikle örtüşen alternatif bilgi üretim modelleri, ekonomik yapılanmalar ve siyasi yönetim sistemleri geliştirme zorunluluğuydu.

Yeni Bir Dünya İçin Ortak Mücadele ve Direnç

Forumdan çıkan temel çıkarımlardan biri; mevcut küresel düzeneklere uyum sağlamaktan öte, İslami değerlerle ve tarihsel gerçeklikle örtüşen alternatif bilgi üretim modelleri, ekonomik yapılanmalar ve siyasi yönetim sistemleri geliştirme zorunluluğuydu. Forum, küresel hegemonik aktörlerin dayattığı yapısal engellere dikkat çekerken, aynı zamanda içerideki zaafların da stratejik entelektüel ve kurumsal reformlarla ele alınması gerektiğine işaret etti.

İleriye dönük olarak, forumun sunduğu perspektifler; bölgesel işbirliğinin güçlendirilmesi, fikrî direncin artırılması ve ekonomik-siyasi bağımsızlığın geliştirilmesi gerekliliğinin altını çizmektedir. Önümüzdeki süreç, Müslüman toplumların küresel gelişmelerde pasif izleyiciler değil, daha adil ve dengeli bir dünya düzeninin aktif kurucuları olmalarını sağlamak adına hem eleştirel düşünmeyi hem de kararlı eylemi zorunlu kılmaktadır.

İstanbul Forumu 2024, bu anlamda sadece bir tartışma platformu değil; gelecek yıllarda aktif katılım, derinlemesine çalışmalar ve yapıcı işbirlikleri için de güçlü bir zemin oluşturmıştır. Dekolonizasyon eleştirellerinden öteye geçemeyen söylemler, batı merkezli anlayış biçiminin iflası, Siyonizm’in uluslararası sistemi esir alması durumu gibi birçok defacto kriz sadece İslam alemine bir tehdit değil tüm insanlığı kaosa sürükleyen vaka olduğu dünyanın büyük bir kısmı tarafında daha iyi anlaşılmıştır. Bu anlayış biçimlerinin insanlığı getirdiği nokta ekopolitik bakımdan adaletsizlik, sosyo-kültürel bakımdan ise paradoksal buhranlardan öteye geçememiştir. Prof. Dr. Necmeddin Erbakan’ın İslam düşünce geleneğine göre adalet anlayışına dayalı yeni bir dünya sistemini inşasının kurulmasına yönelik hayatı boyunca vermiş olduğu mücadele insanlığın ortak huzurun sağlaması için büyük bir ümit ışığı olmuştur. İkinci dünyasından sonra İnsanlık bu derece kaotik ve zorlu dönemlerden geçmemiştir. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın uzun bir süredir uluslararası platformlarda ifade ettiği “Dünya 5’ten büyüktür” mottosuyla daha adil bir dünyanın mümkün kılınması gerektiğine dair çabalarının önemi her geçen gün daha fazla anlaşılmaktadır. İki milyarlık İslam alemi ve bu eksende daha adil bir dünyanın kurulmasını arzulayan diğer toplumlar, devletler, kurum ve kuruluşlar ve STK’ların tüm enerjini bu doğrultu harcamaları gerekliliği artık zorunlu bir ihtiyaç haline gelmiştir. Gelecek nesilleri de tehdit eden azınlık küresel elitlere karşı daha cesur sistem eleştirelini ve adil bir dünya kurulmasının tahakkuk ettirilmesi için bahse konu olmayacak tefrikalardan kaçınılmalı ve çok daha fazla çalışması gerekmektedir. Bu inancımızın bir gereğidir. Asıl mesele budur;

Kadim gelenekteki su felsefesi şöyledir: Çünkü suyun bir formülü vardır. Su, her zaman en az direnç gösteren yolu izler akmak için. Önüne bir taş çıksa, su o taşla uğraşmaz; mücadele ederek etrafından dolaşır ve kendi yolunda ilerlemeye devam eder.

Ne zaman ki engel olacak bir kayaya denk gelir, o zaman da damla damla çalışmaya başlar. Kayayı delen, suyun gücü değil; damlaların sürekliliğidir.

İşte buna çabalayan insanlar sabrı, hiçbir şey yapmadan oturmak sanırlar. Ama çabanın sürekliliğiyle mükâfat gelir. Büyük bir kayayı bile delen su, yolunda akmaya devam eder.

Su hep akar; çünkü aktıkça dolaştığı derelerin eninde sonunda denizlere, okyanuslara kavuştuğunu bilir. Su şeffaftır, su paylaşımcıdır, su hayatı başlatandır. Onun olduğu yerde yaşam vardır.

İşte bu sebeple, “Su gibi aziz ol.” denir.

İstanbul Forumu 2024, bu anlamda sadece bir tartışma platformu değil; gelecek yıllarda aktif katılım, derinlemesine çalışmalar ve yapıcı işbirlikleri için de güçlü bir zemin oluşturmıştır.

Doğu-Batı Sentezinden Öz'e Dönüş: Medeniyetin Geleceği Üzerine

PROF. DR. CEMİL AYDIN

Kuzey Karolina Üniversitesi, Öğretim Üyesi

*Müslümanlar tarih
içinde hiçbir zaman,
sadece "Müslüman
medeniyeti" diye
adlandırabileceğimiz,
diğer toplumlardan
kopuk bir evren içinde
yaşamamışlardır.*

Son on yılda, dünyadaki uluslararası düzenin siyasi krizi ve bunun temelinde fikri ve ahlaki krizle ilgili olarak dünyada pek çok akademik toplantıya katılma fırsatım oldu. Endonezya ve Hindistan'dan Japonya ve Çin'e uzanan geniş coğrafyadaki pek çok entelektüel ve akademisyen meslektaşlarım, haklı olarak, hala Batı denilen jeopolitik blokun siyasi, askeri ve ekonomik gücüne yaslanan dünya düzeninin ahlaki krizine karşı ABD ve Avrupa'nın siyasi ve fikir önderlerinin verdiği tepki konusunda hayal kırıklığı içindeler. Avrupa merkezli uluslararası düzenin adaletsizliği ve küresel Batı diye tanımlanan güç bloğunun ikiyüzlülüğü zaten 19.uncu yüzyıldaki ırkçı ve sömürgeci tecrübeden beri bilinen bir durum. Ama son 70 yılda insanlık bazı ahlaki ilerlemeye şahit olmalı diye düşünürken, Gazze'de yaşanan katliama verilen Batı dünyasındaki kayıtsız şartsız destek ve bunun Ukrayna'nın işgaline karşı gösterilen tepkiyle oluşturduğu tezat bütünü, evrensel anlamda herkesin eşit hakka sahip olduğu bir insanlık vizyonunun parçalanmış durumda olduğunu iyice netleştirmiş oldu. Dünyanın her tarafında, pek çok insan bu adaletsiz ve ahlaki zaaf içinde dünya ve insanlığın durumunun nasıl aşılabileceğini sorgulamakta.

Medeniyet Eleştirisi ve Tanzimat Neslinin Mirası

Küresel Batı diye adlandırılan Avrupa ve ABD bölgesi dışında, Asya ve Afrika'daki pek çok toplum, kendi medeniyetlerinin modern dünyanın hastalıklarını tedavi edebilecek, iyileştirebilecek bir alternatif değer sunduğuna inanmaktadır. Bu durum, özellikle kendini manevi bir Doğu medeniyetinin parçası olarak gören Müslüman, Çin, Hint veya Budist toplumlarda görülmektedir. Ancak burada önemli bir nokta var: Batı'nın gerilediği ve İslam'ın ya da Çin'in çözüm olacağına dair düşünceler, sıklıkla Doğu-Batı ayrımında yatan bir ikili mantık tuzağına sıkışmaktır. Batının maddiyatçı ve saldırgan medeniyetine alternatif olarak manevi ve ahlaki bir doğu medeniyeti vizyonu önerenler, bu sefer de son iki yüzyıl içindeki Batılılaşma ile Asya ve Afrika toplumlarının güçlenebileceğine inanan siyasetçileri ve düşünürleri, Batı'nın göz kamaştırıcı sahte medeniyeti tarafından kandırılmakta ve kendi halklarını kandırmakla suçlayıp, batılılaşmayı bir ihanet olarak görme eğilimindedir. Örneğin, Tanzimat dönemi sonrasında Müslüman dünyasının gerilediğine inanan siyasi elitler pek çok ıslahata girişmişti. Şimdi ise, aslında Tanzimat sonrası düşünürlerin iddia ettiği gibi bir Müslüman dünyasında "gerileme" olmadığını düşünenler, yeni bir gerileme tezi ortaya atmakta ve bu sefer modernleşme ve kısmen batılılaşma ile Müslüman toplumları acziyetten kurtaracağını düşünen daha önceki nesilleri bilakis İslam dünyasında fikri ve manevi gerilemeye yol açmakla suçluyorlar. 19. yüzyılda Tanzimat'tan itibaren Oryantalist tezlerle inanıp kandırılan Müslüman düşünürler, gerileme içinde olduklarına inanıp Batı'yı kopyalamaya çalıştılar ve asıl bu Batılılaşma süreci Müslümanların ahlaken çözülüp gerilemelerine yol açan süreci başlattı tezi oldukça cazip bir fikri eğilim haline gelmiş bulunuyor.

Bu fikri savunanlar, "Batılılaşma ya da taklitçi zihniyet, bu süreçte kendi kimliğimizi kaybetmemize neden oldu. Batıyı kopyalayıp taklit ederek kendi algımızı ve kimliğimizi kaybetmek, başarısızlığa yol açtı. Bu yüzden "kendi özümüze dönmeliyiz" tezini ön plana çıkartmakta, ve bunu düşünsel dekolonizasyonun gerekliliği olarak sunmaktadırlar.

Ancak burada önemli bir husus göz ardı ediliyor: Tanzimat sonrası ıslahatı savunan düşünürler, bunu kendi medeniyetlerine ihanet ve başka medeniyete ihtida olarak görmedikleri gibi, insanlık için ortak bir dünya medeniyetinin varlığına inanıyorlardı. Bugün çok yaygınlık kazanan "Batılaşma ihaneti" tezine temel olan medeniyetçilik kavramını tarihi olarak sorgulamamız gerekiyor. Tarihsel olarak bakıldığında, farklı medeniyetlerin birbirinden tamamen ba-

Avrupa dışındaki toplumlar, kısmen Avrupa'nın ırkçılığına ve sömürgeciliğine karşı isyan ederken, eşitlik ve özgürlük gibi kavramları İslami (veya Hindu ya da Budist) geleneklerle harmanlamış ve yeni bir medeniyet yaklaşımı oluşturmuşlardır.

ğımsız olduğu fikri doğru değildir. Müslümanlar tarih içinde hiç bir zaman, sadece “Müslüman medeniyeti” diye adlandırılabileceğimiz, diğerk toplumlardan kopuk bir evren içinde yaşamamışlardır.

Doğu-Batı Sentezi: Aydınlanmanın Ortak Kökleri

Namık Kemal, Mehmet Akif Ersoy ve Muhammed İkbal gibi isimlerden oluşan neslin başardığı en önemli şeylerden biri, modern İslam düşüncesinin temelini atmaktır. Bu nesil, küresel anlamda bir aydınlanmanın da temelini oluşturmuştur. Mustafa Reşit Paşa’dan Namık Kemal’e ve Jön Türklere kadar uzanan bu kişiler, inanılmaz derecede hümanist insanlardı. Bugün “küresel aydınlanma” dediğimiz kavramın inşasında önemli roller üstlendiler.

18. yüzyıldaki Avrupa aydınlanmasının kökeninin sadece Avrupa’ya ait olmadığına inanıyorlardı ve bunda haklıydılar. 19.uncu yüzyıl sonunda, “Modern Avrupalılar bizim fikirlerimizi çaldı” diyen ıslahatçı Müslümanlar, modern tarihçilerin araştırmalarına bakarsa, pek çok açıdan gerçeği söylüyorlardı. Avrupa’da modernliğin göstergesi sayılan eğitilmiş, liyakate dayanan bürokrasi ile yönetilen devlet anlayışı, dini tolerans ve rasyonalite gibi pek çok fikir, Avrupalı düşünürler arasında, Avrupa dışındaki Osmanlı, Hint veya Çin gibi toplumlar hakkında yapılan gözlemlerden esinlenerek gelişmiştir. Yani 18 inci yüzyıl Avrupa aydınlanması, Avrupa dışındaki kökleri olmadan anlaşılabilir. Daha da önemlisi, küresel bir aydınlanmanın 19. yüzyılda Avrupa dışında başladığını söylemek mümkündür. Avrupa dışındaki toplumlar, kısmen Avrupa’nın ırkçılığına ve sömürgeciliğine karşı isyan ederken, eşitlik ve özgürlük gibi kavramları İslami (veya Hindu ya da Budist) geleneklerle harmanlamış ve yeni bir medeniyet yaklaşımı oluşturmuşlardır.

İslam, değişik zaman ve bölgelerde farklı şekillerde yorumlanan bir dini gelenektir. 19.uncu yüzyılda ise, Batılıların evrensel olarak insanlığa sunduğu değerlerin aslında İslam’ın insani değerlerinden alınmış olduğunu düşünen yeni bir ıslahatçı Müslüman düşünce geleneği gelişecektir. Buradaki önemli nokta şu: Yirminci yüzyılın sonlarında, yeni bir İslami medeniyet vizyonu yeniden oluştururken, Namık Kemal gibi düşünürlerle özdeşleştirilen Tanzimat dönemi Müslüman aydınlarının İslami gelenekle Aydınlanma düşüncesini meczetme konusundaki başarılarını göz ardı etmek büyük bir haksızlık olur. Bu düşünürler, İslam geleneklerinin dünyadaki en başarılı medeniyetle uyumlu olduğunu göstermek için büyük çaba sarf ettiler.

Son iki yüzyılda müslümanlar arasında değişik medeniyet ve insanlık anlayışlarının nasıl dönüştüğünü anlamak; eski ve yeni me-

*1950’lere gelindiğinde,
Arapların, Hinduların,
Çinlilerin veya
Japonların geri bir
medeniyete ve dine ait
olduğu tezi Avrupalıları
ikna etmiyordu.*

deniyet anlayışları arasındaki farkı görmek için şu örneği verebiliriz:

Osmanlı yöneticileri, 1820'lerdeki Yunan isyanı ile karşılaşp en sonunda Yunanistan'ın bağımsızlığı tanımak zorunda kaldıklarında, eski İbn Halduncu medeniyet anlayışına göre "Osmanlılar Yunanlılara karşı kaybetti, çünkü Osmanlılar daha medeniydi, rahata alışp, şehirleşme ve lüks içinde eski asabiyetlerini kaybettiler, Yunanlılar ise bedeviler gibi asabiyet ruhunu korudu" denirdi. Ama Mustafa Reşit Paşa'nın ilan ettiği Tanzimat Fermanı ile sembolleşen ve Avrupa kamuoyunda Yunanistan'a destek vermeyi meşrulaştıracak yeni ilerlemeci medeniyet anlayışına göre ise "Osmanlılar yarı medeniydi, Yunanlılar ise Avrupa medeniyetinin beşiğı olduğu için Avrupa medeniyetine daha yakındı" tezi daha fazla dillendirilmiş oldu.

Namık Kemal ile Muhammed İkbal arasındaki Müslüman düşünürler, İslam dini ile modern evrensel medeniyetin uyumlu olduğuna inandıkları gibi, İslam düşüncesini aydınlanma düşüncesi ışığında yeniden tefsir etmişlerdi. O dönemde onlar için en büyük siyasi mesele, Avrupa sömürgecilerinin Müslümanları geri ve fanatik bir dine ve medeniyete ait olarak göstermesi ve bu söylem ile onların haklarını ve adalet taleplerini reddetmesiydi. Onun için çağdaş İslam düşüncesi sürekli Oryantalizmin İslam düşmanı tezleriyle cedelleşerek gelişti. Namık Kemal'in ifadesiyle "Avrupa, Şark'ı bilmez" teşhisini, hemen ardından "Avrupa'ya Müslümanların ve Şarkın ruhen ve dinen akılcı ve medeni olduğun göstermeliyiz" kanaati takip etmekteydi. Geriye dönüp baktığımızda, Namık Kemal sonrası Müslüman neslin ve onun Hindu, Çinli ya da Budist akranlarının, Avrupa ırkçılığı ve Oryantalizmi karşısında entelektüel tartışmaları kazandığını söyleyebiliriz. Zira 1950'lere gelindiğinde, Arapların, Hinduların, Çinlilerin veya Japonların geri bir medeniyete ve dine ait olduğu tezi Avrupalıları ikna etmiyordu ve bu teze bağlı olarak Asya ve Afrika halkları bağımsızlığı ve özgürlüğü hak etmiyor tezine kimse inanmıyordu. Türkiye'nin İstiklal Marşı'ndaki "Hakkıdır Hakka Tapan Milletimin İstiklal" ibaresi, modern İslam düşüncesinde oryantalizm ve ırkçılık karşıtı tezlerin siyasi anlamını çok iyi göstermektedir, zira orada "Müslümanlar geri bir medeniyet ve din olduğu için Hristiyan Yunanlılarla eşit haklara sahip olamazlar, onun için Anadolu'yu Yunanistan yönetmeli" gibi siyasi tezlere cevap mevcuttu.

Müslüman düşünürler ile Asya'daki Müslüman olmayan düşünürler, Oryantalizme ve Avrupa ırkçılığına cevap verirken bu süreçte, gayri ihtiyari olarak dünyayı medeniyet temelli veya din temelli bir şekilde bölümlere ayırdılar. Avrupalılar "İslam veya Hint medeniyeti düşük ve geri kalmış bir medeniyettir" dediğinde, ona

Bugün Türkiye'de ve dünyanın pek çok yerinde, Avrupa'nın fikri sömürgeciliğinden Batılı olmayan toplumların zihinlerini kurtarmak için, Doğu-Batı sentezi fikri yanlış görülmekte ve her toplum kendi medeniyetinin aslına ve özümüne dönmenin gerekliliğı savunulmaktadır.

*1930’lu yıllara kadar
İslam, Hint ve Asya
medeniyetleri kardeş
olarak görülmekteydi.
Tüm Asya ve Afrika’da
farklı dinlere ve
kültürlere sahip
olan halklar, Avrupa
kolonyalizmine ve
sömürgeciliğine karşı
dayanışma içinde
bir arada duran
 taraflar olarak kabul
edilmekteydiler.*

cevap verirken, İslam ve Hint medeniyeti de Batı medeniyeti kadar ilerlemeci ve akılcıdır; üstelik Batı medeniyetinden daha ahlaki ve insanidir tezi, Hindistan gibi ülkelerde milliyetçi hareketlerin temel argümanlarından birisi haline gelecektir.

Şunu da belirtmek gerekir ki, Batı medeniyetinin oryantalist saldırgan tavırları karşısında, Müslüman düşünürlerin geliştirdiği pek çok tez, Budistler ve Hindular tarafından da ileri sürülecektir. İttihad-ı İslam düşüncesinin, ittihadı Asya veya Afrika birliği tezlerinden tek farkı, belki de halifelik gibi bazı özel kurumlardır. Ancak genel olarak medeniyet düşüncesi arasında büyük benzerlikler bulunmaktadır. Namık Kemal’in İslami medeniyetten bahsettiği dönemde, Hint ve Asya medeniyetleri de aynı tartışmaların içinde yer almıştır.

Küresel düşünce tarihinde, 1870’ler ile 1940’ler arasındaki dönemde, Avrupa sömürgeciliğine karşı fikri bir uyanış ve direniş geliştiren Avrupalı olmayan bu entelektüel neslin geliştirdikleri tesirli tezlerden birisi, başarılı bir Doğu-Batı sentezi fikri ile kurdukları hümanizmdir. Onların ortak tezine göre, “İnsanlığın ilerlemesi” ve bu süreçte Batı’nın adalesiz hegemonyasından kurtulması için Doğu-Batı sentezi yapılarak, Avrupa’nın materyal başarıları ile Doğu toplumlarının ahlaki ilkelerini birleştirmek gerecektir. Muhammed İkbal, Gandi ve Asya’daki düşünürlerin tekrarladığı tez şuydu: Avrupa birtakım başarılar elde etmiştir; ancak Avrupa, ahlaki ve manevi zafiyetleri sebebiyle sömürgecilik, kölelik gibi uygulamalara başvurmuştur. Avrupa’yı bu hastalıklı halinden, Asya, İslam alemi veya Afrika’nın manevi değerleri çıkarabilir teziyle “Batı medeniyetinin sadece iyi yönlerini alarak, Doğu ve Batı’nın en iyi unsurlarını sentezleyelim,” demişlerdir. Bu tez çerçevesinde, İslam ve Batı sentezine ek olarak, Hinduizm ve Budizm ile Batı maddiyatçı medeniyetinin sentezi gibi tezler, Doğu-Batı medeniyetler ittifakı düşüncesini canlı tutacaktır. Bu dönemde, Hazreti Muhammed ile birlikte, örneğin Buda da bir filozof olarak yorumlanmaya ve anlaşıl-maya başlanmıştır. Hazreti Muhammed veya Buda biyografileri, onları Hazreti İsa gibi diğer peygamberlere değil, Sokrates, Kant ve hatta Marx gibi filozoflara da bir alternatif kişi olarak ön plana çıkmıştır. Böylece, Doğu-Batı sentezi Hinduizm, Budizm ve İslam ile ilişkilendirilmiştir.

Bugünün Krizi: Medeniyetçilik Tuzağı ve Evrensel Dayanışma

Çin Cumhuriyeti’nin kurucusu olan Sun Yat-Sen’in 1924’de yaptığı Asya’nın birliği ile ilgili bir konuşmada yaptığı şu tespiti alıntılar: “Asya toplumları, Avrupa karşısında hak karar-ken ahlaki tezleri ve haklılıklarının gücüne inanıyordu, ama şunu da gördük ki hakikati dile getirmek, ahlaki ilkelerle eşit haklar ve

adalet aramak, Asya toplumlarının bağımsızlığı için yeterli olmuyor. Asyalıların şimdi ihtiyaç duyduğu şey, haklı taleplerini ve ahlaki ilkelerini askeri ve siyasi güçle desteklemek olmalıdır.” Bu yüzden, Sun Yat-Sen, kurtuluş savaşını yeni tamamlayıp, Lozan’da egemenliği kazanan Türkiye ile modernleşme konusunda başarılı olan Japonya’yı takdir ettiğini söylemiştir. Bu konuşmanın yapıldığı 1924 yılının hemen ardından Türkiye’nin, kendisine hayran olan Asya kıtası ilişkisinde çelişkili bir durum görülecektir. Türkiye, en başarılı olduğu 1920’lerin ortasında, Asya’ya sırtını dönmüştür. O dönemde Türkiye, Avrupalı olmaya çalışmaktaydı ve Batılılaşma projesi ile beraber Müslüman dünyası ve Asya ile bağlarını zayıflatmıştı.

Sun Yat-Sen’in konuşmasını yaptığı 1924 yılından sonraki 50 yıl içerisinde, bazı istisnalar olsada tüm Asya ve Afrika kıtası Avrupa sömürge hakimiyetinden kurtulup özgürlüğünü kazanacaktır. Ancak bu 50 yıllık dekolonizasyon süreci içinde başka çelişkiler ve trajediler de görülecektir. Sömürgeleştirilmiş halklar, dünyayı ahlaki argümanlarla değiştirmeye çalıştılar; ancak zamanla, konuşarak hak iddia edilip kazanılamayacağını, eşit haklara sahip olmak için güç kazanmak gerektiğini gördüler. Bugün Gazze konusundan da aynı durumdan bahsediyoruz. Filistinliler ne kadar haklı olsalar da haklı davalarını dile getirerek özgürlüklerini kazanamıyorlar. 20. yüzyıl boyunca, Avrupa ve Amerika’nın zorbalığına maruz kalan toplumlar, öncelikle uluslararası hukuk ve ahlaki prensipler çerçevesinde dünyayı değiştirme konsepti ön plana çıkarmıştı. Osmanlı’nın da yaklaşımlarından biri buydu ve ikinci Abdülhamid uluslararası hukuka dayanarak Osmanlı’nın haklarını ve egemenliğini savunmaya çalıştı. Ancak Enver Paşa nesli, birinci dünya savaşı arefesine gelindiğinde, Abdülhamid ve Tanzimat döneminin uluslararası hukuka referans yapan diplomatik hak arama çabalarını yeterli görmeyip, ancak askeri güç ve savaş ile hak kazanılabileceğini inanmaya başladılar. Türkiye Cumhuriyeti’nin kuran nesil ve hatta Atatürk’de, Osmanlı Tanzimat dönemi stratejisini “monşer diplomasisi” diye eleştirip, bunun Osmanlı’nın haklarını koruyamadığını ve onun yerine jeopolitik ittifaklar ve askeri güçle ülkeyi kurtarabileceğini düşüneceklerdir.

İkinci trajedi ise şudur: 1930’lu yıllara kadar İslam, Hint ve Asya medeniyetleri kardeş olarak görülmekteydi. Tüm Asya ve Afrika’da farklı dinlere ve kültürlere sahip olan halklar, Avrupa kolonyalizmine ve sömürgeciliğine karşı dayanışma içinde bir arada duran taraflar olarak kabul edilmekteydiler. Asya ve Afrika siyasi liderlerinin ana tezi, “Avrupalılar saldırgan, biz doğulular ise onlar gibi değiliz, barışçılıyız” şeklindeydi. Bunun güzel örneklerinden biri, Gandhi’nin Hilafet Hareketi ile dostluğudur. Gandhi, bir Hindu olarak Hilafet

İsrail ve destekçileri bir medeniyet çatışması tezine yaslanıp, Filistinlileri Batı medeniyetinin düşmanı ilan ederken, Filistinliler kendi evrensel ilkelerini doğu-batı ayrımı yapmadan herkesin paylaşabileceği bir değerler kümesi olarak sundular.

*Bugün Türkiye’de
ve dünyanın
pek çok yerinde,
Avrupa’nın fikri
sömürgeciliğinden
Batılı olmayan
toplumların zihinlerini
kurtarmak için,
Doğu-Batı sentezi fikri
yanlış görülmekte
ve her toplumun
kendi medeniyetinin
aşına ve özümüne
dönmenin gerekliliği
savunulmaktadır.*

Hareketi’nin bir parçası olmuştur. Bir diğer örnek ise Burma’nın lideridir. Kendisi Budist olmasına rağmen Müslümanlarla çok iyi ilişkiler içindeydi. Ancak zamanla, bu ülkeler bağımsızlaştıkça ve medeniyetler daha parçalanmış hale geldikçe, bu birlik bozulmaya başladı. Hintliler, Budistler ve Müslümanlar arasında ayrışmalar yaşandı. “Biz Hindular, Budistler ve Müslümanlar olarak Avrupalılara karşı biriz,” düşüncesi değişti. Örneğin, Burma’da daha sonra Müslümanlar hedef alındı. Hindistan’da Gandhi’den sonra Müslümanlar bu birlik anlayışının dışında tutulmaya başlandı. Böylece, Avrupa’nın sömürge hakimiyetinden kurtulurken, Asya birliğini korumak yerine, daha fazla parçalanıp bölünmüş oldu.

Bu noktada önemli bir husus da şudur: Bugün tartışılan pek çok fikrin kökeninde René Guénon ve Henry Corbin gibi düşünürlerin medeniyetler sentezi fikrini reddedip, Doğu medeniyetini tamamen Batı medeniyetinden arındırıp kurtarmak gerektiği şeklindeki teorilerinin izleri bulunabilir. 1970’lerden sonra, zamanla Asya ve Afrika’daki düşünürler, bağımsızlıkları esnasında faydalandıkları Batılılaşma ve modernleşme tezlerinin bir tür düşüncel kolonileşme olduğunu düşünmeye başladılar. “Doğu-Batı sentezi yanlış bir fikirdi çünkü Batı zehirlidir. Eğer bir medeniyet sentezi yaparsanız ve bunu içine zehirli Batı’yı katarsanız, tüm sentez zehirlenmiş olur,” şeklinde bir görüş ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, “En iyisi Batı’dan tamamen kurtulmak ve İslam, Budizm ya da Hindu medeniyetine asli ve otantik değerlerine odaklanmaktır,” denmiştir. Bu fikre katılabilir ya da karşı çıkabilirsiniz. Malum Sezai Karakoç’un popülerleştirdiği “diriliş tezi” de mümkün olduğunca Batı medeniyetinin zehirli izlerinden kurtulup, İslam medeniyetini köklerinden canlandırmayı ön plana çıkarmaktaydı.

Bugün Türkiye’de ve dünyanın pek çok yerinde, Avrupa’nın fikri sömürgeciliğinden Batılı olmayan toplumların zihinlerini kurtarmak için, Doğu-Batı sentezi fikri yanlış görülmekte ve her toplumun kendi medeniyetinin aslına ve özümüne dönmenin gerekliliği savunulmaktadır. Avrupa yıllarca eğimi alan birinin, ülkesine döndüğünde, tabiri caizse “Türk hamamına gidip kendimizi yıkayıp temizleyelim ve Batı’nın kirini atıp, içimize dönelim, özümüne dönelim,” düşüncesi vurgulanmaktadır. Japonya, Asya ve Hindistan’da Budizm eksenli olarak da benzer söylemler mevcuttur.

İşte tam da bu noktada, Batı’dan gelen her şeyi reddedip, kendi medeniyetin özüne dönmek, 200 yıllık Osmanlı, İslam ve Asya düşünce geleneğine haksızlık etmiş olmaktır. Mustafa Reşit Paşa’dan tutup, Muhammed Abduh ve Mehmet Akif’e kadar uzanan pek çok

düşünür, Batı medeniyetinden öğreneceklerimiz var diye inandıkları için hatalı bulunmaktadır.

Medeniyet tezini ve tahayyülünü, adil bir gelecek oluşturma bağlamında ele almalıyız. 1960'lı yıllara kadar Asyalılar veya Müslümanlar, Batı taklidi yapmadılar. Daha çok Batı'nın beğendikleri ve kendi değerleriyle uyumlu gördükleri aydınlanma dönemi fikirlerini alıp, Batı'ya karşı verdikleri mücadelede bunu kullandılar. Namık Kemal'in nesliyle başlayan bu süreç, 1970'lere kadar devam etti. Örneğin, Filistin halkının haklı mücadelesi, Avrupa ve Amerika'daki ahlaklı insanların desteğiyle, evrensel ilkeler çerçevesinde gerçekleşti. İsrail ve destekçileri bir medeniyet çatışması tezine yaslanıp, Filistinlileri Batı medeniyetinin düşmanı ilan ederken, Filistinliler kendi evrensel ilkelerini doğu-batı ayrımı yapmadan herkesin paylaşabileceği bir değerler kümesi olarak sundular. Tam da bu noktada, Avrupa ve ABD'nin Filistin karşısındaki ahlaksız tutumuna bakıp "Batı medeniyeti ikiyüzlü bile değil, hiçbir zaman iyi yüzü olmadı. Bunun için Avrupa ve Batı'nın tüm değerlerini terk etmeliyiz" tezi yanlış olup, kısmen İsrail'in istediği bir medeniyet çatışması tezine yol açacaktır.

Bir tarihçi olarak şunu tavsiye edebilirim: Kolonyalizm veya bugün dünyadaki adaletsizlik konusunu ele alırken, medeniyetçilik tuzağına düşmemeye dikkat etmeliyiz. Dünyadaki sorunların pek çoğunda, askeri ve siyasi güce sahip olan Avrupa ve ABD'nin tabii ki sorumluluğu büyüktür ama yeni bir dünya kurarken, kendimizi tamamen dünyadan izole edecek bir medeniyetçi izolasyon içine girmek ve her toplum kendi medeniyetinin aslına dönüp ihya ederse dünyayı Batı'nın zihinsel sömürgeciliğinden kurtarabiliriz tezine sarılmak hatalı olacaktır. Bu tez, her toplumu Avrupa karşısında yalnızlaştırıp, Müslüman, Hindu ve Budist toplumları arasında duvarlar öreceği için sömürge karşıtı enternasyonalist dayanışma ruhunu da zayıflatacaktır.

*Bir tarihçi olarak şunu
tavsiye edebilirim:
Kolonyalizm veya
bugün dünyadaki
adaletsizlik
konusunu ele alırken,
medeniyetçilik
tuzağına düşmemeye
dikkat etmeliyiz.*

Fail Olma Krizi ve Bilginin İhyası

PROF. DR. AHMET AYHAN ÇİTİL

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Öğretim Üyesi

*Bilimler, bir zamanlar
metafiziğin uğraştığı
alanlara yeniden
dönüyor ama bunu
yaparken ideolojik bir
çekirdek taşıyorlar. İşte
burada biz rahatsız
olmaya başlıyoruz.*

İslam dünyası olarak ciddi bir kriz yaşanmaktadır. Bu kriz, “fail olma krizi” olarak tanımlanabilir. İnsanlığa şahitlik etme ve en hayırlı ümmet olma sorumluluğu taşıyan bu toplumlar, ne kendi problemlerini çözme ne de insanlığın genel meselelerine yönelik yeterli güven duymaktadır. Bu güvensizlik zaman zaman kayıtsızlığa dönüşmektedir. İstanbul Forum ise bu sorunu fark eden ve “bu kriz nasıl aşılabılır” sorusuna cevap arayan bir platform olarak değerlendirilebilir.

Akademik alanda bu tereddüt ve şizoit durum her zaman mevcut değildi. Klasik dönemde akademik hayat bir bütünlük içinde ele alınmaktaydı. Klasik metafizik, şer’i ilimler, felsefe ve tabiat bilimleriyle birlikte çalışabilmekteydi. Örneğin İbn Sinâ’nın eserlerinde hem tıp ve fizik konuları hem de melekût âlemi meseleleri bir arada ele alınmıştır. Bu durum, o dönemde bilginin bütünlüğünün mümkün olduğunu göstermektedir. Günümüzde ise bu bütünlük büyük ölçüde kaybedilmiştir.

Metafiziğin akademik söylemden dışlanması, bilginin parçalanmasının temel sebeplerindendir. Varlık anlayışındaki değişimle birlikte teleolojik yaklaşımdan mekanik yaklaşıma geçiş, metafiziğin değersizleşmesine neden olmuştur. Bu durum, bilgi ile metafiziğin birbirinden ayrılmasına yol açmıştır. Bilinebilir olanın sınırları daralmış, Kant'ın belirttiği üzere Tanrı, can, evren ve tarih hakkında bilimsel bilgi edinmek mümkün görülmemiştir. Ancak insanların hâlâ bu temel soruları sormaya devam ettiği gözlemlenmektedir: “Nereden geldim?”, “Nereye gidiyorum?”, “Canlı olmak ne demek?”, “Bilinç nedir?”

Yeni Bilimsel Projeler ve İdeolojik Zemin

Bu sorular zamanla akademik alanda daha diyalektik ve kapsamlı bir biçimde tekrar gündeme gelmiştir. Günümüzde akademinin ana projeleri bu sorulara verilen yanıtlar etrafında şekillenmektedir. Örneğin, dilin insan dışı bir ortamda üretilebilirliği veya yapay zekâ ile bilinç kavramının nörolojik faaliyetlere indirgenmesi gibi konular büyük araştırma projelerinin odağındadır. Evrenin başlangıcına dair yalnızca fizik perspektifiyle hüküm verilip verilemeyeceği ve siyasette değerlerden arındırılmış bir düzenin mümkün olup olmadığı da tartışma konularındandır.

Bilim alanında metafiziğin kapsadığı alanlara dönüş yaşanmakta, ancak bu dönüş, ideolojik bir çekirdek taşıması sebebiyle sorunlu kabul edilmektedir. Örneğin yapay zekâ konusunda yalnızca araç üretmek amaçlanıyorsa sorun yoktur, ancak “yapay zekânın insanın yapacağı son keşfi yapacağı”, “insanla birleşerek yeni bir tür oluşturacağı” gibi iddialar ideolojik boyut kazanmıştır. Bu noktada “İnsan eşref-i mahlûkat mıdır?” sorusu tekrar gündeme gelmekte ve bu tartışmada tarafların konumu netleşmemektedir. Bilincin yalnızca nöral aktiviteye indirgenmesi meselesinde ise tanrısal ilham (feyz) kavramı yok sayılmaktadır. Bu bağlamda, akademinin hem modern projelerde yer alıp hem de ilahî bakışı dışlamaya çalışması tutarsızlık yaratmaktadır.

İslamileştirme Teklifi ve Bilginin Yeniden İnşası

Bu durum dindar gençler arasında önemli bir içsel krize yol açmaktadır. Akademik projelere katılım konusunda tereddüt yaşanmakta, bazı projelerin İslam başta olmak üzere tüm değer sistemlerine karşı yürütülen aktivizmin bir parçası olduğu görülmektedir.

Bu bağlamda önerdiğimiz, bilginin İslamleştirilmesi fikrine yeniden dönülmesidir. İslam medeniyeti, bilimlerin gelişiminde tarih

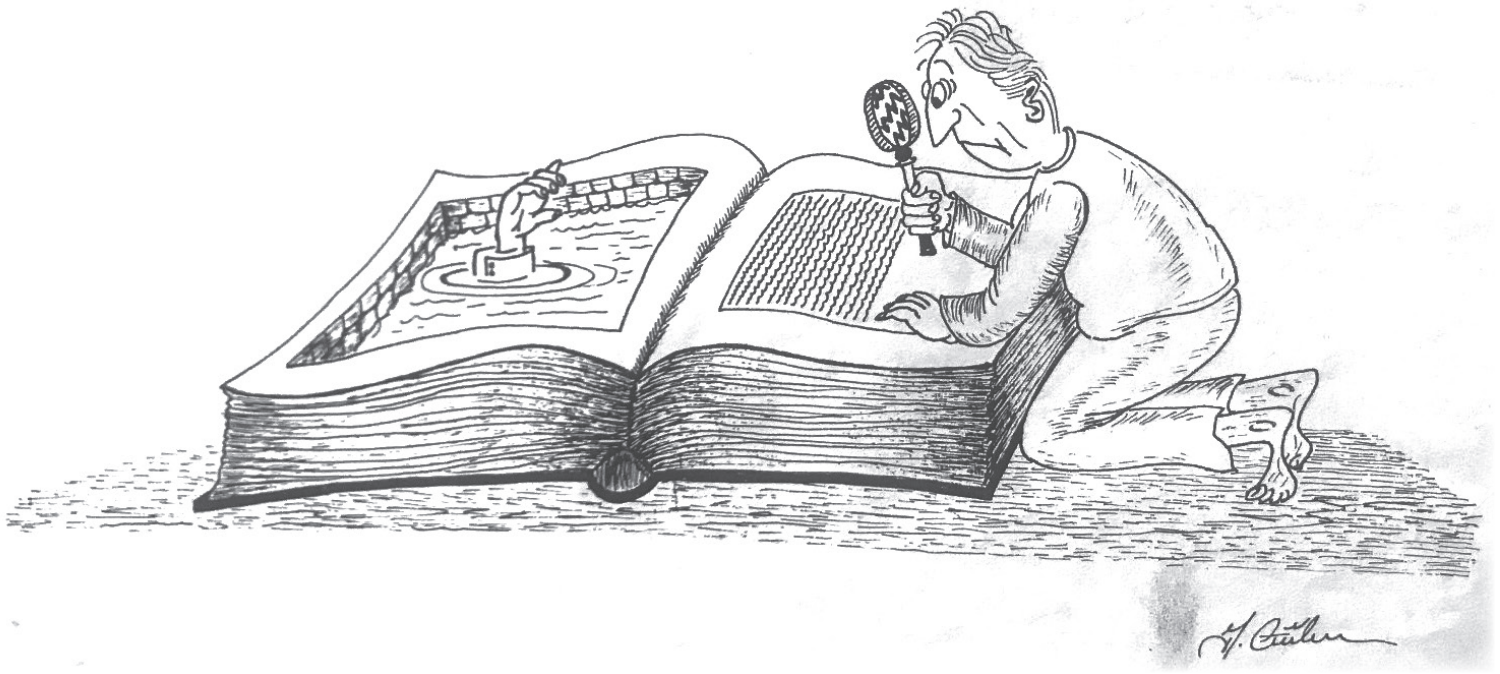
*Bilgiyi İslamileştirme
fikrine yeniden
dönmeliyiz. Çünkü
biz, tüm bilimlerin
gelişiminde asırlar
boyunca önemli
katkılar sunmuş
bir medeniyetin
miraslarıyız.*

*Sonuç olarak,
asıllarımız olan
tevhid ve nübüvvet
ilkeleriyle uyumlu;
varlığı bütüncül
şekilde kavrayabilen,
lehimize ve aleyhimize
olanı ayırt edebilen,
bizi “biz” olarak
akademiye ve hayata
taşıyacak bir bilgi
anlayışı oluşturmak
zorunludur. En büyük
meselemiz budur.*

boyunca önemli katkılar sunmuş ve özgün yollar açmıştır. Bu mirasın hatırlanması, “Bu bilgi sisteminin neresindeyiz?” sorusunun sorulması ve bilgi üretiminde İslam’a özgü metodolojilerin geliştirilmesi gerekmektedir. Bu kolay bir süreç olmayıp, sadece eleştiriyle değil, meseleyi doğru tespit ve anlayışla aşmakla mümkündür.

Bu meselelerin gündeme taşınması ve önemle vurgulaması gerekmektedir. Aksi takdirde, yapılan söylemler sadece hamaset sınırında kalacak, gerçek anlamda bir söylem üretilemeyecektir.

Sonuç olarak, asıllarımız olan tevhid ve nübüvvet ilkeleriyle uyumlu; varlığı bütüncül şekilde kavrayabilen, lehimize ve aleyhimize olanı ayırt edebilen, bizi “biz” olarak akademiye ve hayata taşıyacak bir bilgi anlayışı oluşturmak zorunludur. En büyük meselemiz budur.

Küresel Eşitsizlik ve İslam Ekonomisi: Örnek Bir İslami Finans Sistemi Tekafül Sigortacılığı

DR. ÖĞR. ÜYESİ YUNUS EMRE GÜRBÜZ

Marmara Üniversitesi, Öğretim Üyesi

*Ekonomi hayatı
belirler anlayışı,
Marksist teoriden çıkıp
bugün modern tüm
toplumlarda egemen
hale gelmiştir. Bugün
insanın günlük yaşamı,
geleceği ve hatta
sosyal ilişkileri dahi
ekonominin ipoteği
altına girmiştir.*

Günümüz dünyasında iktisadi sistemler, insanlığın refah ve saadetini temin etmekten ziyade, derinleşen sosyal adaletsizlikler ve küresel eşitsizlikler üretmektedir. Modern Batı medeniyeti, tüketim odaklı ve haz merkezli bir hayat tarzıyla ihtiyaçları sürekli artırmakta, kaynakları az bir azınlık elinde yığmakta ve geniş kitleleri maddi-manevi fakirliğe sürüklemektedir. İslam iktisadı ise, insanın yaratılış fitratına uygun bir denge ve adalet sistemi olarak, bu eşitsizlikleri giderecek ilkeler sunmaktadır.

Bu yazının merkezinde küresel eşitsizliklerin sebepleri ve çözüm yolları ele alınacak; İslam iktisadının alternatif modeli olarak tekaful sigortacılığının bu problemleri gidermedeki yeri irdelenecektir.

Küresel EşitsizliklerGeçmişte insan sadece üç-dört şeye muhtaçken, modern medeniyet insanı bugün dört yüz şeye muhtaç hale getirmiştir. Reklamlar, pazarlama stratejileri ve haz odaklı hayat tarzı, zaruri olmayanı zaruri, ihtiyaç olmayanı hayatî bir gereklilik haline getirmiş ve insanoğlu nisbî fakirliğe mahkum edilmiştir. Ekonomik gelişmenin rakamsal artışlara rağmen fakirleşmeyi artırdığını görüyoruz. Bu, gerçekte modern sistemin hırs, tamah ve israf üzerine

bina edilmesinin neticesidir. Esasında Batı medeniyeti ikiye ayrılabilir: Vahye dayalı olan ilk saf Batı ve vahiyden uzaklaşıp felsefi materyalizm üzerine kurulan modern Batı. İkincisi, insani ihtiyaçların sınırsızlaşmasına sebep olmuş, çıkarıcılık ve bencillikle sosyal dengeleri tahrip etmiştir.

Ekonomi hayatı belirler anlayışı, Marksist teoriden çıkıp bugün modern tüm toplumlarda egemen hale gelmiştir. Bugün insanın günlük yaşamı, geleceği ve hatta sosyal ilişkileri dahi ekonominin ipoteği altına girmiştir. Tüm toplumsal meseleler “ekonomik gereklilik” kavramı ile açıklanmakta; ekonominin dışında bir insan ve toplum tasavvuru adeta imkansızlaşmaktadır.

Bu durum, insanı “nereden geldim, nereye gidiyorum” gibi varoluşsal sorulardan uzaklaştırmakta, maneviyattan kopararak sürekli bir tüketim kıskaçında yaşatmaktadır.

Batı Medeniyetinin Dayanak Noktası: Kuvvet ve Menfaat

Modern kapitalist sistem, kuvveti hak olarak görmekte; menfaati ise nihai hedef tayin etmektedir. Çatışma ve rekabet, sistemin tabii işleyişidir. İnsanın iştia ve hevâları tahrik edilerek sınırsız bir arz talep dengesi oluşturulmakta; sermaye bir azınlığın elinde toplanmaktadır.

Kapitalizm parayı merkezleştirip ekonomiyi bankanın esiri yapmış, finansal spekülasyonlarla gelir adaletini bozmuştur. IMF, DB ve benzeri küresel kurumlar eliyle uygulanan neoliberal politikalar, gelişmekte olan ülkeleri borç kıskaçına alarak gelir transferini merkez ülkelerin lehine dönüştürmüştür.

İslami İktisat ve Adalet Prensipleri

Kur’ânı Kerim, servetin sadece zenginler arasında dolaşan bir meta olmasını yasaklamış; gelir ve servet dağılımında dengeyi sağlayacak iki temel esas vasetmiştir: zekâtın emri ve faizin yasaklanması.

Zekât: Toplumsal dayanışmanın en temel mekanizmasıdır. Zenginlerin malından fakirlere hakkı verilerek sosyal denge sağlanır. Zekât sayesinde hem fakir ihtiyacını giderir hem zengin malı temizlenir, hem de piyasaya dönen para üretim ve istihdamı artırır.

İslami finansı ve onun önemli yapı taşlarından tekaful’ü anlayabilmek için İslam iktisadının hikmetini ve felsefesinin iyi idrak etmek gereklidir. Çünkü yardımlaşmaya dayalı ortaya çıkan bu sigorta sistemi ile Yaraticının “Birbirinize yardım edin, muavenette bulunun.” emri sadece basit bir ilişkilendirme ile ifade edilemez. Tıpkı yardımlaşmanın en güzel numunesi olan zekâtın ve onun kardeşi

*Kur’ânı Kerim,
servetin sadece
zenginler arasında
dolaşan bir meta
olmasını yasaklamış;
gelir ve servet
dağılımında dengeyi
sağlayacak iki temel
esas vasetmiştir:
zekâtın emri ve faizin
yasaklanması.*

sadakanın, zenginlerin fakirlere yaptığı basit bir yardımdan ibaret olmadığı gibi. Oysa Allah sosyal hayatın ruhu olarak emretmiştir zekâtı. Çünkü zekât toplumun sosyal ve ekonomik sorunlarına çözüm getirecek, avam ile havas arasındaki rahatsızlıklara sünger çekebilecek bir şifa özelliğindedir.

1929 buhranında Keynes'in talebi canlandırmak için ortaya attığı işsizlere devletin kuyu kazdırıp, peşine de kapattırarak satın alma güçlerine yapacağı katkıyı, İslam'ın abes işle iştigal etmeden, zekât ile muhtaçlara yaptığı kaynak transferini Hz. Peygamberin Hadislerinde görebiliyoruz. Bir toplumda para küçük bir azınlığın elinde dolaşıyorsa, gelir dağılımı adaletsizliği var ise orada huzursuzluk doğabilmektedir. İşte zekât sosyal dengenin bir reçetesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Dahası zekât fakirin, zenginin malında olan hakkıdır. Zengin "sadece" bir emanetçidir.

Faiz: Çıkarlı ve haksız sermaye artışının temelidir. Faiz, emeğin sömürüsüne yol açar; fakirden zengine sürekli bir gelir transferine neden olur. Faizin kaldırılması, toplumsal barış ve gelir dengesi için zorunludur.

1980'li yıllardan sonra anılmaya başlanan yeni dünya düzeninin aktörleri olan IMF, DB, DTÖ gibi küresel kurumların Latin Amerika ülkeleriyle başlayan ve daha sonra tüm gelişmekte olan ülkelere uygulamasını istediği Washington Mutabakatı'nın kararlarında öne çıkan meselenin pozitif reel faizler olduğu görülmektedir. John Williams tarafından çerçevesi çizilip Washington Mutabakatı adı altında gelişmekte olan ülkelere dayatılan pozitif reel faiz talepleri, gelişmiş ülkelerin ellerindeki fon fazlalığını ülkelere çekebilmek için faiz hadlerini artırmak zorunda bırakmıştır. Sanayileşmeden bir finansal kısır döngüye sokulan gelişmekte olan ülkelerin bugünkü durumları ise ortadadır.

Avrupa'da birkaç asır önce başlayan kapitalist ekonomik sistem, 20. yüzyılın sonlarında rakip olma iddiasını kaybeden sosyalizmin yenilgisiyle küresel dünyanın hâkim sistemi haline geldi. Feodal toplumların sınırlı üretim imkânlarını, sanayi, iletişim ve bilişim devrimleriyle olağanüstü derecede genişleten kapitalist sistem, insanlığa tarihte eşine rastlanmamış bir üretim ve tüketim imkânı sundu. Kapitalist toplumlar, geçmişe oranla, özellikle Fordist dönemde hem daha çok üretip daha çok tüketme, hem de daha çok sermaye biriktirme imkânına kavuştular. Kapitalizm bunu başarırken insan fitratındaki nefis ve enaniyet hakikatini kavramış, nefis ve enaniyeti tahrik ve istismar ederek bu başarıyı elde etmiştir. Ancak kapitalist ideoloji, parayı bankanın merkezine, bankayı ekono-

*Tekafül, İslam
iktisadının dayanışma
ve yardımlaşma
esaslarını finansal bir
sisteme dönüştüren
örnek bir modeldir.*

minin merkezine, ekonomiyi de hayatın merkezine yerleştirmiştir. Ekonomiyi ve toplumu bankanın esiri yapmıştır. Sermayeyi takdis eden ve insana Allah'ı değil maddeyi sevdiren kapitalizmin, dini açıkça reddetmez, ama insani hazcı hale getirir. Kul olduğunu unutturur. Tüketimle sefih eder.

Sosyalizm ise insanın sosyal bir varlık olduğu ve toplumsal menfaatlerinin bireysel menfaatlerin üstünde olduğu, görüşünü esas alır. Dolayısıyla, bireyi toplum için fedakârlığa davet eder. Ancak bu fedakârlığı yapacak yüce değerleri telkin etmez. Hatta onları din kaynaklı olduğu için tahrip eder. Bu anlamda, sosyalizm insanın ben merkezli fitratını inkâr ettiği için başarılı olamamıştır. Kapitalizm ise tersine bu fitratı tahrik edip kullandığı için başarılı olmuştur. Nitekim Çin bu hatasını anlayıp piyasa sosyalizmine geçtiği için son yirmi yılda dev gibi büyüme imkânı bulmuştur.

İnsanlık tarihini nazarımızdan geçirdiğimizde ihtilallerin, devrimlerin sosyal tabakalar arasındaki çatışmalardan ileri geldiği müşahade edilmektedir. Zekâtın emri ve faizin yasaklanmasının da altında yatan önemli hikmetlerden biri de bu olsa gerek. Kur'ân'ın bu iki temel esasa dayanan ekonomik modeli, kapitalist ve sosyalist sistemlerin zaafılarını telafi eden bir adalet merkezli sistemdir. Sosyalizm insanın bencilliğini inkâr ederek; kapitalizm ise hırsı tahrik ederek ifrat ve tefrite düşmüştür. İslam İktisadı ise "iktisat ve kanaat" esası ile mutedil bir yol çizmektedir.

Batı medeniyeti sosyal hayatta dayanak noktası olarak "kuvvet"i kabul eder. Nihai hedefini "menfaat" olarak belirlemiştir. Hayatının düsturunu "mücadele" olarak tanımlar. İnsanlığın ihtiyaçlarını artırmak gayelerinden birisidir. Kur'an ve sünnet ile belirlenen ilkelere, dayanak noktası kuvvet yerine haktır. Gayesi, menfaat yerine "fazilet ve Allah rızası"dır. Hayatta, mücadele yerine dayanışmayı esas tutar. Dayanışmanın göstergesi birbirinin imdadına yetişmektir. İşte bu sebeple bizlere öğretilen "Büyük balık küçük balığı yutar" önermesinin aksine Allah bitkileri hayvanların imdadına, hayvanları insanların imdadına gönderdiği gibi en basit manada yediğimiz gıdaları hücrelerimizin imdadına göndererek hikmetiyle bizlere dayanışmanın sayısız numunelerini göstermekte ve tekrar tekrar "akletmez misiniz" diyerek bizi dikkate sevk etmektedir.

Tekâfül Sigortacılığı: İslami Bir Finans Modeli Olarak Çözüm Teklifi

Kapitalist sistemin krizleri ve küresel eşitsizliklerin derinleşmesi, alternatif finans sistemlerine olan ihtiyacı gün geçtikçe artırmaktadır. İslam iktisadı, sosyal adalet, hakkaniyet ve dayanışma

"Büyük balık küçük balığı yutar" anlayışı yerine "Haklı güçlüdür" prensibini esas alan İslam iktisadı, küresel eşitsizliklere karşı en ümit vadeden sistem olarak insanlığın hizmetindedir.

Yukarıda zikredilen hikmetler eşliğinde yardımlaşma amacını taşıyan ve İslam fukahasının üzerinde fikir birliğine ulaştığı bir sigorta sistemi olan tekafül sigortacılığının- tıpkı zekâtın emri ve faizin menedilmesi kapsamında ele alındığında- esasında uçtan uca bir İslami finans ekosisteminin parçası olduğunu ve Allah'ın emirlerine münasip düştüğünü müşahade edebiliyoruz.

esalarıyla insan fitratına uygun çözümler sunmaktadır. Tekafül sigortacılığı bu sistemin uygulamada başarılı bir örneğidir. “Büyük balık küçük balığı yutar” anlayışı yerine “Haklı güçlüdür” prensibini esas alan İslam iktisadı, küresel eşitsizliklere karşı en ümit vadeden sistem olarak insanlığın hizmetindedir.

Tekafül, İslam iktisadının dayanışma ve yardımlaşma esaslarını finansal bir sisteme dönüştüren örnek bir modeldir. Sigorta ihtiyacını karşılayan fakat faiz, belirsizlik ve kumar unsurlarından arındırılmış bir yapıya sahiptir. Tekafül sistemi, Batı'daki risk transferine dayalı sigorta anlayışından farklı olarak, riskin paylaşılması esasına dayanmakta ve yardımlaşma ruhunu canlı tutmaktadır.

Tekafül'ün Temel Prensipleri:

Karşılıklı yardımlaşma: Katılımcılar yardımlaşma niyetiyle katkı payı öder.

Katılımcı malikiyeti: Toplanan fon katılımcılara aittir; şirket sadece bir nevi müdür olarak görev yapar.

Faizden arındırılmış yatırımlar: Yönetilen fonlar meşru yatırımlara yönlendirilir.

Adalet ve şeffaflık: Tüm işleyiş şeffaf ve adil bir sistem üzerine bina edilir.

Yukarıda zikredilen hikmetler eşliğinde yardımlaşma amacını taşıyan ve İslam fukahasının üzerinde fikir birliğine ulaştığı bir sigorta sistemi olan tekafül sigortacılığının- tıpkı zekâtın emri ve faizin menedilmesi kapsamında ele alındığında- esasında uçtan uca bir İslami finans ekosisteminin parçası olduğunu ve Allah'ın emirlerine münasip düştüğünü müşahade edebiliyoruz.

cihannuma.org adresinden yayınlarımıza ulaşabilirsiniz.

CİHANNÜMA

Küresel Çağda Milli Ekonomi Teşebbüsleri

PROF. DR. NURULLAH GÜR

Marmara Üniversitesi, Öğretim Üyesi

Günümüzde ticaret savaşları, teknoloji rekabeti ve yaptırımlar gibi gelişmeler, ülkelerin içe kapanma eğilimini artırmış durumdadır.

Batı'nın küresel ekonomik liderliği devraldığı dönemden günümüze kadar uzanan süreçte, gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülke statüsüne yükselen örnekler incelendiğinde, bu ülkeler beş kategoride ele alınabilir. İlk grupta Japonya ve Almanya yer almaktadır; bu ülkeleri önce Güney Kore ve Tayvan gibi Doğu Asya ülkeleri, ardından günümüzde Çin takip etmektedir. Ayrıca, enerji kaynaklarıyla öne çıkan Körfez ülkeleri ve Avrupa Birliği'ne entegrasyonla hızla yükselen Çekya ve Polonya gibi ülkeler de bu analizde dikkate değerdir. Körfez ülkeleri enerji zenginlikleri nedeniyle kısmen ayrı tutulabilirse de diğer örneklerin ortak özellikleri —özellikle Almanya, Japonya, Güney Kore ve Çin— dikkat çekicidir: Bu ekonomiler, milli ekonomi olma yolunda ilerlerken dışa bağımlılıklarını optimize etmiş, kırılganlıklarını kontrol altına almış ve kendi teknolojilerini geliştirerek küresel piyasalara sunmayı başarmışlardır. Aynı zamanda, dünyadaki değişimlere uyum sağlayarak küresel ekonomiye entegre olabilmışlardır.

Bu bağlamda, küreselleşme, gelişmiş ülke statüsüne yükselen ekonomiler için vazgeçilmez bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak, bu ülkelerin başarı hikayeleri incelendiğinde, küreselleşmenin dönüşüm geçirdiği dönemlerde, yani “fırsat pencereleri” açıldığında, bu ülkelerin kendilerini hızlı büyüme patikasına yerleştire-

bildiği gözlemlenmektedir.

Son 5-10 yıllık süreçte, küreselleşmenin hızında bir yavaşlama yaşanmaktadır; ancak bu, küreselleşmenin tamamen ortadan kalkacağı anlamına gelmemektedir. Günümüzde ticaret savaşları, teknoloji rekabeti ve yaptırımlar gibi gelişmeler, ülkelerin içe kapanma eğilimini artırmış durumdadır.

Korumacılık ve Yeni Stratejiler

2008 küresel finansal krizinden sonra hem ticari küreselleşme hem de finansal küreselleşmede bir gerileme yaşanmıştır. Bu durum, korumacı politikaların ve sanayi politikalarının yeniden gündeme gelmesine yol açmıştır. 1980'den 2008'e kadar unutulmaya yüz tutan kavramlar —sanayi politikaları, teknoloji politikaları ve gümrük tarifeleri— son 10 yılda tekrar önem kazanmıştır. Veriler, bu dönemde küresel ticaret ve finansal akımların yavaşladığını, hatta gerilediğini göstermektedir.

Belirli riskler barındırmakla birlikte, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için bu süreç kendi teknolojilerini geliştirme ve sanayi politikalarına ağırlık verme konularında bir fırsat penceresi sunmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa Birliği ve Çin gibi büyük ekonomiler korumacı politikaları ön plana çıkardığında, gelişmekte olan ülkeler için politik ve ekonomik bir alan açılmaktadır. Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) sermaye kontrolleri ve sanayi politikalarıyla ilgili raporlar yayımlaması, bu dönüşümün önemli bir göstergesidir. 2000'lerin hemen başında böyle bir eğilimin yaşanacağına yönelik tahminler yapılsaydı, bu durum pek çok kişi tarafından gerçekçi bulunmayabilirdi. Ancak bugün böyle bir dönemin içerisindeyiz. Bu bağlamda önümüzdeki yaklaşık 10 yıl, yerli ve milli teknolojilerin geliştirilmesi ile ekonomik bağımlılıkların azaltılması için kritik bir fırsat dönemi olarak değerlendirilebilir.

Tarihsel veriler, küreselleşmenin doğrusal bir ilerleme sergilemediğini, aksine dönemsel dalgalanmalar yaşadığını göstermektedir. Küreselleşme zaman zaman zayıflarken, zaman zaman yeniden yükselişe geçmektedir. Bu yükselişin 5 yıl içinde mi yoksa 10 yıl içinde mi gerçekleşeceği belirsizdir; ancak küreselleşmenin zayıfladığı bu ara dönemde, Türkiye gibi ülkeler için teknoloji, finans ve enerji alanlarında dışa bağımlılığı azaltma şansı bulunmaktadır.

Türkiye'nin Yol Haritası

Küreselleşme yeniden yükseldiğinde, Türkiye'nin dünyaya daha güçlü bir şekilde entegre olabilmesi, yalnızca montaj sanayisine da-

*Küreselleşmenin
zayıfladığı ara
dönemlerde,
Türkiye gibi ülkeler
için teknoloji,
finans ve enerji
alanlarında dışa
bağımlılığı azaltma
şansı bulunmakta,
“fırsat pencereleri”
açılmaktadır.*

yalı bir ekonomi olmaktan çıkıp belirli alanlarda teknoloji üretebilen bir ülke haline gelebilmesine bağlıdır. Şu anda bu dönüşüm için bir fırsat penceresi açılmış durumdadır ve bu fırsatın değerlendirilebilip değerlendirilemeyeceği, Türkiye'nin politika tercihlerine bağlıdır.

Bu fırsat penceresinin önemi, tarihsel örneklerden de anlaşılmaktadır. Her küreselleşme döngüsünde kendini yüksek gelirli ülkeler ligine taşıyabilen ülke sayısı oldukça sınırlıdır. Japonya, Almanya, Güney Kore ve Çin gibi ülkeler bu fırsatları etkin bir şekilde kullanarak gelişmiş ülke statüsüne ulaşmıştır. Türkiye'nin bu sınırlı sayıdaki ülkeler arasında yer alıp alamayacağı, eğitim politikalarından sanayi politikalarına, kurumsal reformlardan finansal dönüşüme kadar uzanan geniş bir yelpazede alınacak kararlarla şekillenecektir.

Tamamen milli bir ekonomi oluşturma çabası ne rasyonel bir hedef ne de pratikte uygulanabilir bir stratejidir. Gelişmiş ülkelerin hikayeleri, dışa bağımlılığı sıfırlamak yerine bu bağımlılığı optimize ederek kendi teknolojilerini geliştirme ve küresel sisteme entegre olma başarısını göstermektedir.

Türkiye için de benzer bir yaklaşım geçerlidir. Korumacı politikaların yükseldiği bu dönemde, yerli teknolojiye yatırım yaparak dışa bağımlılıkları azaltmak mümkün olabilir. Ancak küreselleşmenin kaçınılmaz bir şekilde yeniden yükselişe geçeceği dikkate alındığında, bu süreçte izole bir ekonomi oluşturmak yerine küresel sistemle uyumlu bir büyüme stratejisi benimsenmelidir.

Tarih bize fırsat pencerelerini etkin bir şekilde kullanan ülkelerin nadir olduğunu göstermektedir. Türkiye'nin bu fırsatı değerlendirip değerlendiremeyeceği, politikalarının niteliğine ve uygulama kapasitesine bağlıdır. İdeal bir senaryoda, 5-10 yıllık süre zarfında Türkiye'nin bu dönemi iyi değerlendirerek yüksek gelirli ülkeler ligine yükseldiği, dünyaya farklı bir ekonomik model sunduğu ve bölgesini sömürmek yerine istikrara kavuşturarak bu başarıyı elde ettiği söylenebilir. Bu model, daha ahlaki bir ekonomik anlayışla şekillenmiş bir örnek teşkil edebilir. Bu hedefe ulaşmak, eğitimden teknolojiye, finanstan enerjiye kadar uzanan bir dizi alanda stratejik adımlar gerektirmektedir. Küresel çağda milli ekonomi girişimleri, ancak küresel entegrasyonla dengelendiğinde anlamlı ve sürdürülebilir bir başarı sağlayabilir. Bu bağlamda %100 milli bir ekonomi mümkün olmasa da küreselleşme ile uyumlu bir milli kalkınma stratejisi Türkiye için hem mümkün hem de gereklidir.

Gelişmiş ülkelerin hikayeleri, dışa bağımlılığı sıfırlamak yerine bu bağımlılığı optimize ederek kendi teknolojilerini geliştirme ve küresel sisteme entegre olma başarısını göstermektedir. Türkiye için de benzer bir yaklaşım geçerlidir.

CİHANNÜMA DERGİ

www.cihannuma.org

Hacı Bayram Mah. Haşimi (Kutlu) Sokak No. 12 Altındağ - ANKARA

@Cihannumader - X / @cihannumader - Facebook / @cihannumader - Instagram / CİHANNÜMA DERNEĞİ- YouTube